

บทที่ 4
ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 บริบทชุมชน

1. ชุมชนแม่แพมในเขตลุ่มน้ำแม่แตง

แม่แพมเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่แพมที่เป็นลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำปิงตอนบน

พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำแม่แตง เป็นเนินเขาและภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน ประมาณร้อยละ 90 ของพื้นที่ทั้งหมดอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ 600-2,175 เมตร อีกประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์เป็นพื้นที่ราบแคบๆ อยู่ริมลำธารและหุบเขา

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงมีหมู่บ้านกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปทั้งที่มีการจัดตั้งเป็นหย่อมบ้านเล็ก ๆ รวมแล้วประมาณเกือบ 100 หย่อมบ้าน แยกเป็นกลุ่มใหญ่ได้ 5 กลุ่ม

ชุมชนกลุ่มที่ 1 เป็นชาวไทยพื้นเมืองอาศัยอยู่ตามที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาตอนปลายของลุ่มน้ำแม่แตง มีแม่น้ำแม่แตงและถนนสายปางกว้าง-ทุ่งยั้งเป็นแนวหลัก เป็นชุมชนดั้งเดิมมีอาชีพทำไร่ ทำนา ทำสวน และให้บริการทัวร์ป่า [Trekking Tour] และล่องแพในลำน้ำแม่แตง มีหมู่บ้านหลัก ๆ ในบริเวณนี้ คือ บ้านแม่ตะมาน บ้านเมืองกีด บ้านสบกำย บ้านป่าข้างหลาม บ้านปิ่นดาว และบ้านทุ่งยั้ง

ชุมชนกลุ่มที่ 2 เป็นชาวไทยและชาวเขาที่ตั้งฐานริมเส้นทางคมนาคมที่เข้าจากฝั่งตะวันออกของลุ่มน้ำ บริเวณปากทางเข้าถ้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว ผ่านทางลุ่มน้ำตอนกลางขึ้นเฉียงไปทางทิศเหนือเล็กน้อย ผ่านหมู่บ้านนาเลาเก่า นาเลาใหม่ ห้วยแห้ง แม่ป่าเฒ่า วังมะริว ห้วยบ้าน บ้านหลวงเมืองคอง ไปบ้านหนองบัว ร่องกุ่ม วังพระ จนถึงบ้าน แม่สลา ซึ่งอยู่ฝั่งตะวันตกของลุ่มน้ำ ชุมชนมีอาชีพทำไร่ ทำสวน ซึ่งเป็นสวนชา (เมี่ยง) ทางซีกตะวันออกของลุ่มน้ำ

ชุมชนกลุ่มที่ 3 เป็นชาวไทยพื้นเมืองที่อาศัยตามแนวถนนสายแม่มาลัย-ป่าเป็นหมู่บ้านดั้งเดิม มีอาชีพทำไร่ ทำสวน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสวนชา มีหมู่บ้านหลักคือ บ้านปางจัน แม่เลา แม่สะ

ชุมชนกลุ่มที่ 4 เป็นชาวไทยเชื้อสายไทยใหญ่บริเวณที่ราบลุ่ม ระหว่างหุบเขาตอนบนลุ่มน้ำแม่แตง มีถนนสายแม่จา-เปียงหลวงเป็นหลัก เป็นชุมชนดั้งเดิม มีอาชีพทำไร่ ทำสวน

และทำนา ในบางพื้นที่ซึ่งไม่มากนัก มีการติดต่อทำมาค้าขายกับชุมชนในสหภาพพม่าผ่านแนวชายแดน มีอำเภอเวียงแหงและบ้านเปียงหลวงเป็นศูนย์กลาง

ชุมชนกลุ่มที่ 5 มีลักษณะของหมู่บ้านหรือหย่อมบ้านชาวเขาที่กระจัดกระจายอยู่ตามพื้นที่สูงต่างๆ จะมีหนาแน่นอยู่ในบริเวณทิศตะวันตกค่อนลงมาทางใต้ของกลุ่มน้ำชาวเขาส่วนใหญ่เป็นเผ่าลีซอ รองลงมามีกะเหรี่ยง มูเซอ และจีนฮ่อ อาชีพดั้งเดิมทำไร่ฝิ่น ข้าว ข้าวโพด ปัจจุบันมีโครงการต่างๆ ทำการพัฒนาอาชีพทั้งทางเกษตรและพัฒนาในด้านอื่น

จะเห็นได้ว่า กลุ่มน้ำแม่แตงอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเชียงใหม่ มีอำเภอเวียงแหงอยู่ตอนบนของกลุ่มน้ำ อำเภอเชียงดาวอยู่ตอนกลาง ส่วนตอนล่างอยู่ในเขตอำเภอแม่แตง หมู่บ้านแม่แพมจึงเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน มีลำน้ำแม่แพมที่ถือกำเนิดจากทิวเขาแม่แพมเป็นลำน้ำขนาดเล็กที่ไหลมาบรรจบกับน้ำแม่แตงบริเวณบ้านป่าไผ่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง (แผนที่แสดงถนน และแม่น้ำ-ลำห้วย)

ด้วยความสำคัญของกลุ่มน้ำแม่แตงดังกล่าวข้างต้น จึงมีหน่วยงานของรัฐและองค์กรเอกชนเข้ามาดำเนินการหลายหน่วยงาน คือ

1. กรมป่าไม้ มีหน่วยงานที่ปฏิบัติงานในพื้นที่มากที่สุด โดยเข้าไปดูแล

- อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง
- เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว
- เขตห้ามล่า แม่เลา แม่สะ และ อยู่ตอนใต้ของกลุ่มน้ำ
- หน่วยจัดการต้นน้ำต่างๆ
- โครงการหลวงแกน้อย
- โครงการไทย-ออสเตรเลีย

2. กรมชลประทาน มีโครงการหลายโครงการคือ

- โครงการเขื่อนแก่งเสือ
- โครงการชลประทานแม่แตง
- โครงการฝายหรือเขื่อนกั้นน้ำขนาดเล็ก

3. องค์กรเอกชนต่าง ๆ ประกอบด้วยองค์กรพัฒนา องค์กรทางศาสนา และองค์กรสงเคราะห์ต่าง ๆ ในพื้นที่ ซึ่งเข้ามาทำงานด้านพัฒนาชุมชน งานการเผยแพร่ศาสนา และงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ในเขตบริเวณนี้

สำหรับการใช้พื้นที่ในเขตลุ่มน้ำแม่แตงพบว่า ในเขตลุ่มน้ำชั้นที่ 1-2 มักจะเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ยังมีสภาพสมบูรณ์อยู่เดิม แต่จะเห็นสภาพการตัดไม้ทำลายป่าปรากฏเป็น หย่อม ๆ เนื่องจากการทำไร่เลื่อนลอยซึ่งยังคงมีปฏิบัติกันอยู่ในหมู่ชาวเขาและชาวพื้นเมืองบางส่วน ซึ่งถือว่าเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายป่าต้นน้ำลำธาร ส่วนสาเหตุของไฟป่ามาจากการที่คนจุดไฟเผาป่าเพื่อทำการเกษตร กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าไม้เป็นไปในลักษณะที่ชุมชนตัดทวงและแสวงหาประโยชน์จากป่าไม้เพียงฝ่ายเดียว ประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่มีแนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของป่าไม้ในเชิงเศรษฐกิจมากกว่าทางด้านสิ่งแวดล้อมและความงดงามของธรรมชาติ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้ตระหนักว่าการตัดไม้มาใช้ในการทำลายป่า แต่เป็นการใช้ประโยชน์ตามกำลังการผลิตของป่า ทั้งยังอยากให้มีการกระจายอำนาจการดูแลป่าไม้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นมากขึ้น

ประวัติหมู่บ้าน

บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านแม่แพมในปัจจุบันนี้เดิมเป็นป่าเขาที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้และสัตว์ป่านานาชนิด มีลำห้วยที่น้ำไม่เคยเหือดหายไหลผ่านหลายสาย ด้วยความหนาแน่นของป่าไม้ทำให้ยังไม่มีผู้คนเข้ามาอาศัย จนกระทั่งประมาณ 130 ปีที่ผ่านมาแล้ว บรรพบุรุษของชาวบ้าน แม่แพม ซึ่งมีชื่อว่า พ่อกะพอ พ่อจะแคะโพ พ่อจอตี และพ่อโตเซอ สี่คนพี่น้องได้เดินทางมาจากเขตอำเภอเชียงดาวผ่านป่าเข้ามาถึงลำห้วยแม่แพม เห็นความอุดมสมบูรณ์ของลำน้ำและป่าเขาอันเป็นชีวิตจิตใจของชาวกะเหรี่ยง จึงได้ตัดสินใจนำครอบครัวลงหลักปักฐานอยู่ในบริเวณใกล้ ๆ ลำห้วยแม่แพมไกลจากที่ตั้งของหมู่บ้าน ปัจจุบันไปทางต้นน้ำประมาณ 3 กิโลเมตร เริ่มต้นด้วย 15 ครอบครัว ในที่สุดลูกหลานค่อย ๆ เพิ่มจำนวนขึ้น มีการย้ายชุมชนไปมาระหว่างลำน้ำแม่แพมตามความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงเมื่อ ซี-ไซ ตายจะต้องย้ายหมู่บ้าน แต่ก็ย้ายไปไม่ไกลจากที่เดิมนัก จนในที่สุดเมื่อมีการก่อสร้างบ้านแบบถาวรเพิ่มขึ้นจึงไม่มีการย้ายบ้านเรือนอีกต่อไป การคมนาคมเดินทางออกไปสู่ชุมชนภายนอกในอดีตเป็นไปด้วยความยากลำบาก ให้เดินด้วยเท้าหรือถ้ามีสิ่งของที่มีน้ำหนักมากใช้บรรทุกล้อ (เกวียน) ที่ลากด้วยวัวไป เมื่อก่อนที่ทางติดต่อกับชุมชนพื้นราบผ่านป่าไปตามทางเกวียนถึงบ้านกองลมเป็นระยะทาง 5 กิโลเมตร ปัจจุบันไม่ได้ใช้เส้นทางนี้แล้ว ปี พ.ศ. 2525 ทางการได้ตัดถนนลูกรังจากถนนใหญ่สาย แม่จา-เปียงหลวง จากบ้านป่าไผ่เข้าสู่บ้านแม่แพมเป็นระยะทาง 8 กิโลเมตร สำหรับชื่อแม่แพมนั้นเป็นชื่อที่มีมานานแล้ว ไม่ทราบว่ามีใครเป็น

ผู้ตั้ง มีเรื่องเล่าว่ามีหญิงสาวคนหนึ่งนั่งถักสร้อยคอที่เรียกว่า "แพ" อยู่บนบ้าน ชายหนุ่มได้แวะไปคุยด้วยถามว่ากินข้าวกับอะไร หญิงสาวกำลังถักสร้อยไม่ยอมพูดด้วย จึงถือว่าสร้อยแพมีความสำคัญมากจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านแม่แพ" ต่อมาเพี้ยนเป็นคำว่า "บ้านแม่แพม" (สัมภาษณ์พ่อไปลิ๊ะ กะพอ อายุ 54 ปี และพ่อจอกา จอแต๊ะโพ อายุ 93 ปี บ้านเลขที่ 1 และ 4 หมู่ที่ 8 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง, วันที่ 4 เมษายน 2541)

ลักษณะทางกายภาพ

บ้านแม่แพมตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 8 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเชียงดาว และพื้นที่เตรียมการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติเชียงดาว มีพื้นที่ประมาณ 30 ตารางกิโลเมตร หรือ 14,000 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับ บ้านปางป้อทางทิศเหนือ บ้านปางควายทางทิศใต้ บ้านแกน้อยทางทิศตะวันออก และบ้านป่าไผ่ ทางทิศตะวันตก

การเดินทางไปหมู่บ้านแม่แพมโดยใช้ทางหลวงเชียงใหม่-ฝาง และถนนสายเมืองงาย-นาหวาย แยกเข้าสู่อำเภอเวียงแหงด้วยถนนสายแม่จา-เปียงหลวง ผ่านที่ว่าการอำเภอเวียงแหง แยกเข้าสู่บ้านแม่แพมที่บ้านหนองขาลาเป็นระยะทาง 8 กิโลเมตร เดิมถนนสายนี้เป็นเส้นทางเดินเท้าผ่านบริเวณป่าเสื่อมโทรมบริเวณหมู่บ้านหนองขาลา ต่อมาได้รับการพัฒนาเป็นถนนลูกรังใช้สำหรับรถมอเตอร์ไซด์และรถยนต์บรรทุก ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น สำหรับเส้นทางคมนาคมติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงมีเพียง 1 เส้น คือ เส้นทางหมู่บ้านหนองขาลา-แม่แพม เป็นทางลูกรัง ดังนั้นหากเดินทางจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปยังบ้านแม่แพมคิดเป็นระยะทาง 158 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางด้วยรถยนต์ประมาณ 3 ชั่วโมง

ชุมชนบ้านแม่แพมตั้งอยู่บนที่ราบเนินเขา มีพื้นที่เป็นที่อยู่อาศัยประมาณ 16 ไร่ 33 ตารางวา อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 950 เมตร มีภูเขาใหญ่น้อยล้อมรอบชุมชนอยู่ ทางด้านทิศตะวันออกมีดอยหินเสือ สูงประมาณ 1,650 เมตร จากระดับน้ำทะเล ทิศตะวันตกเป็นดอยปลูกรง สูง 1,700 เมตร ส่วนทิศเหนือและทิศใต้มีดอยลูกเล็กลูกน้อยรายรอบอยู่ (แผนผัง 3) มีลำน้ำที่หล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรของชุมชน 2 สาย คือ น้ำแม่แพม และลำน้ำห้วยหวาย ซึ่งไหลมาบรรจบกันที่บริเวณใกล้หมู่บ้าน ลำน้ำที่ใช้เป็นแหล่งผลิตน้ำประปาหมู่บ้านต้นน้ำแม่แพม ที่ไหลจากดอยแม่แพมในบริเวณป่าดงดิบอันเป็นต้นน้ำลำธาร

การตั้งบ้านเรือนของครัวเรือนในชุมชนแม่แพมมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคมมีถนนเป็นทางเชื่อมต่อระหว่างหน้าบ้าน จากปากทางเข้าชุมชนเป็นโรงเรียนบ้านแม่แพม ถัดเข้ามาเป็นบ้านเรือนที่ปลูกสร้างมั่นคงถาวรประกอบด้วยบ้านสร้างด้วยไม้หลังคาด้วยกระเบื้องลอน 54 หลังคาเรือน บ้านแบบดั้งเดิมที่สร้างด้วยไม้ไผ่หลังคาหญ้าคา จำนวน 18 หลังคาเรือน มีสองแบบคือ บ้านเดิมที่ปลูกอยู่ต่างหาก 3 หลังคา บ้านแบบเดิมที่ปลูกอยู่กับบ้านใหม่ 15 หลังคาเรือน มีถนนซอยเล็กเป็นทางแยกเข้าไปสู่บ้านในกลุ่มเดียวกัน บ้านบางกลุ่มใช้เส้นทางสัญจรตัดผ่านบ้านอื่น บ้านแต่ละหลังไม่นิยมสร้างรั้วกันเขตบริเวณบ้าน ยกเว้นบ้านที่อยู่ริมถนนใหญ่จะปลูกต้นไม้เป็นรั้วบ้านเพื่อความสวยงาม บริเวณใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่เลี้ยงไก่และหมูพันธุ์พื้นเมืองที่ผูกไว้โดยไม่กั้นคอก บางบ้านเลี้ยงเปิดและเปิดเทศ ช้างบ้านทุกหลังมีขี้วัวสารสร้างไว้จากเดิมทำด้วยไม้ไผ่เปลี่ยนเป็นไม้กระดานและมุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้องลอน บางบ้านมีคอกวัวควายไว้ข้างบ้าน บางบ้านกั้นคอกไว้ได้บริเวณขี้วัว

ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติและภูมิอากาศ

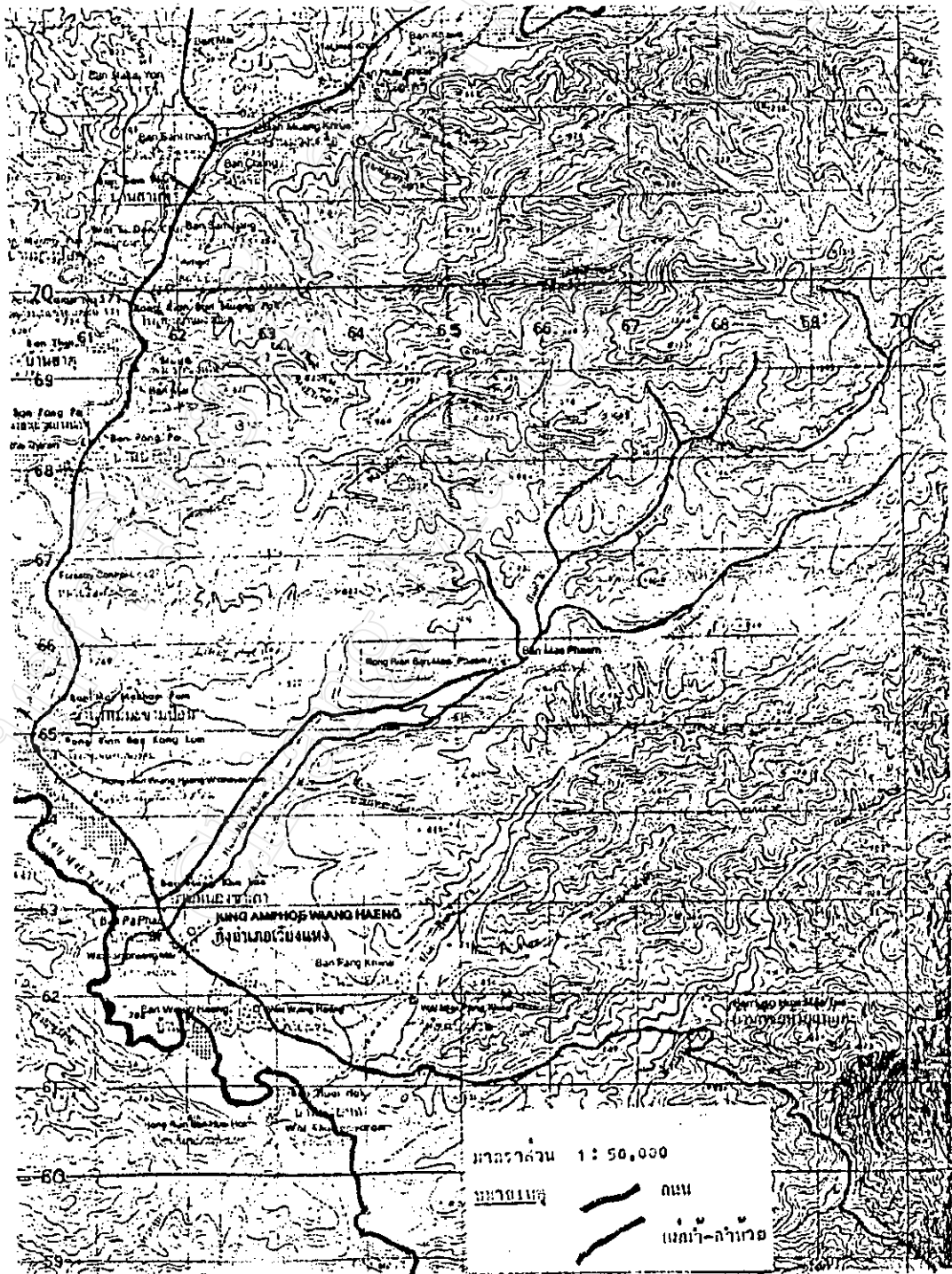
น้ำเป็นทรัพยากรที่ใช้ในการเกษตรและการอุปโภคบริโภค แหล่งน้ำธรรมชาติของบ้านแม่แพม ประกอบด้วยแม่น้ำแม่แพมและลำห้วย(ทีโก๊ะ) ลำห้วยขนาดเล็ก 6 สาย ที่มีชื่อว่า เซมิโก๊ะ เซเซโก๊ะ โทะอะเกละโก๊ะ มอริโก๊ะ นาบอโก๊ะ และเตอร์เลโก๊ะ ทั้งหมดไหลมาบรรจบพบกับแม่น้ำแพมที่ไหลทอดยาวมาจากต้นน้ำบนดอยแม่แพม (ดูแผนที่ทางน้ำ) ลำห้วยเล็ก ๆ ทั้ง 6 สาย มีความกว้าง 0.5 เมตร น้ำแม่แพมมีความกว้าง 4-5 เมตร มีน้ำไหลตลอดปี ลำห้วยอีกสายหนึ่งคือ ห้วยหวาย ไหลจากดอยหินเสือมาบรรจบกับแม่น้ำแพมที่บริเวณใกล้หมู่บ้าน น้ำทั้ง 2 สายหล่อเลี้ยงผืนไร่นาและสวนของบ้านแม่แพมให้อุดมสมบูรณ์และชาวบ้านได้อาศัยน้ำแม่แพมในการอุปโภคบริโภคมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ปัจจุบันชาวบ้านร่วมมือกันสร้างถังเก็บและกรองน้ำ และต่อท่อน้ำเข้าสู่ชุมชนเป็นระบบประปาภูเขา ทำให้ทุกครัวเรือนมีน้ำกินน้ำใช้ที่ไม่ต้องไปหิ้วหามาจากแหล่งน้ำ

ดินของชุมชนบ้านแม่แพมเป็นดินร่วนปนทราย สีน้ำตาลเข้ม มีลักษณะชุ่มน้ำความชุ่มชื้นตลอดปี แม้จะอยู่ในบริเวณที่ราบเชิงเขาและเนินเขา ก็มีหินปะปนอยู่น้อยมาก ก้อนหินขนาดต่าง ๆ จะอยู่เรียงรายเป็นจำนวนมากตามบริเวณลำน้ำสายต่าง ๆ เกิดจากการพัดพาของน้ำลงจากภูเขาลงมายังลำน้ำเบื้องล่าง ดินในบริเวณทุ่งนาเป็นดินเหนียวผสมดินทรายดินในไร่และสวนเป็นดินร่วน

ชุมชน เหมาะสำหรับการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร ชาวบ้านแม่แพมได้ใช้ผืนดินในชุมชนทำการเกษตรกรรมจำนวน 428 ไร่ แบ่งเป็นที่นาจำนวน 248 ไร่ ที่ไร่ 45 ไร่ และสวน 135 ไร่

ทรัพยากรป่าไม้ ชุมชนแม่แพมตั้งอยู่ในพื้นที่ราบเนินเขาล้อมรอบด้วยทิวเขาน้อยใหญ่ที่มีป่าที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ สภาพป่าเป็นป่าไม้เบญจพรรณประกอบด้วยพันธุ์ไม้สำคัญคือ ไม้แดง ไม้สน ไม้ก่อ ไม้ดู่ ไม้เต็ง ไม้รัง ส่วนสัตว์ป่ามียังหลงเหลืออยู่เป็นสัตว์เล็กประเภท เก้ง กวาง อีเห็น ไก่ฟ้า ค่าง กระรอก กระแต อ้น และนกชนิดต่าง ๆ รวมทั้งหมูป่า งูเห่า

แผนผัง 1 แสดงถนน และ แม่น้ำ-ลำห้วย

สำหรับชาวแม่แพมซึ่งเป็นชาวกะเหรี่ยง ย่อมมีความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับป่ามาโดยตลอด ได้จำแนกป่าออกดังนี้คือ

1. ป่าแพะ เรียกว่า แพะไซ้ เป็นบริเวณพื้นที่เชิงเขา (ดอยขนาดเล็ก) ที่มีต้นไม้ขึ้นไม่หนาแน่นเป็นต้นไม้เนื้อแข็งขนาดเล็ก สภาพพื้นดินเป็นดินผสมหินและกรวดทรายชาวบ้านใช้พื้นที่ป่าแถบนี้ในการหาฟืนและไม่ใช้ในการปลูกสร้างบ้านเรือน

2. ป่าใกล้บ้าน หรือ ป่ารอบหมู่บ้าน เรียกว่า กอเบยไซ้ พื้นที่ติดต่อกับแพะไซ้ เป็นไม้ผลัดใบประเภทเต็งรังและป่าไผ่ ชาวบ้านใช้ป่าแถบนี้หาฟืน พืชผักที่เป็นอาหาร สมุนไพรและไม้สร้างบ้านเรือน

3. ป่าเบญจพรรณ เรียกว่า เกอเนอกอที่มีลักษณะเป็นป่าไม้ขนาดใหญ่ป่าโปร่งของต้นไม้จำพวกไม้ไผ่, ทองหลวง ตะเดียน, ลำไยป่า, ตีนนก, ตะแบก ฯลฯ อากาศอบอุ่นแห้งแล้ง

4. ป่าดงดิบ หรือป่าดิบชื้น เป็นป่าในเขตต้นน้ำเรียกว่า "เกอเนอ" แบ่งเป็นสองส่วนคือ เกอเนอพา เป็นบริเวณที่มีความชุ่มชื้น มีอากาศเย็นสบายตลอดปี ต้นไม้มีความหนาแน่นปานกลาง ถัดจากบริเวณนี้จะเป็นบริเวณยอดดอยที่มีความชุ่มชื้นตลอดเรียกว่า เกอเนอหมือ มีไม้ประเภทเฟิร์นและมอสขึ้นอยู่ทั่วไป บางแห่งจะมีน้ำซึม น้ำซับไหลออกมาตลอด ชาวบ้านจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับบริเวณนี้ยกเว้นการหาพืชสมุนไพร

5. ป่าบนน้ำตก เรียกว่า "ตะโค" เป็นป่าดิบชื้นอยู่ติดกับน้ำตก หรือต้นน้ำที่ไหลแรงตลอดปี ชาวบ้านไม่ใช้พื้นที่นี้เพราะถือว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นป่าต้นน้ำที่สำคัญ

นอกจากชาวบ้านจะแบ่งป่าออกดังข้างต้นแล้ว ถ้าหากจะจัดจำแนกป่าตามลักษณะการใช้สอยแล้ว ยังแบ่งป่าออกได้เป็น 4 แบบ คือ

1. ป่ารอบหมู่บ้าน ถือเป็นป่าใช้สอยของชาวบ้าน เป็นแหล่งน้ำดื่มน้ำใช้เป็นที่เก็บผักหาฟืนและพืชสมุนไพรของชาวบ้าน กล่าวได้ว่าบริเวณป่ารอบหมู่บ้านเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านแม่แพมทุกครัวเรือน ทั้งอาหารพืชและสัตว์ป่า รวมทั้งสัตว์น้ำในลำห้วย

2. ป่าพิธีกรรม ประกอบด้วยป่าอันเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าเมืองที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนนับถือและไปร่วมทำพิธีทุกปี ป่านี้อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และป่าช้าเป็นบริเวณที่ประกอบพิธีเผาศพของชาวบ้านในชุมชน ป่าทั้งสองที่จะมีต้นไม้ขนาดใหญ่ชนิดต่าง ๆ เช่น ไม้รัก ไม้เต็ง

ไม้รัง ไม้สน ไม้ก่อ ฯลฯ บริเวณนี้จะห้ามตัดฟันต้นไม้ทุกชนิดเพื่อมิให้รบกวนวิญญูณของบรรพบุรุษและเจ้าเมืองที่จะคอยดูแลปกป้องรักษาทุกคนในหมู่บ้าน

3. ป่าหัวไร่นา เป็นบริเวณป่าเหนือผืนไร่ผืนนา เป็นป่าต้นน้ำที่ไหลรินเลี้ยงผืนนา เจ้าของนาจะเป็นผู้รักษาป่าไว้เพื่อใช้ในการเพาะปลูก

4. ป่าขุนน้ำ ป่าบริเวณต้นน้ำลำธารที่อยู่ห่างไกลออกไปจากชุมชนเป็นแหล่งกำเนิดน้ำแม่แพมและน้ำห้วยต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่น้ำแม่แพม ชาวบ้านจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวตัดฟันต้นไม้ นอกจากเก็บของป่าและล่าสัตว์

ภูมิอากาศโดยทั่วไปของบ้านแม่แพม มีสภาพอากาศเย็นสบาย อุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 14-30 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดโดยเฉลี่ยประมาณ 3-4 องศาเซลเซียส ฤดูฝนมีฝนตกชุกสม่ำเสมอและยาวนาน เนื่องจากมีป่าในพื้นที่อำเภออยู่มากประกอบกับป่าในเขตพม่ายังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ฤดูฝนเริ่มประมาณเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นที่สูงและล้อมรอบด้วยภูเขา ทำให้มีอากาศหนาวและเย็นเป็นช่วงระยะเวลายาวนาน เริ่มหนาวตั้งแต่ปลายฤดูฝนประมาณเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ ส่วนฤดูร้อนประมาณ 3 เดือน เดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม ส่วนความแห้งแล้งจะเริ่มตั้งแต่ธันวาคม ถึงเมษายน อุณหภูมิสูงสุดประมาณ 35 องศาเซลเซียส

ลักษณะทางประชากร

ชุมชนบ้านแม่แพมมีประชากรทั้งหมด 312 คน เป็นชาย 174 คน หญิง 138 คน จำนวนครัวเรือน 58 ครัวเรือน 70 ครอบครัว ประชากรวัยเด็ก (0 - 14 ปี) 84 คน วัยแรงงาน (15-60 ปี) 212 คน และวัยชราที่มีจำนวน 16 คน (ตารางที่ 1) มีคนชราที่อายุสูงสุดถึง 105 ปี ยังคงแข็งแรง เดินไปไหนมาไหนและทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ในบ้านได้ ประชากรที่ย้ายถิ่นชั่วคราวออกไปทำงานและศึกษาต่อจำนวน 50 คน (วัย 15 - 25 ปี) ครอบครัวที่เป็นครอบครัวเดี่ยวจำนวน 42 ครอบครัว เป็นครอบครัวขยาย 19 ครอบครัว สตรีวัยเจริญพันธุ์ (14 - 45 ปี) มีจำนวน 81 คน ที่สมรสแล้ว 63 คน สตรีที่มีบุตร 2 คน ขึ้นไปทุกคนยอมรับการวางแผนครอบครัว วิธีการคุมกำเนิดที่นิยมที่สุดคือ การผ่าตัดทำหมัน รองลงมาคือฉีดยาคุมกำเนิด

ตาราง 2 จำนวนประชากรของหมู่บ้านแม่แพมจำแนกตามเพศและอายุ

ชั้นอายุ	เพศ		รวม
	ชาย	หญิง	
0 - 14 ปี	54 คน (31.03%)	30 คน (21.74%)	84 คน
15 - 60 ปี	112 คน (64.37%)	100 คน (72.46%)	212 คน
60 ปี ขึ้นไป	8 คน (4.60%)	8 คน (5.80%)	16 คน
รวม	174 คน (100.00%)	138 คน (100.00%)	312 คน

ที่มา : จากการสำรวจข้อมูลด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนบ้านแม่แพมของผู้วิจัย โดยใช้แบบสัมภาษณ์ ในเดือนธันวาคม พ.ศ.2540

ลักษณะด้านเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจของชุมชนบ้านแม่แพมเป็นการเกษตรเพื่อยังชีพจากครัวเรือนทั้งหมด 58 ครัวเรือน ทำนา 47 ครัวเรือน ทำไร่ ทำสวน 18 ครัวเรือน การปลูกข้าวเป็นการปลูกเพื่อบริโภคในครอบครัว ยกเว้นผู้ที่มีดินทำกินจำนวนมาก และมีผลผลิตเหลือจึงจะขาย การถือครองที่ดินทางการเกษตรของชาวบ้าน ผู้ที่ถือครองมากที่สุด จำนวน 30 ไร่ จำนวนถือครองน้อยที่สุด 1 ไร่ มีชาวบ้านประมาณ 5 ครัวเรือน ที่ไม่มีที่ดินทำกิน จากการสำรวจการถือครองที่ดิน พบว่าผู้มีที่ดิน 20 ไร่ขึ้นไป มีจำนวน 2 ครัวเรือน มีที่ดิน 6-20 ไร่ จำนวน 19 ครัวเรือน มีที่ดินน้อยกว่า 6 ไร่ มี 20 ครัวเรือน มีชาวบ้าน 3 ครัวเรือน ตั้งร้านค้าของชำในหมู่บ้าน และมี 2 ครัวเรือน ตั้งโรงสีเส็กกับสีข้าวภายในชุมชน (จากการสำรวจข้อมูลบ้านแม่แพม ธันวาคม 2540)

ชุมชนบ้านแม่แพมมีปริมาณน้ำจากน้ำแม่แพมและน้ำห้วยหวายเพียงพอสำหรับทำการเพาะปลูกข้าวในฤดูฝน และปลูกข้าวไร่รวมทั้งพืชผักต่าง ๆ ในไร่และสวน ที่ดินสำหรับทำการเกษตรแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ทำนา (ชิบุ) ชาวบ้านจะปลูกข้าวในที่นาปีละ 1 ครั้ง โดยเริ่มทำนาประมาณเดือน มิถุนายน - กรกฎาคม เริ่มจากการเตรียมดินและหว่านกล้าก่อน พอฝนตกก็จะถอนกล้ามาปลูกใน นา การเก็บเกี่ยวข้าวในนาเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน จนถึงเดือนธันวาคม หลังจากนั้นจะปล่อย นาทิ้งไว้ให้วัชพืชรบกวนได้อาศัยและเล็มตอฟางข้าวที่เหลือ ในฤดูแล้งบางครั้งก็ไถนาปลูก ยาสูบ กระเทียม ในนา บางส่วนไว้เก็บผลผลิตใช้กินในครัวเรือนมากกว่าการขาย

2. ที่ไร่ (คิ) ชาวบ้านบางครั้งก็ไถนาปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ไร่ซึ่งอยู่บริเวณเชิงเขาใกล้ป่า เนื่องจากข้าวในนาไม่เพียงพอกับการบริโภคในครัวเรือน นอกจากนั้นจะปลูกพืชผักหลายอย่างไว้ ใช้กินได้ตลอดปี เช่น เผือก มัน ฟักทอง ฟักเขียว ผัก ถั่ว ฯลฯ

3. ที่สวน (ตะสุสอ) บริเวณที่ดินที่อยู่ติดจากที่นาจะถึงป่า ชาวบ้านจะปลูกกล้วยไว้ เป็นจำนวนมาก ดินบริเวณนี้เป็นดินที่อุดมสมบูรณ์มากทำให้กล้วยที่ปลูกทิ้งไว้เจริญงอกงาม แพร่พันธุ์มากมาย นอกจากกล้วยชาวบ้าน เริ่มนำเอาพันธุ์ไม้ผลจากภายนอก เช่น มะม่วง ลิ้นจี่ เข้ามาทดลองปลูกได้เพียง 2 ปี

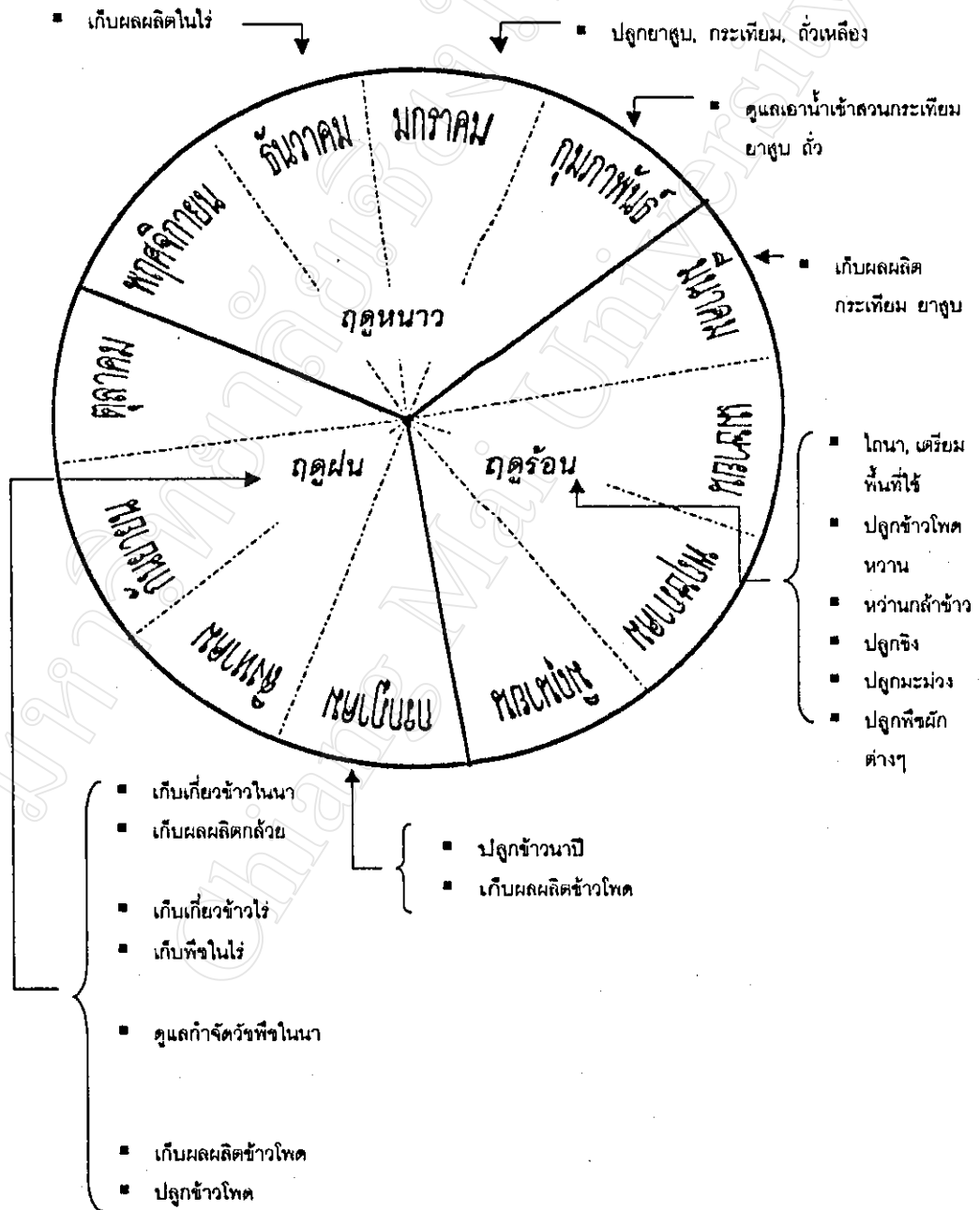
การใช้แรงงานในการเกษตรของชุมชนบ้านแม่แพม เนื่องจากครัวเรือนจำนวนมากมี ฐานะทางเศรษฐกิจที่ยากจน และมีลักษณะทางเศรษฐกิจที่เป็นแบบพึ่งพาตนเองมากกว่าพึ่งพา ภายนอก รวมทั้งการอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางความเจริญทำให้ครัวเรือนมีความผูกพันและพึ่งพา อาศัยกันในเรื่องญาติและเพื่อนบ้าน การทำเกษตรแบบยังชีพยังคงใช้วิถี "เอามื้อเอารวัน" ใน ขั้นตอนที่ต้องการแรงงานนอกครัวเรือนมาเสริมแรงงานเกษตรประกอบด้วย

1. แรงงานครอบครัว เป็นแรงงานของพ่อแม่และลูกหลานที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกันรวมทั้ง เขยสะใภ้ ทุกคนจะช่วยกันทำงานในไร่นาโดยไม่ได้รับค่าจ้างตอบแทนผลผลิตที่ได้เป็นอาหารที่ กินอยู่ร่วมกัน ชายจะเป็นแรงงานหลักในการผลิตโดยทำหน้าที่ไถนา ถอนกล้า ปลูกข้าวและเกี่ยว ข้าว จักตอกมามัดข้าว หลังจากทำไร่นาเสร็จแล้ว ชายจะดูแลสวนและสัตว์เลี้ยง วัว ควาย หมู หาฟืนไว้เป็นเชื้อเพลิงของครอบครัว ขณะเดียวกันผู้หญิงก็มีความสำคัญในการผลิตด้วยเช่นกัน

2. แรงงานแลกเปลี่ยน เป็นแรงงานที่ปรากฏเฉพาะในการปลูกข้าวที่ต้องใช้แรงงาน จำนวนมากในระยะเวลาอันรวดเร็ว เช่น ในการปลูกข้าว การเก็บเกี่ยวข้าว ในขั้นตอน ดังกล่าวมีความ จำเป็นต้องใช้แรงงานเสริมจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน เป็นการ ใช้ แรงงานต่างตอบแทนเพื่อให้การผลิตดำเนินไปได้ตามวัตถุประสงค์

3. แรงงานรับจ้าง เป็นแรงงานที่เข้ามาเสริมแรงงานแลกเปลี่ยนในกรณีที่แรงงานในครัวเรือนหรือแรงงานแลกเปลี่ยนไม่เพียงพอ แต่ส่วนใหญ่แรงงานรับจ้างในหมู่บ้าน จะทำงานด้านก่อสร้าง เป็นช่างไม้ ช่างปูน ในอัตราค่าจ้างวันละ 120 - 140 บาท นอกจากนี้มีแรงงานรับจ้างถางวัชพืชในสวนกระเทียม สวนขิง และรับจ้างปลูกกระเทียม มีอัตราค่าจ้างวันละ 60 - 70 บาท

แผนภูมิ 1 วงจรการผลิตของชุมชนบ้านแม่แพม

ที่มา : จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และจากกระบวนการ PRA แล้วจัดให้เป็นระบบ

ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม

บ้านแม่แพมมีลักษณะทางสังคมที่พึ่งพาทรัพยากรภายนอกหมู่บ้านค่อนข้างน้อย ดังนั้นโครงสร้างความสัมพันธ์ของครอบครัวและเครือญาติจึงมีความสำคัญมาก ชาวบ้านแม่แพม มีชีวิตอยู่ภายใต้โครงสร้างและความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคมที่ค่อนข้างแน่นแฟ้น การอาศัย พึ่งพาซึ่งกันและกันในทุกเรื่องไม่ว่าอาหารการกิน หรือเรื่องงานตามประเพณีมีอยู่อย่างสูงมาก แม้สภาพเศรษฐกิจและสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป ทุกคนในหมู่บ้านต่างรู้จักกันดีและลึกซึ้งถึง รายละเอียดในชีวิตของแต่ละคน ด้วยการติดต่อสัมพันธ์พบปะกันอยู่ตั้งแต่เลิกจนโตรวมทั้งการ พุดคุยบอกเล่ากันปากต่อปาก

ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ปัจจุบันจำนวนสมาชิกในครอบครัวลดลงกว่าในอดีตด้วยอิทธิพลของการวางแผนครอบครัว การเลือกคู่ครองนิยมเลือกภายในเผ่าเดียวกัน ในอดีต เลือกภายในกลุ่มเครือญาติ ปัจจุบันการคมนาคมสะดวกขึ้น มีการเดินทางติดต่อกันระหว่างชุมชน ต่าง ๆ และการเดินทางออกไปทำงานหรือศึกษาต่อในเมือง ทำให้มีการแต่งงานออกไปจากชุมชน และมีหลายคู่ที่นำคู่ครองเข้ามาอยู่ในชุมชนนี้ ตามประเพณีการเลือกที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน เป็นแบบวิวาห์มงคล คือ แต่งงานแล้วไปอยู่กับฝ่ายหญิง จึงมีชายหนุ่มชาวกะเหรี่ยงหลายคนที่อยู่ในห้องที่อื่นแต่งงานเข้ามาอยู่ในบ้านแม่แพมกับภรรยา

ชาวบ้านแม่แพมนับถือศาสนาพุทธ โดยมีความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีเป็นพื้นฐาน มีสถานที่ที่ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2527 เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ประวัติของอาศรมแม่แพม กล่าวไว้ ว่า อาศรมแม่แพมจัดตั้งโดยโครงการพระธรรมจาริกของวัดศรีโสดา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ อุปถัมภ์โดยกรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทย ชื่อว่า "อาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่แพม" เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2524 มีพระธรรมจาริกที่มาปฏิบัติงานตั้งแต่รุ่นแรกถึงปัจจุบันมี 7 รูป คือ

1.	พระประพันธ์	โสภโณ	ปี พ.ศ. 2524 - 2527
2.	พระทองพจน์	เชมธมโม	ปี พ.ศ. 2528 - 2529
3.	พระจะชือ	สุกิจใจ	ปี พ.ศ. 2530 - 2531
4.	พระสุข	สุขบุญโญ	ปี พ.ศ. 2531 - 2533
5.	พระชูเกียรติ	จรรวณโณ	ปี พ.ศ. 2533 - 2534
6.	พระสัจกร์	จกภพนโธ	ปี พ.ศ. 2535 - 2537
7.	พระปรากฏ	ปภารกาโร	ปี พ.ศ. 2538 - ปัจจุบัน

อาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่แพมมีพื้นที่ทั้งหมด 10ไร่ มีวัดป่าไผ่และวัดแม่หาด เป็นวัดที่อยู่ใกล้เคียง ภายในบริเวณวัดมีพื้นที่ด้วยพันธุ์ไม้ป่าตามธรรมชาติ จำนวนมากรวมทั้งไม้ผลที่พระสงฆ์ปลูกไว้เช่น มะม่วง มะขาม ชนุน

ในช่วงเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์ ประธานคณะพระธรรมจาริก สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า อาจารย์ อารามพระเถระผู้ใหญ่ เช่น เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ มาประชุมที่วัดศรีโสดา หลังจากการประชุมปรึกษาหารือได้ทำการคัดเลือกพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในท้องถิ่นโดยเฉพาะภิกษุสามเณรชาวเขาเป็นพระธรรมจาริกเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจยังท้องถิ่นห่างไกล ทุรกันตาร มีการประชุมนิเทศอบรมและแบ่งกลุ่มปฏิบัติงานเป็นระยะเวลา 12 เดือน โดยมีหัวหน้ากลุ่มคอยดูแลติดตามและรายงานผลปฏิบัติงานทุกเดือน ขณะเดียวกันในช่วงเดือนพฤษภาคม ก็มีการคัดเลือกชาวเขาที่มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาเข้าอุปสมบทบรรพชา ณ วัดศรีโสดา ได้เข้าศึกษาเล่าเรียนในระดับมัธยมต้นและมัธยมปลายสายสามัญจนจบการศึกษาสามารถออกไปปฏิบัติงานต่อไป

พระภิกษุผู้ปฏิบัติงานใน “อาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่แพม” องค์ปัจจุบันได้นำความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกในบ้านแม่แพม ซึ่งเดิมมีความเชื่อถือในคำสั่งสอนของพุทธศาสนาอยู่แล้ว จากการติดต่อกับชาวไทยใหญ่ในบ้านเปียงหลวง แต่ในสมัยก่อนไม่มีศาสนสถานในบ้านแม่แพม ชาวบ้านต้องเดินทางไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดเปียงหลวงในวันสำคัญทางพระศาสนา เมื่อมีพระธรรมจาริกมาก่อตั้งอาศรมเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสร่วมพิธีกรรมทุกวันพระ หลักคำสอนพระพุทธศาสนาได้ผสมผสานกับอุดมการณ์พื้นบ้านดั้งเดิมของชาวบ้านทำให้ชาวบ้านเป็นคนซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร และสันโดษ

การศึกษา ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับต่ำ เยาวชนหนุ่มสาวที่มีโอกาสได้ศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาจำนวนน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับสูงของชุมชนหรือมีญาติพี่น้องที่ได้เดินทางไปรู้จักกับวิถีชีวิตที่ทันสมัยในเมืองเชียงใหม่ได้ชักชวนไปศึกษาต่อ (ตาราง 3)

ตาราง 3 ระดับการศึกษาของชาวบ้านแม่แพมจำแนกตามเพศ

ระดับการศึกษา	ชาย	หญิง	รวม
ไม่ได้เรียน	64	69	133
กำลังศึกษา	56	25	81
จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4	11	5	16
จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	32	25	57
จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น	9	5	14
จบชั้นมัธยมศึกษาตอน	5	4	9
ปลาย			
ปวช., ปวส.	-	1	1
ปริญญาตรี	-	1	1
รวม	174	138	312

ที่มา : จากการสำรวจข้อมูลด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนบ้านแม่แพม ธันวาคม พ.ศ. 2540

ในอดีตการศึกษาเป็นแบบไม่เป็นทางการอยู่ในกระบวนการขัดเกลาของผู้ใหญ่ต่อมาเมื่อมีวัด ครอบครัวที่ต้องการให้บุตรเรียนหนังสือได้ส่งบุตรไปบวชที่วัด เมื่อมีการก่อตั้งโรงเรียนแม่แพมขึ้นในปี พ.ศ. 2524 เด็ก ๆ ทุกคนในหมู่บ้านจึงมีโอกาสได้รับการศึกษาในโรงเรียน ประวัติของโรงเรียนแม่แพม เริ่มก่อตั้งขึ้นโดยพระประพันธ์ โสภโณ (ณ เชียงใหม่) ตั้งเป็นอาคารเรียนชั่วคราวข้างศาลาอารมพระธรรมจาริกแม่แพม พระสงฆ์เป็นผู้สอนให้กับเด็ก ๆ ที่พ่อแม่ส่งให้มาเรียนโดยใช้หลักสูตรปี พ.ศ. 2503 ต่อมาวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2525 สำนักงานการประถมศึกษา กิ่งอำเภอเวียงแหงได้อนุมัติตั้งเป็นโรงเรียนสาขาชื่อว่า โรงเรียนบ้านกองลมสาขาแม่แพม เปิดสอนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 มีนักเรียนเริ่มแรก 22 คน เป็นชาย 12 คน หญิง 10 คน เริ่มแรกมีครูจากโรงเรียนบ้านห้วยไคร้ 1 คน มาสอนให้ ต่อมาปี พ.ศ. 2526 ได้ย้ายโรงเรียนมาตั้งอยู่ในที่อยู่ปัจจุบัน คือ บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน ชาวบ้านร่วมกันสร้างอาคารชั่วคราว 1 หลัง มีครูสอน 2 คน

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2534 ได้รับอนุมัติจัดตั้งเป็นโรงเรียนเอกเทศชื่อว่า "โรงเรียนแม่แพม" ปัจจุบันมีครู 7 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 5 คน เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นประถมศึกษา ปีที่ 6

ตารางที่ 4 : จำนวนนักเรียนโรงเรียนแม่แพม จำแนกตามอายุและชั้นเรียนปี พ.ศ. 2539

ชั้นเรียน	อายุ : ปี											รวม
	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
อนุบาล 1	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
อนุบาล 2	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	4
ประถมปีที่ 1	-	-	5	4	2	-	-	-	-	-	-	11
ประถมปีที่ 2	-	-	-	2	2	2	1	-	-	-	-	7
ประถมปีที่ 3	-	-	-	-	1	6	3	2	1	-	-	13
ประถมปีที่ 4	-	-	-	-	-	1	3	4	-	-	-	8
ประถมปีที่ 5	-	-	-	-	-	-	5	2	-	1	-	8
ประถมปีที่ 6	-	-	-	-	-	-	-	3	2	-	-	5
รวม	1	6	7	6	5	9	12	11	3	1	-	61

หมายเหตุ : เด็กอายุเกิน 6 เดือน บัดเป็น 1 ปี

ที่มา : โรงเรียนแม่แพม บ้านแม่แพม หมู่ที่ 8 ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัด เชียงใหม่

จำนวนเด็กนักเรียนในโรงเรียนแม่แพมลดลงอย่างช้า ๆ จากปี พ.ศ. 2535 - 2540 จากการยอมรับวิธีการคุมกำเนิดของชาวบ้านแม่แพม (ตารางที่ 5)

ตาราง 5 จำนวนนักเรียนและครูของโรงเรียนแม่แพมปี พ.ศ. 2535 – 2540

ปี พ.ศ.	อนุบาล 1		อนุบาล 2		ป.1		ป.2		ป.3		ป.4		ป.5		ป.6		รวม		ครู	
	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ
2535	7	3	3	5	9	5	5	2	7	4	5	2	2	2	5	3	56	26	4	3
2536	4	1	7	3	7	5	7	4	4	2	7	3	1	1	5	3	45	22	3	3
2537	7	1	3	1	9	4	8	4	4	4	4	2	3	3	5	1	47	20	3	3
2538	2	2	7	1	6	3	6	5	8	3	3	4	2	2	7	3	43	23	2	5
2539	2	3	2	2	7	2	4	3	9	4	5	8	3	5	4	1	38	23	2	5
2540	4	3	3	3	5	2	7	2	3	2	9	4	5	3	3	5	42	24	2	5

ที่มา : โรงเรียนแม่แพม บ้านแม่แพม หมู่ที่ 8 ตำบลเวียงแหง อำเภอเวียงแหง
จังหวัดเชียงใหม่

การปกครอง

ชุมชนบ้านแม่แพมหมู่ที่ 8 มีนายผัด ปุ่มะ เป็นผู้ใหญ่บ้าน อยู่ในตำบลเมืองแหง มีนายชิวินทร์ ปานันท์ เป็นกำนัน และขึ้นอยู่กับอำเภอเวียงแหง ซึ่งมีนายบูรพา มหาบุญญานนท์ เป็นนายอำเภอ จากปี พ.ศ. 2525 ถึงปัจจุบันบ้านแม่แพม มีผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้งจากราชการจำนวน 2 คน คือ

1. นายโปะโละ กะพอ ปี พ.ศ. 2525-2536
2. นายผัด ปุ่มะ ปี พ.ศ. 2536 - ปัจจุบัน

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 4 คน ช่วยสอดส่องดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านและติดต่อกับทางราชการ คือ

1. นายทองพจน์ ทะเหมย
2. นายนราศักดิ์ จะคา
3. นายจำ ปุ่มะ
4. นายแจหลิ่ง ชะแป

ทั้งผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่เป็นคนหนุ่มวัยทำงานในช่วงอายุ 30-37 ปี ขณะเดียวกัน มีการเลือกตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านจำนวน 7 คน ให้ทำหน้าที่ต่าง ๆ คือ

1. นายวิพอ	เตอะเลอะ	ฝ่ายสาธารณสุข
2. นายผัด	กาทุ	ฝ่ายการศึกษา
3. นายทองพจน์	ทะเหมย	ฝ่ายปกครองและวัฒนธรรม
4. นางแจหญิง	ชะแป	ฝ่ายป่าชุมชน
5. นายนราศักดิ์	จะคา	ฝ่ายเหรียญก
6. นายจำปุมะ		ฝ่ายสวัสดิการสังคม
7. นายตะนะ	แจโพ	ฝ่ายสวัสดิการสังคม

สำหรับหัวหน้าหรือผู้นำตามประเพณีของชุมชน เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการ ในภาษากะเหรี่ยงเรียกตำแหน่งนี้ว่า "ซี-โซ" คนไทยมักเรียกว่า "หมอผี" ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดอย่างยิ่ง เพราะว่า ซี แปลว่า หมู่บ้าน โซ แปลว่า หัว ตำแหน่ง ซี-โซ จึงหมายถึง "หัวของหมู่บ้าน" หรือ หัวหน้าหมู่บ้านนั่นเอง ซี-โซ สืบตำแหน่งทางฝ่ายชาย เมื่อพ่อที่เป็น ซี-โซตาย ลูกชายจะรับตำแหน่งนี้แทน ถ้าไม่มีลูกชายหรือลูกชายไม่อาจทำหน้าที่ได้ เช่น แต่งงานไปอยู่กับภรรยาที่ชุมชนอื่น จะมอบตำแหน่งนี้แก่หลานชาย หน้าที่ของ ซี-โซ คือ ประกอบพิธีกรรมเลี้ยง "ผีเจ้าที่" ปีละ 2 ครั้ง (คนไทยเรียกพิธีกรรมนี้ว่า "ปีใหม่กะเหรี่ยง") ผีเจ้าที่ มีชื่อว่า ซี กจา (ซี คือ หมู่บ้าน กจา คือ เจ้าของ) ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติซึ่งเป็น "เจ้าของ" หมู่บ้าน คอยคุ้มครองดูแลให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ชาวบ้านทุกคนที่ประพฤติถูกต้องตามจารีตประเพณีเหมือนคนไทยเชื่อในศาลพระภูมิที่คุ้มครองคนในบ้าน และเชื่อในพระสยามเทวาริราชที่คุ้มครองคนไทยในประเทศไทย ในวันประกอบพิธีกรรมเลี้ยง "ซี-กจา" หรือปีใหม่ ซี-โซจะประกอบพิธีที่บ้านของตนเองเป็นหลังแรก แล้วจึงจะทำพิธีให้สมาชิกของหมู่บ้านทุกหลังคาเรือนต่อไป ในอดีตถ้าซี-โซตายลง หมู่บ้านต้องย้าย อาจย้ายเพียงระยะใกล้คือข้ามฝั่งลำธาร หรือข้ามไหล่เขา บางครั้งใช้วิธีการรื้อเสาบ้านแล้วขุดหลุมฝังเสาใหม่ สมัยแก่การย้ายบ้านทำไม่ยาก เพราะบ้านทำด้วยไม้ไผ่ ปัจจุบันการปลูกสร้างบ้านนิยมวัสดุถาวร การรื้อบ้านทำได้ยาก จึงทำเพียง "เอาเคล็ด" รื้อเฉพาะส่วนที่เป็นไม้ไผ่ ซี-โซ ของบ้านแม่แพมมีชื่อว่า พ่อจจคา จะคะโพ อายุ 92 ปี เป็นผู้อาวุโสที่มีสุขภาพแข็งแรง และทรงภูมิปัญญาสามารถจดจำเรื่องราวเก่า ๆ และถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่ลูกหลานได้อย่างแม่นยำ

ผู้นำสายตระกูล หรือหัวหน้าสายตระกูล เป็นผู้หญิงที่มีฐานะเป็นยาย หรือยายทวด ซึ่งมีหน้าที่เลี้ยงผี หรือทำพิธีให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษสายมาตุพงษ์ที่ล่วงลับไปแล้ว สังคมกะเหรี่ยงเป็นสังคมนับถือผีฝ่ายหญิง หรือสืบสายตระกูลทางฝ่ายหญิง ทุกปีจะมีการทำบุญเพื่อขอให้วิญญาณบรรพบุรุษช่วยคุ้มครองให้สมาชิกทุกคนในครัวเรือนเดียวกันอยู่เย็นเป็นสุข ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ไม่มีภัยอันตรายใด ๆ การทำบุญเรียกว่า “มา-แม” ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญยิ่งสำหรับคนในสาย เครือญาติเดียวกัน เมื่อได้ทราบต้องมาร่วมงานให้ได้ การทำบุญ “มา-แม” จะจัดขึ้นทุกปี ในเมื่อเครือญาติคนใดคนหนึ่งเกิดล้มป่วยหรือเจ็บไข้ได้ป่วย เกิดมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษต้องการกิน จึงต้องทำพิธีเซ่นไหว้เพื่อทำให้คนภายในบ้านหายป่วยและช่วยคุ้มครองสมาชิกในครัวเรือนอยู่ดีมีสุข พิธีกรรมจะทำเมื่อใดก็ได้แล้วแต่โอกาส ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ซี-โซ่ และยาย เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการที่มีความสำคัญกับสังคมกะเหรี่ยงมาก เพราะมีสายสัมพันธ์โยงใยไปถึงสมาชิกในชุมชนทุกคน

ผู้นำแบบทางการ ชุมชนชาวกะเหรี่ยงในประเทศไทยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเมืองไทยมานานหลายร้อยปี นานกว่าชาวเขาเผ่าอื่น ๆ จึงมีทะเบียนบ้านและมีสัญชาติไทย หมู่บ้านทางการมีผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำแบบทางการซึ่งชาวบ้านให้การยอมรับพอสมควร ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ต้องเข้าร่วมประชุม ณ ที่ว่าการอำเภอทุกเดือน และนำข่าวสารมาแจ้งให้ชาวบ้านทราบ ผู้ใหญ่บ้านส่วนมากเป็นคนวัยหนุ่มหรือวัยกลางคน ซึ่งต้องมีคุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่งคือ “ความสามารถในการฟังและพูดภาษาไทยได้” เพื่อการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ราชการทั้งในที่ทำการและการออกไปเยี่ยมเยียนประชาชนในชุมชน ผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่ต้อนรับให้ความสะดวกและข้อมูลต่าง ๆ ดังเช่น นายผัด ปู่มะ ผู้ใหญ่บ้านแม่แพมมีอายุ 30 ปี ได้รับตำแหน่งต่อจากผู้ใหญ่บ้านคนเก่าชื่อ นายโปะโละ กะพอ อายุ 53 ปี ซึ่งเป็นลุง เพราะนายโปะโละ พูดและฟังภาษาไทยไม่ค่อยดี ส่วนนายผัด ได้มีโอกาสบวชเป็นสามเณร และพระภิกษุเข้าไปศึกษาในระดับมัธยมศึกษาในเมืองเชียงใหม่ จึงมีความรู้ความเข้าใจในระเบียบราชการ และพูดฟังภาษาไทยได้อย่างแคล่วคล่อง ทำหน้าที่ของผู้นำเป็นทางการได้ดียิ่ง อย่างไรก็ตามลึก ๆ ลงไปในความคิดของชาวบ้าน ผู้นำตามประเพณียังมีอำนาจเงินแฝง อันเนื่องจากระบบเครือญาติ การนับถือผู้อาวุโส และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านยึดมั่นอยู่อย่างแน่นแฟ้น

การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของชาวบ้านใช้วิธีการแบบไม่เป็นทางการป้องกันไม่ให้เกิดความแตกแยกในเครือข่าย ความสัมพันธ์ทางสังคม ปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นปัญหา เล็ก ๆ น้อย ๆ ในครัวเรือนและระหว่างญาติพี่น้องที่นาน ๆ จะเกิดขึ้นปัญหาเหล่านี้อาจจะตกลงกันได้ง่าย ๆ เพราะทุกคนในชุมชนรักความสงบและเป็นญาติพี่น้องกัน แต่ถ้าตกลงกันได้ยากก็จะหันไปพึ่งพาผู้อาวุโสให้ตัดสิน คนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านโดยเฉพาะผู้อาวุโส ซึ่งได้รับตำแหน่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีฐานะเทียบเท่าหัวหน้าชุมชนแบบเป็นทางการ การเจรจาตกลงกันเป็นไปตามธรรมเนียมของหมู่บ้าน มีการตกลงประนีประนอมยอมความกันเสมอ กล่าวได้ว่าในชุมชนนี้ไม่เคยมีปัญหาความขัดแย้งอะไรที่รุนแรงเลย และไม่เคยมีการทะเลาะวิวาททำร้ายร่างกาย การลักขโมย จี้ ปล้น มานานแล้ว ยกเว้นการลักขโมยของคนต่างชุมชนหรือต่างเผ่า

กลุ่มในชุมชน

1. กลุ่มเครือญาติ

ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านแม่แพมมีความกระชับแน่นและลึกซึ้ง โดยอาศัยสายสัมพันธ์ของญาติพี่น้องเป็นเครือข่ายในการจัดการกับเรื่องราวต่าง ๆ ภายในครัวเรือน และชุมชนให้สำเร็จลุล่วงไปอย่างดี ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเชื่อมโยงกันโดยการแต่งงาน ซึ่งนิยมแต่งงานกันภายในเผ่าเดียวกันมากกว่าต่างเผ่า และแต่งงานกันระหว่างคนในหมู่บ้านเดียวกัน ทำให้ความเป็นเครือญาติในแต่ละครอบครัวมีความสัมพันธ์กันสูง ส่งผลต่อการเชื่อมโยงด้านอื่น ๆ ตามมาอีกด้วย ตามจารีตประเพณีของชาวกะเหรี่ยงจะถือกลุ่มเครือญาติตามสายฝ่ายแม่ กล่าวคือ ผู้หญิงจะมีฐานะเป็นหัวหน้าตระกูล เมื่อแต่งงานฝ่ายชายต้องเข้ามาอยู่ในตระกูลของฝ่ายหญิง นับถือวงศ์าคณาญาติและผีบรรพบุรุษของฝ่ายหญิง และจะไม่กลับไปร่วมงานเลี้ยงผีประจำปีของตระกูลตนเองอีกต่อไปการลำดับญาติและหลักเกณฑ์ภายในเครือญาติมีดังนี้

ญาติลำดับที่ 1 พี่น้องท้องเดียวกัน	คอ ปือ เหว	แต่งงานกันไม่ได้
ญาติลำดับที่ 2 พ่อแม่เป็นพี่น้องกัน	เตอ เตอะ ควา	แต่งงานกันไม่ได้
ญาติลำดับที่ 3 ปู่ย่าตายายเป็นพี่น้องกัน	คี่ เตอะ ควา	แต่งงานกันไม่ได้
ญาติลำดับที่ 4 ทวดเป็นพี่น้องกัน	เซอ เตอะ ควา	แต่งงานกันได้

ชาวแม่แพมส่วนใหญ่จะปฏิบัติตามจารีตประเพณีของเครือที่มีมาแต่ดั้งเดิม ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดจากสังคมภายนอกเข้ามาทำงานสายสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติได้ยากมาก

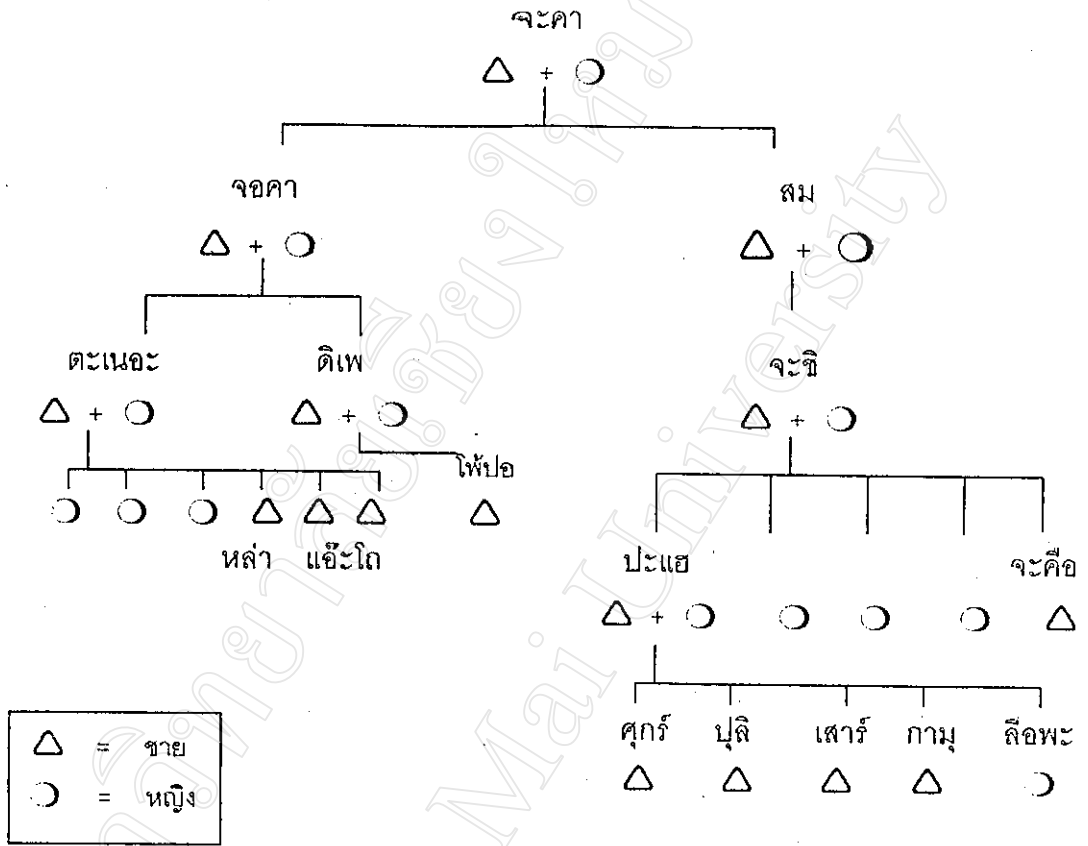
ในชุมชนบ้านแม่แพม มีสายตระกูลที่มีฝ่ายหญิงเป็นหัวหน้าตระกูลมีกลุ่มเครือญาติทั้งหมด 10 สายตระกูล เป็นกลุ่มสายตระกูลที่แต่งงานเข้ามาในชุมชน 4 กลุ่มสาย สายตระกูลสำคัญที่สืบสายมาจากผู้ร่วมก่อตั้งชุมชน และสายตระกูลซีโซ่ มีอยู่ 3 สายตระกูล และเป็นสายตระกูลที่มีเครือญาติกระจายอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมาก (ดูแผนภูมิ)

1. ตระกูลกะพอ สืบสายมาจากพ่อกะพอ ผู้นำครอบครัวและเครือญาติ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณลำน้ำแม่แพมเป็นคนแรก เมื่อมีการประกาศใช้นามสกุลจึงนำชื่อของบรรพบุรุษมาตั้งเป็นนามสกุล
2. ตระกูลจะแคะโพ พ่อจะแคะโพเป็นน้องของพ่อกะพอ ได้เดินทางมาก่อตั้งชุมชนด้วย ตระกูลจะแคะโพได้รับการยกย่องจากชาวบ้านให้เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการ หรือซีโซ่และสืบเชื้อสายมาจนถึง พ่อจอกา จะแคะโพ ซีโซ่คนปัจจุบัน
3. ตระกูลปุมะ เป็นตระกูลที่เข้มแข็งในชุมชน มีที่ดินทำกินมาก และมีบุตรชายผู้สืบสายตระกูลอยู่ในชุมชนนี้เป็นจำนวนมาก

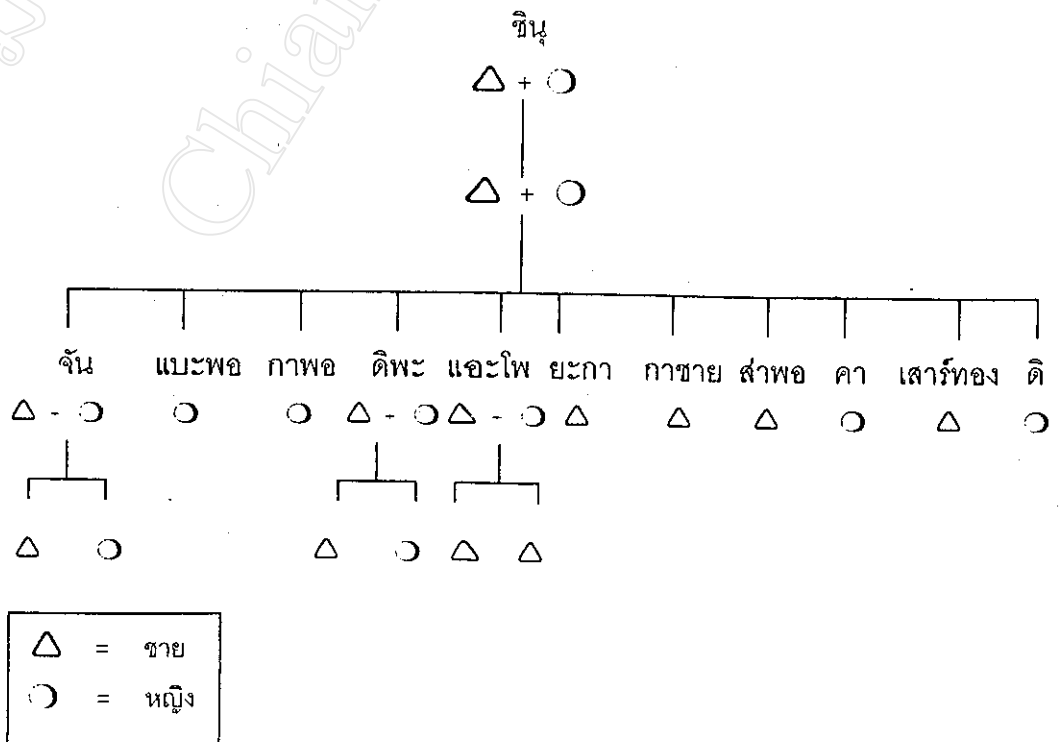

ตระกูลจะแคะไฟ

ตระกูลปุมะ

เมื่อสืบสาวกันไปเพื่อจะหาบรรพบุรุษของแต่ละตระกูล ก็เกือบทุกคนในแต่ละกลุ่มบ้านเป็นญาติกันทั้งโดยสายเลือดและโดยกรรมนับถือกันด้วยวิธีอื่น ๆ เช่น การเป็นเชยที่มาจากจังหวัดเดียวกัน การนับถือผีเดียวกัน การเป็นเพื่อนรัก ดังนั้นในหมู่บ้านแม่แพมจึงมีนามสกุลให้อยู่เพียงไม่กี่นามสกุล เช่น กะพอ จะแคะโพ ปุมะ เตะอะเลอะ กาทุ นามสกุลเหล่านี้เกิดจากการนำเอาชื่อของบรรพบุรุษที่เป็นที่เคารพมาตั้งเป็นนามสกุล และใช้สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนชื่อของชาวบ้านรุ่นเก่าจะเป็นชื่อภาษากะเหรี่ยง สำหรับเด็กรุ่นใหม่จะมีสองชื่อ ชื่อภาษากะเหรี่ยงที่พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ตั้งให้ กับชื่อภาษาไทยซึ่งทางอำเภอเป็นผู้ตั้งให้เมื่อไปแจ้งเกิด

2. กลุ่มเหมืองฝาย

กลุ่มองค์กรเหมืองฝาย เป็นกลุ่มซึ่งทำหน้าที่ในการจัดการระบบการใช้น้ำของชุมชน เป็นกลุ่มทางสังคมพื้นฐานที่มีขอบเขตความสัมพันธ์เหนือความสัมพันธ์ระดับหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกผู้ใช้น้ำในฝายเดียวกันจะดำเนินไปอย่างราบรื่นด้วยการพึ่งพาและแบ่งปันกัน สำหรับชุมชนแม่แพมกลุ่มเหมืองฝายเกิดขึ้นมาช้านานตั้งแต่เริ่มมีการทำนา ชาวบ้านอาศัยน้ำจากลำน้ำแม่แพมและลำน้ำห้วยที่เกิดจากความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในบริเวณเทือกเขาตั้งแต่เขตอำเภอเชียงดาว เรื่อยมาจนถึงเขตแม่แพม ลำน้ำแม่แพมเป็นที่รวมของน้ำจากลำน้ำห้วยสายใหญ่น้อย 6 สายที่ไหลมาบรรจบกับน้ำแม่แพมในบริเวณที่ราบลุ่มเชิงเขา ลำน้ำแม่แพมจะไหลจากบริเวณเทือกเขาที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ไหลผ่านมายังที่ราบลุ่มอันเป็นผืนนาของชาวบ้าน ในฤดูฝนน้ำจะมีปริมาณมากเต็มลำน้ำ บางปีกว้างถึง 6 เมตร ฤดูแล้งน้ำจะลดปริมาณลงแต่ไหลรินตลอดเวลา ชาวบ้านได้นำน้ำในห้วยทั้งสองมาใช้ในผืนนาทั้งสำหรับข้าวและพืชอื่น ๆ ตลอดฤดูการเพาะปลูก โดยมีการแบ่งปันและเก็บกักน้ำในลักษณะของเหมืองฝาย ชาวบ้านใช้ไม้ไผ่และต้นไม้เท้าที่หาได้จากป่ากับก้อนหินขนาดต่าง ๆ เป็นวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างฝายเพื่อกันกระแสน้ำที่ไหลมาให้ไหลผ่านไปช้า ๆ ทีละน้อย เพื่อให้น้ำในบริเวณฝายสูงขึ้นและทำลำเหมืองให้น้ำที่กักไว้ไหลเข้าที่นาของแต่ละเจ้าของในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปีจะมีการร่วมมือกันซ่อมแซมฝายที่ผุพังไป ให้มั่นคงและขุดลอกลำเหมืองเพื่อทำหน้าที่ได้ต่อไป อีกทั้งมีการเลี้ยงฝายเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของน้ำในการเพาะปลูก ผู้ที่เข้าร่วมในการทำงานและทำพิธีกรรมตามความเชื่อถือเจ้าของที่นาทุกเจ้าที่ใช้น้ำจากฝายเดียวกัน ฝายมีทั้งหมด 11 ฝาย ฝายแต่ละฝายมีเจ้าของที่นาร่วมใช้น้ำหรือเป็นสมาชิกฝายเฉลี่ยฝายละ 7 เจ้า บางฝายมี 4 เจ้า และ 5

เจ้า สมาชิกผู้ใช้น้ำในแต่ละฝ่ายต่างผลัดกันเป็น “แก่ฝ่าย” ซึ่งมีหน้าที่แบ่งสรรน้ำให้กันอย่างยุติธรรม ในบางครั้งไม่จำเป็นต้องมีแก่ฝ่ายเป็นผู้จัดการน้ำ เพราะชาวบ้านทุกคนที่ใช้ฝ่ายร่วมกัน ต่างก็เป็นญาติพี่น้องกัน ระบบการจัดการน้ำจึงเป็นไปอย่างประนีประนอมเอื้อเพื่อเผื่อแผ่และยุติธรรมไม่เคยมีความขัดแย้งใด ๆ เกิดขึ้นในการจัดการและการใช้น้ำในการเกษตรของ ชาวบ้าน ที่อยู่กันอย่างร่มเย็นมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน

3. กลุ่มผู้อาวุโส

ในชุมชนแม่แพมยังมีกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นชายที่แต่งงานแล้วอายุตั้งแต่ 45 ปีขึ้นไป (อยู่ในวัยที่มีหลานแล้ว) อยู่ในฐานะของผู้อาวุโส ผู้อาวุโสเหล่านี้มีฐานะทางสังคมเป็นคน “รุ่นปู่ย่าตายาย” ผ่านชีวิตมามาก ทำให้เป็นผู้รอบรู้ในวัฒนธรรมประเพณีเป็นอย่างดี การที่ได้มีครอบครัวเลี้ยงดูลูกหลานและเผชิญชีวิตของการทำมาหากินมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน เป็นกระบวนการขัดเกลาที่สอนให้เกิดความรอบรู้ทั้งในเรื่องการผลิต การแก้ไขปัญหา การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ฯลฯ รวมทั้งการประพฤติปฏิบัติตนตามแบบของผู้นำครอบครัวที่ดี กลุ่มผู้อาวุโสจึงเป็นที่ปรึกษาของชาวบ้านทั้งในเรื่องจารีตประเพณี การแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน และช่วยตัดสินคดีความเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน คำแนะนำของกลุ่มผู้อาวุโสถือว่าเป็นสิ่งที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เคารพและปฏิบัติตาม การกระทำผิดต่อจารีตประเพณีจะได้รับการตัดสินลงโทษจากกลุ่มผู้อาวุโส

4. กลุ่มแม่บ้าน

ชาวกะเหรี่ยงนับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายแม่ มีการนับถือสายตระกูลทางฝ่ายหญิง บ้านจึงเป็นของฝ่ายหญิง วิญญาณของบรรพบุรุษฝ่ายหญิงจะคอยปกป้องรักษาคุ้มครองสมาชิกทุกคนในครัวเรือนให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขไม่มีอันตรายและเจ็บไข้ได้ป่วย ในอดีตถ้าหากภรรยาตายลงจะต้องรื้อบ้านแล้วย้ายไปสร้างใหม่ปัจจุบันเลิกการทำเช่นนี้เปลี่ยนเป็นทำพิธีบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ ผู้ที่ทำหน้าที่ติดต่อกับวิญญาณบรรพบุรุษได้ก็คือ ผู้หญิงในครัวเรือนที่เป็น ลูกสาวและแต่งงานแล้ว ดังนั้นในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ภายในแต่ละครัวเรือน กลุ่มหญิงแม่บ้านจึงมีบทบาทสำคัญในการประกอบกิจกรรม โดยร่วมมือกันทำงานต่าง ๆ เช่น ไปหาพื้นเตรียมไว้เป็นเชื้อเพลิง การตำข้าว ทอผ้า เตรียมอาหารสำหรับงาน ส่วนกิจกรรมที่ทำในชีวิตประจำวันนั้นกลุ่มหญิงแม่บ้านต่างก็ร่วมมือกันออกไปตามป่าตามห้วย หาผัก หาปลา หาพื้น เมื่อกลับมาบ้านต่างช่วยกันดูแลลูกหลานที่เป็นเด็กเล็ก ๆ และประกอบอาหาร แม้ว่าปัจจุบันการตักน้ำและตำข้าว จะไม่

มีอยู่ในบ้านแม่แพมแล้ว หญิงแม่บ้านยังคงร่วมมือกันในการทอผ้า และทำขนมที่ใช้เป็นอาหารประจำวัน และขนมที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา

ตอนที่ 2 ระบบการผลิตและการบริโภคของครัวเรือนในชุมชนแม่แพมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

2.1 ระบบการผลิต

ระบบการผลิตในครัวเรือนของชาวกะเหรี่ยงที่สำคัญที่สุดคือ การปลูกข้าวให้พอกิน ข้าวจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อชีวิตของคนกะเหรี่ยงยิ่งกว่าทรัพย์สินเงินทอง การมีข้าวเพียงพอกินแต่ละปีจึงเป็นลักษณะที่สำคัญของวิถีการผลิตเพื่อยังชีพของชุมชน

นอกเหนือจากข้าวอันเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตแล้ว พืชผักผลไม้รวมทั้งเนื้อสัตว์ที่ต้องใช้เป็นอาหารในชีวิตประจำวันก็เป็นเรื่องที่ต้องแสวงหามา รวมทั้งพื้นที่ใช้เป็นพลังงานในการหุงต้ม วิถีชีวิตจึงสัมพันธ์กับการเพาะปลูกพืชและสัตว์เลี้ยง และหาพืชและสัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

1.1 โครงสร้างของการผลิต

ครัวเรือนเป็นหน่วยพื้นฐานของโครงสร้างทางการผลิต เช่นเดียวกับชาวบ้านในวัฒนธรรมข้าวกลุ่มอื่น ๆ ครัวเรือนเป็นหน่วยอิสระทางเศรษฐกิจในความหมายที่ว่า ครัวเรือนมีสิทธิเหนือที่ดินทำกิน (แต่อาจไม่มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายของรัฐ) เป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติเป็นเงิน ผลผลิตทางการเกษตรหรือสัตว์เลี้ยง แต่ละครัวเรือนให้คุณค่าความมีอำนาจในการตัดสินใจของครัวเรือนและพยายามที่จะพึ่งตนเองให้มากที่สุด แท้ที่จริงแล้วครัวเรือนคือหน่วยการผลิตและการบริโภคพื้นฐานนั่นเอง

โครงสร้างทางการผลิตของครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพมประกอบด้วย ที่ดิน น้ำ ป่า แรงงาน และเทคโนโลยีทางการผลิต ทุกส่วนต่างมีความสำคัญต่อระบบการผลิตในนาไร่ สวน ของครัวเรือนทุกครัวเรือน

1.1.1 ที่ดิน ในระบบการผลิตแบ่งประเภทที่ดินออกเป็น 3

ลักษณะ คือ

1. ป่ารอบหมู่บ้าน และป่าหัวไร่หัวนา รวมทั้งป่าใกล้ลำห้วยต่าง ๆ ที่ดินเหล่านี้ไม่มีการนำมาใช้ในการผลิต

2. ที่ดินอยู่อาศัย ประกอบด้วยที่ดินที่ใช้ปลูกบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และที่สวนในบริเวณบ้านและหลังบ้าน

3. ที่ดินทำกิน ประกอบด้วย ที่นาอันมีที่นาเหนือบ้าน คือที่นา บริเวณก่อนเข้าสู่ที่อยู่อาศัยของชุมชน เป็นบริเวณที่ติดต่อกับบ้านหนองขาลาและที่นาห้วยบ้าน คือ ที่นาในบริเวณต่อจากที่อยู่อาศัยของชุมชนที่ติดต่อกับเขตป่ารอบหมู่บ้าน

ที่ดินที่ใช้ในการผลิตของชาวบ้านแม่แพมประกอบด้วย ที่ดินอยู่อาศัย และที่ดินทำกินหรือที่ดินที่ใช้ในการเกษตร ที่ดินอยู่อาศัยของชาวบ้านแต่ละครัวเรือนไม่กว้างใหญ่นัก พื้นที่ดินอยู่อาศัยทั้งหมด 16 ไร่ 33 ตารางวา ครัวเรือนที่มีที่ดินมากที่สุดประมาณ 2 ไร่ มีที่ดินน้อยที่สุด 100 ตารางวา เมื่อลูกแต่งงานแล้วมีหลานในครอบครัวลูกเขยและลูกสาวที่ช่วยตัวเองได้ จะปลูกบ้านหลังใหม่ใกล้กับบ้านของพ่อแม่ ทำให้ที่ดินอยู่อาศัยมีขนาดเล็กลง การผลิตในที่ดินอยู่อาศัยเป็นการปลูกพืชผักสวนครัว เช่น ขิง ข่า ตะไคร้ พริก มะเขือ ฯลฯ และเป็นที่อยู่ของสัตว์เลี้ยง คือ หมู ไก่ เป็ด วัว ควาย สิ่งสำคัญก็คือ ทุกครัวเรือนจะต้องมีที่ดินส่วนหนึ่งเป็นที่ปลูกสร้างยุ้งข้าวไว้เก็บผลผลิตที่เป็นอาหารของครัวเรือน พื้นที่ดินทำกินทั้งหมดของชุมชนมีเนื้อที่ประมาณ 428 ไร่ 200 ตารางวา เป็นพื้นที่ราบลุ่มในหุบเขาที่ไม่มีเอกสารสิทธิในการถือครองและไม่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ที่ดินเหล่านี้เกิดจากการที่บรรพบุรุษได้บุกเบิกแผ้วถางป่าในบริเวณที่ ราบลุ่มและบริเวณเชิงเขาไว้จนตกทอดมาถึงรุ่นลูกหลาน ขนาดที่ดินถือครองของแต่ละครัวเรือนขึ้นอยู่กับความสามารถในการบุกเบิกของบรรพบุรุษ และจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่สืบทอดที่ดินต่อ ๆ มา ถ้าหากครัวเรือนใดมีลูกมากเมื่อเติบโตมีครอบครัวก็จะตกลงแบ่งที่ดินทำกินกัน ภายในพี่น้อง ในกรณีที่ดินไม่เพียงพอก็จะมีวิธีการจัดการโดยลูกชายคนใดคนหนึ่งจะไปแต่งงานกับหญิงในตระกูลอื่นที่มีที่ดินมากพอ ผู้ไปเป็นเขยก็จะทำกินในที่ดินของพ่อตาแม่ยาย ไม่ต้องมาใช้ที่ดินของครัวเรือนพ่อแม่ตนเอง ขนาดของที่ดินทำกินของชาวบ้านในชุมชนแม่แพมแสดงใน ตารางต่อไปนี้

ตาราง 6 ขนาดถือครองที่ดินทำกินของชาวบ้านแม่แพม

ขนาดเนื้อที่ (ไร่)	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีที่ดิน	5	8.6
1 - 5	20	34.48
6 - 10	19	32.76
11 - 15	10	17.24
16 - 20	2	3.46
20 ไร่ขึ้นไป	2	3.46
รวม	58	100.00

ที่มา : การสำรวจข้อมูลด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนบ้านแม่แพม
ธันวาคม 2540

จากตาราง 6 จะเห็นได้ว่า ครัวเรือนบ้านแม่แพมมีที่ดินทำกิน จำนวนน้อยเพียง 1 - 5 ไร่ รองลงมาคือมีที่ดิน 6 - 10 ไร่ ครัวเรือนที่มีที่ดินการเกษตรมากที่สุดคือ ครัวเรือนของนายผัด ปุเมะ ผู้ใหญ่บ้านแม่แพมคนปัจจุบันซึ่งใช้ที่ดินทั้งหมดของพ่อตาแม่ยายในการทำการเกษตร จำนวน 30 ไร่ แบ่งเป็นที่นา 20 ไร่ ที่ไร่ 5 ไร่ และที่สวน 5 ไร่ พี่และน้องของภรรยาผู้ใหญ่บ้าน (แม่หลวง) ต่างออกจากชุมชนไปทำงานและศึกษาต่อ ส่วนครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินน้อยที่สุดจำนวน 1 ไร่ คือ นายนะพอ ต่านนวน มีที่สวนเพียง 1 ไร่ จึงเช่าที่ดินทำนาปลูกข้าวไว้กิน กับนายระหนะ เกาะทุ มีที่นา 1 ไร่ ปลูกข้าวไว้กินเท่านั้น

รูปแบบของการใช้ที่ดินการเกษตรระดับครัวเรือนของชุมชนมี 3 แบบ คือ ที่นามีขนาด 248 ไร่ เป็นของชาวบ้าน 47 ครัวเรือน เป็นที่ไร่จำนวน 45 ไร่ เป็นของชาวบ้าน 17 ครัวเรือน และชาวบ้าน 44 ครัวเรือน ครอบครองที่สวนขนาด 135 ไร่ 200 ตารางวา ขนาดถือครองของที่ดินแต่ละประเภทอยู่ในตารางต่อไปนี้

ตาราง 7 ขนาดถือครองที่นา

ขนาดเนื้อที่ (ไร่)	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีที่ดิน	9	15.52
1 - 5	35	60.34
6 - 10	12	20.68
11 - 15	0	0.00
16 - 20	2	3.46
20 ไร่ขึ้นไป	0	0.00
รวม	58	100.00

ที่มา : การสำรวจข้อมูลด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนบ้านแม่แพม
ธันวาคม 2540

จากตาราง 7 จะเห็นได้ว่าครัวเรือนจำนวน 9 ครัวเรือนไม่มีที่นาและครัวเรือนร้อยละ 60.34 มีที่นาขนาด 1-5 ไร่ ซึ่งเป็นที่นาขนาดเล็ก ครัวเรือนพยายามปลูกข้าวให้เพียงพอแก่การบริโภคตลอดปี ครัวเรือนไม่มีที่นาใช้วิธีเช่าจากผู้อื่นเพื่อผลิตข้าวยังชีพ

ตาราง 8 ขนาดถือครองที่ไร่

ขนาดเนื้อที่ (ไร่)	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีที่ดิน	41	70.69
1 - 5	17	29.31
6 - 10	0	0.00
11 - 15	0	0.00
16 - 20	0	0.00
20 ไร่ขึ้นไป	0	0.00
รวม	58	100.00

ที่มา : การสำรวจข้อมูลด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนบ้านแม่แพม
ธันวาคม 2540

จากตาราง 8 จะเห็นได้ว่าชาวบ้านแม่แพมร้อยละ 70.69 ไม่มีที่ไร่และร้อยละ 29.31 มีที่ไร่ขนาด 1-5 ไร่ อาจเป็นเพราะว่าเมื่อชาวบ้านมีที่นาสำหรับการเพาะปลูกข้าวเพียงพอต่อการบริโภค การบุกเบิกที่เพื่อทำข้าวไร่ก็ไม่เกิดขึ้น มีเพียงบางครอบครัวที่หาที่ดินเพิ่มเติมจากนาเพื่อทำการเพาะปลูก

ตาราง 9 ขนาดถือครองที่ดิน

ขนาดเนื้อที่ (ไร่)	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีที่ดิน	15	25.86
1 - 5	39	67.24
6 - 10	3	5.18
11 - 15	1	1.72
16 - 20	0	0.00
20 ไร่ขึ้นไป	0	0.00
รวม	58	100.00

ที่มา : การสำรวจข้อมูลด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนบ้านแม่แพม
ธันวาคม 2540

จากตาราง 9 จะเห็นได้ว่ามีครัวเรือนร้อยละ 67.24 มีที่ดินขนาด 1-5 ไร่ และร้อยละ 25.86 ไม่มีที่ดิน นั่นคือ ครัวเรือนส่วนใหญ่มีที่ดินในการเพาะปลูกพืชสวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น
สรุปลักษณะการถือครองที่ดินการเกษตรและการใช้ประโยชน์ในที่ดินของครัวเรือนในชุมชนแม่แพมในตาราง 10

ตารางที่ 10 ลักษณะการถือครองที่ดินการเกษตรตามการใช้ประโยชน์ในที่ดิน
นา ไร่ สวน

ลักษณะการถือครอง (นา ไร่ สวน)	จำนวน	ร้อยละ
ที่นาอย่างเดียว	7	12.06
ที่สวนอย่างเดียว	2	3.46
ที่นาและที่ไร่	2	3.46
ที่นาและที่สวน	24	41.38
ที่ไร่และที่สวน	0	-
ที่นา ที่ไร่ ที่สวน	18	31.02
ไม่มีที่ดิน	5	8.62
รวม	58	100.00

ที่มา : การสำรวจข้อมูลด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนบ้านแม่แพม
ธันวาคม 2540

ลักษณะการถือครองที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ของชาวบ้านแม่แพมในตาราง 10 จะเห็นได้ว่าครัวเรือนร้อยละ 41.38 มีทั้งที่นาและที่สวน รองลงมาคือครัวเรือนร้อยละ 31.02 มีทั้งที่นา ที่ไร่ ที่สวน มีครัวเรือนเพียงร้อยละ 12.06 ที่มีที่นาเพียงอย่างเดียว ในการผลิตเพื่อยังชีพ ชาวบ้านจำเป็นต้องปลูกพืชผักอื่นในไร่ สวน เพื่อนำมาบริโภคร่วมกับข้าวด้วย

1.1.2 น้ำ น้ำที่ใช้ในระบบการผลิตของครัวเรือนในชุมชนแม่แพมที่สำคัญที่สุดก็คือน้ำฝนจากธรรมชาติ รองลงมาคือ น้ำจากลำห้วย และไม่ปรากฏว่ามีการขุดบ่อน้ำหรือน้ำบาดาลเพื่อการใช้สอย

1. แหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อการเกษตร ครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพมทำการผลิตข้าวในนาและไร่ สวนใหญ่อาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ ซึ่งปริมาณน้ำฝนที่ตกใน

บริเวณชุมชนบ้านแม่แพมในช่วงฤดูฝน (เดือนพฤษภาคม-กันยายน) มีปริมาณที่มากพอสำหรับการเพาะปลูกในไร่นา

ตารางที่ 11 แสดงปริมาณน้ำฝนที่ตกในบริเวณชุมชนบ้านแม่แพม ปี พ.ศ. 2539 และ 2540 (ที่มา : รายงานปริมาณน้ำฝนของอำเภอเวียงแหง)

ปี เดือน	ปริมาณน้ำฝน (มิลลิเมตร)											
	มค.	กพ.	มีค.	เมย.	พค.	มิย.	กค.	ตค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
พ.ศ. 2539	-	41.0	5.7	49.7	122.0	194.4	251.7	264.3	92.9	26.5	45.8	3.0
พ.ศ. 2540	-	-	4.2	26.10	118.7	7.25	335.1	160.32	200.90	92.5	36.0	.

จากตารางที่ 11 จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2539 ปริมาณน้ำฝนมากที่สุดในเดือนสิงหาคม 264.3 มิลลิเมตร ฝนเริ่มตกชุกตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนสิงหาคม จากเดือนกันยายนถึงเดือนธันวาคม ฝนเริ่มน้อยลงจนหมดไป สำหรับปี พ.ศ. 2540 ปริมาณน้ำฝนสูงสุดในเดือนกรกฎาคม 335.1 มิลลิเมตร จะเห็นได้ว่า ปี 2540 ช่วงฤดูฝน ปริมาณน้ำฝนจะสูงกว่าปี พ.ศ. 2539 ปริมาณน้ำฝนที่มากเพียงพอทุกปี ทำให้ชาวในไร่นาอุดมสมบูรณ์เพียงพอแก่การบริโภค

นอกจากนี้แล้วในการผลิตของครัวเรือนยังอาศัยน้ำจากลำห้วย 2 สาย คือ ลำห้วยแม่แพมและลำห้วยหวาย โดยใช้ระบบเหมืองฝาย ช่วยเก็บกักน้ำไว้แล้วเฉลี่ยไปตามนาข้าว เมื่อฝนตกลงสู่ผืนป่าและไหลลงสู่ห้วยธาร ฝายกั้นน้ำที่ชาวบ้านช่วยกันกันขึ้นและดูแลซ่อมแซมทุกปีจะทำหน้าที่จ่ายน้ำให้แก่ना แม้แต่ในฤดูหนาวที่ไม่มีฝนตก ชาวบ้านได้นำน้ำจากเหมืองฝายเข้าหล่อเลี้ยงพื้นที่กันไว้สำหรับเพาะปลูกพืชที่ใช้บริโภคในครัวเรือนหลายชนิด เช่น กระเทียม ยาสูบ ถั่ว สำหรับพื้นที่ไร่และสวนอาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว

2. แหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ในอดีตการใช้น้ำเพื่ออุปโภค บริโภคของครัวเรือนได้จากการรองน้ำฝนใส่ภาชนะเก็บน้ำไว้ ในฤดูแล้งจะไปตักน้ำจากบ่อน้ำในบริเวณวัด มาใช้ในครัวเรือน นอกจากนี้มีการสร้างถังเก็บกักน้ำฝนโดยหน่วยงานของรัฐขึ้นในบริเวณวัดไว้ให้

ชาวบ้านได้มานำไปใช้ในช่วงฤดูแล้ง ปี พ.ศ. 2532 หน่วยงานพัฒนาชุมชนจากอำเภอเวียงแหงได้จัดโครงการประปาหมู่บ้าน โดยมอบอุปกรณ์ในการจัดหาน้ำอุปโภคบริโภคให้แก่ชุมชน ได้แก่ ท่อน้ำ ก๊อกน้ำและปูนสำหรับการก่อสร้างถังกรองน้ำ คณะกรรมการหมู่บ้านได้ระดมกำลังชาวบ้านทุกครัวเรือนผลัดเปลี่ยนกันมาขุดดินฝังท่อน้ำรับน้ำจากลำน้ำแม่แพมเข้าสู่ ถังกรองน้ำ 2 ถัง เป็นระยะทาง 2 กิโลเมตร แล้วส่งน้ำตามท่อน้ำเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้ทุกครัวเรือนมีน้ำกินน้ำใช้ที่ไหลออกมาจากก๊อกน้ำโดยไม่ต้องเดินไปตักจากที่ไกล ๆ

1.1.3 แรงงาน สำหรับเกษตรกรแล้วการที่ครัวเรือนจะมีชีวิตรอดอยู่ได้หรือประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจนอกจากจะต้องมีที่ดินพอเพียงแล้วยังขึ้นอยู่กับขนาดของ ครัวเรือนด้วย การมีคนอยู่มากมิได้มีความหมายแต่เพียงว่าครัวเรือนสามารถทำการผลิตบนเนื้อที่ที่กว้างใหญ่กว่าได้เท่านั้น แต่หากยังหมายถึงความสามารถในการปลูกพืชได้มากขึ้นขึ้นอีกด้วย "การมีแรงงานมากในครัวเรือน หมายความว่าสิ่งที่สามารถมีอยู่วิธีทางการเกษตรได้หลากหลายขึ้นผสมผสาน ผืน ข้าว ข้าวโพด และเลี้ยงสัตว์โดยที่กิจกรรมเหล่านั้นไม่ ขัดแย้งกันหรือไม่ต้องแบ่งเวลาหรือเสียเวลาเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง" แต่อย่างไรก็ตามพบว่าการมีแรงงานมากไม่จำเป็นว่าจะจะเป็นผลดีต่อครัวเรือนเสมอไป ครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงที่ยากจนไม่สามารถจัดการแรงงานภายในครัวเรือนอย่างมีประสิทธิภาพนำไปสู่ความลำบากในทางเศรษฐกิจ การมีแรงงานมากในขณะที่ที่ดินมีจำกัดทำให้แรงงานบางส่วนต้องออกจากกิจกรรม การผลิตทางการเกษตรไปสู่กิจกรรมด้านอื่น เช่น การรับจ้าง

ครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพมมีสมาชิกในครัวเรือนโดยเฉลี่ย 5 คน ครัวเรือนที่มีสมาชิกมากที่สุด 9 คน มี 4 ครัวเรือน ครัวเรือนส่วนใหญ่จึงมีแรงงานจำนวนน้อยซึ่งเหมาะสมกับพื้นที่ดินทำกินที่มีอยู่อย่างจำกัดเช่นกัน สมาชิกที่มีจำนวนน้อยในแต่ละ ครัวเรือนเกิดจากการแต่งงานแล้วแยกบ้านออกไปอยู่ในบริเวณชุมชนเดียวกัน ดังนั้นปัญหาการขาดแคลนแรงงานจึงไม่มีในชุมชนนี้ เพราะได้อาศัยแรงงานครัวเรือนและแรงงานแลกเปลี่ยนของเครือญาติในกระบวนการผลิตตลอดมา ปัญหาความจำกัดของที่ดินจึงดูจะมีมากกว่าการขาดแคลนแรงงาน การแก้ไขปัญหาของชาวบ้านก็คือให้สมาชิกบางคนได้แต่งงานออกไปอยู่ใน ชุมชนอื่นหรือออกไปแสวงหางานอื่นทำนอกชุมชน ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกวัยรุ่น

1.1.4 เทคโนโลยี คำว่าเทคโนโลยี หมายความว่า ความรู้และอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการผลิตที่ชาวบ้านแม่แพมมีอยู่และสามารถใช้เพื่อให้ได้มาซึ่ง ผลผลิตที่

คาดหวังจากที่ดินและแรงงานที่ลงไป เทคโนโลยีที่ชาวบ้านแม่แพมใช้อยู่เป็นเทคโนโลยีที่สืบทอดจากบรรพบุรุษและที่ได้รับการส่งเสริมจากภายนอก ในการศึกษารั้งนี้ได้ศึกษาเทคโนโลยีในกระบวนการผลิตในไร่ นา สวน การเลี้ยงสัตว์และการเก็บของป่ารวมถึงกิจกรรมการดำรงชีวิตอื่น ๆ อย่างไรก็ตามบ้านแม่แพมเป็นชุมชนที่ตกอยู่ภายใต้กระแสของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย เช่น ชุมชนชนบทอื่นๆ พืชผลและเทคโนโลยีชนิดใหม่ถูกนำเข้ามาสู่ชุมชนที่มีพื้นฐานของเทคโนโลยีเก่าชาวบ้านจำเป็นต้องใช้ความรู้และ ประสบการณ์ที่มีอยู่เข้าเรียนรู้และเลือกรับโดยผ่านการทดลองใช้และพิสูจน์ที่บางครั้งต้องสูญเสียทั้งต้นทุนและกำไร เนื่องจากขาดประสบการณ์หลายด้านโดยเฉพาะด้านการตลาดที่ไม่สามารถควบคุมได้

1.2 กระบวนการผลิต

วิถีชีวิตในครัวเรือนของชาวชนบทเป็นเรื่องราวของการต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกิน และการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันเป็นสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นชาวเขาหรือชาวพื้นราบต่างมีชีวิตที่ต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติเพื่อให้ได้ผลผลิตที่พอกินพอใช้ ในกระบวนการผลิตของครัวเรือนคือการนำเอาทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในครัวเรือนและในธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทำให้ชีวิตของทุกคนในครอบครัวและชุมชนดำรงอยู่อย่างสงบสุข การนำเอาที่ดิน น้ำ แรงงาน และเทคโนโลยีที่มีอยู่มาใช้ในกระบวนการผลิต จำเป็นจะต้องมีวิธีการที่ถูกต้องมีพื้นฐานอยู่บนความรู้คุณค่าของธรรมชาติและเคารพยำเกรงต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ

1.2.1 การปลูกข้าวในนาสำหรับชาวกะเหรี่ยงที่ชุมชนบ้าน

แม่แพมเช่นเดียวกับชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ในเมืองไทยที่ตั้งชุมชนอยู่ตามภูเขาที่มีระดับความสูงน้อยกว่าชนเผ่าอื่น ๆ ชาวกะเหรี่ยงบางกลุ่มอาศัยอยู่บนพื้นราบจนกลายเป็นชาวพื้นราบไปก็มี ชาวบ้านแม่แพมอาศัยอยู่ในบริเวณป่าเขาที่สงบร่มเย็นห่างไกลจากชุมชนพื้นราบพอสมควร การเลือกที่ตั้งชุมชนนั้นชาวบ้านจะเลือกที่อยู่ใกล้กับลำห้วยที่มีน้ำไหลสม่ำเสมอตลอดปี และต้องไม่อยู่ในทิศทางของลมพายุในช่วงฤดูฝน สิ่งสำคัญคือต้องมีพื้นที่ดินสำหรับการเพาะปลูก เดิมชาวบ้านแม่แพมตั้งชุมชนอยู่บริเวณใกล้กับต้นน้ำแม่แพมและถาดถางป่าบริเวณเชิงเขาทำไร่เลื่อนลอยปลูกข้าว มีการย้ายชุมชนไปมาหลายครั้งแต่ก็ยึดเอาลำห้วยแม่แพมเป็นหลักในการตั้งถิ่นฐาน ชาวบ้านเห็นว่าจำนวนสมาชิกในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่พื้นที่ไร่ที่ขยายออกไปยิ่งมากเท่าใด ก็จะต้องทำลายป่าอันเป็นต้นน้ำลำธารหล่อเลี้ยงชีวิตของพวกเขา จึงพยายามแสวงหาพื้นที่ราบในหุบเขาเพื่อทำนาแทนการปลูกข้าวไร่ ในที่สุดก็พบที่ราบจำนวนหนึ่งจึงปรับเปลี่ยนระบบการผลิตแบบทำไร่

เลื่อนลอยมาเป็นการทำนา การทำนาเพื่อให้ได้ข้าวอันเป็นอาหารหลักสำคัญสำหรับการบริโภคและปลูกพืชพันธุ์อื่น ๆ ในสวนอีกด้วย จากความรู้ประสบการณ์ที่เชี่ยวชาญในการปลูกข้าวไร่ ชาวกะเหรี่ยงที่บ้านแม่แพมกลายมาเป็นผู้ชำนาญในการทำนาค้า ที่ไร่เริ่มลดเนื้อที่ลง ถูกทิ้งให้รกร้าง กลายสภาพเป็นป่า มีบางส่วนที่ปรับเป็นสวนเพื่อทดลองปลูกพืชพันธุ์ใหม่ที่ได้รับการเผยแพร่จากชาวไทยพื้นราบดังคำสอนของบรรพบุรุษที่เคยสอนว่า

“อยากกินข้าวให้ร่อย ก็ต้องทำอะไรให้เก่ง อยู่บ้านขอเพียงมีข้าวพอกินเก็บผักหญ้ามากมายรอบบ้าน เพียงเท่านั้นก็มีความสุขแล้วทุกข์ของชาวกะเหรี่ยงก็คือการไม่มีข้าวกิน ดังนั้นถ้าอยากมีความสุขก็ต้องปลูกข้าวให้เก่ง จะได้ไม่ต้องไปขอเขา”

(สัมภาษณ์ พ่อจะตา ลิปี อายุ 76 ปี, วันที่ 14 พฤษภาคม 2541)

“ปู่ย่า ตายาย เล่าว่า ก่อนจะมาตั้งรกรากอยู่ที่นี่ พวกเราก็อยู่ติดกับชายป่าตรงนั้น (ชี้ไปตามเขตใกล้ภูเขา ที่มีป่า) แล้วก็ย้ายไปย้ายมาอยู่แถวนั้น ตอนนั้นคนยังมีน้อย ย้ายง่าย การปลูกสร้างก็ง่าย ๆ เราปลูกข้าวไร่ แล้วก็ย้ายไป ๆ มา ๆ แต่พวกเราย้ายเป็นเวลา มีคนตายเดี๋ยวนี้เราไม่ย้ายแล้ว” (สัมภาษณ์ พ่อกิ กาพู อายุ 61 ปี, วันที่ 11 พฤษภาคม 2541)

เมื่อชุมชนเริ่มขยายตัวออกไปตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น การโยกย้ายที่อยู่อาศัยก็ทำได้ยากขึ้น ด้วยสาเหตุหลายประการ คือ วัสดุที่ใช้ปลูกสร้างบ้านเริ่มหายาก ต้องตัดไม้จากในป่า จนในที่สุดต้องซื้อวัสดุจากร้านค้ามาใช้ทำให้บ้านเรือนมีความคงทนถาวร นอกจากนี้พื้นที่ทำไร่เลื่อนลอยก็เสื่อมโทรม ไม่สามารถแสวงหาที่ต่อไปได้ ในที่สุดชาวบ้านแม่แพมจึงได้เรียนรู้การทำนาข้าวแทนที่การปลูกข้าวไร่ และผลิตผลข้าวจากนาที่มีอยู่ไม่มากนักของชาวบ้านได้ใช้เลี้ยงชีวิตชาวบ้านสืบต่อมาจนปัจจุบัน

การปลูกข้าวในนามีขั้นตอนนี้ต่อไป

ขั้นตอนแรก คือช่วงก่อนการเพาะปลูก ก่อนถึงฤดูฝนก่อนที่ฝนจะตกชุก ทุกครัวเรือนจะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการเพาะปลูกในนาโดยเริ่มจากการซ่อมแซมรั้วนา ซ่อมสร้างเหมืองฝาย ทำแปลงปลูกกล้า เพาะกล้าและเตรียมดินในนา

1.1 การซ่อมแซมและล้อมรั้วนา นาของแต่ละครัวเรือนของชุมชนแม่แพมมีขนาดเนื้อที่ไม่ ใหญ่โต กว้างขวาง มีลักษณะเป็นที่ราบติดกับป่า ลำห้วย และสวน ในฤดูแล้งหลัง

การเก็บเกี่ยวชาวบ้านทุกครัวเรือนได้ปล่อยสัตว์เลี้ยง วัว ควาย ให้เข้าไปอาศัยอยู่ในที่นา บางครัวเรือนทำคอกให้วัว ควาย อยู่ในบริเวณนา บางครัวเรือนปล่อยให้อยู่อย่างอิสระ วัว ควาย ส่วนใหญ่ได้อาศัยกินฟางข้าว ในนาจึงไม่เดินทางไปที่อื่น เมื่อถึงฤดูเพาะปลูกข้าวจึงจำเป็นต้องมีวัวกันไม่ให้สัตว์เลี้ยงเข้าไปเหยียบย่ำทำลายต้นข้าวในนาข้าว ในช่วงก่อนการเพาะปลูก ชาวบ้านทุกครัวเรือนโดยเฉพาะผู้ชายที่แข็งแรงจะต้องออกมาช่วยกันทำรั้วและซ่อมแซมรั้วนาของตนเอง ให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้ หลังจากถูกทำลายลงโดยสัตว์เลี้ยงหรือฝูงงูในช่วงฤดูฝนบางส่วน ที่ยังไม่เคยล้อมรั้วก็ทำเพิ่มเติมบางส่วนยังใช้การได้ก็อยู่ซ่อมแซมเพียงเล็กน้อย ชาวบ้านนิยมใช้ต้นละหุ่ง (ภาษากะเหรี่ยง มโหฬาร) ซึ่งมีใบกินได้ ทำรั้วเพราะตัดกิ่งปักชำให้งอกได้ง่าย หรือใช้ไม้ไผ่ลำใหญ่หรือเสาไม้ขนาดเล็กที่พอจะหาได้จากไม้ล้มในบริเวณป่าใกล้บ้านมาประกอบเป็นรั้ว

1.2 การซ่อมแซมเหมืองฝาย น้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งต่อการปลูกข้าว ก่อนการปลูกข้าว ภายหลังการซ่อมรั้วนา ทุกครัวเรือนจะรีบเร่งช่วยกันจัดเตรียมน้ำเข้านา โดยการสร้างฝายขวางลำน้ำเพื่อยกระดับน้ำไหลเข้าสู่ลำเหมืองซึ่งเป็นคลองส่งน้ำเข้าสู่ที่นา เวลาที่น้ำมีปริมาณมากจะไหลล้นตัวฝาย น้ำที่ไหลล้นจะนำไปใช้เพื่อการเพาะปลูก หล่อเลี้ยงข้าวกล้าให้เจริญเติบโต น้ำที่เหลือจะไหลลงสู่คูน้ำเดิมเพื่อไหลไปยังฝายลูกอื่น ๆ ต่อไป ชาวบ้านทุกครัวเรือนที่ให้น้ำจากฝายจะมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำนี้ รวมทั้งร่วมกันวางข้อตกลงเหมืองฝายที่ทุกคนถือปฏิบัติร่วมกัน นับตั้งแต่การหาวัสดุมาทำฝาย การตีฝาย การขุดลอก ลำเหมือง การดูแลรักษา การแบ่งน้ำเข้านา การลงโทษผู้ฝ่าฝืนข้อตกลง ที่ดินที่เป็นที่นาของ ชุมชนบ้านแม่แพมเป็นที่ราบลุ่มในหุบเขา ชาวบ้านได้อาศัยน้ำจากลำน้ำแม่แพม ซึ่งไหลจากบริเวณต้นน้ำบนที่สูง ไหลลงสู่ที่ราบเป็นขั้นตอนของความสูงที่ลดหลั่นลงไป ทำให้ที่ราบที่ใช้ทำนา ได้รับความน้ำในการเพาะปลูกอย่างทั่วถึงโดยใช้ระบบเหมืองฝาย ในบ้านแม่แพม มีหัวหน้าฝายหรือ แก่ฝาย 1 คน ชื่อนาย พะมื่อ ตะแธ ซึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้าฝายมานานับ 10 ปี พ่อพะมื่อเล่าว่า "เมื่อก่อนน้ำไหลมาก น้ำดีมาก ชาวบ้านช่วยกันทำฝายขนาดไม่ใหญ่มากนัก ฝายนี้เราจะต้องคอยซ่อมทุกปี ก่อนจะทำนาก็ไปช่วยกันซ่อมฝาย แล้วก็เลี้ยงผีฝาย ทุกปีเราจะไปทำกันไม่ขาด ก็เราต้องกินข้าวนี้ ไม่มีน้ำจะเอาข้าวที่ 'ไหนกิน' เริ่มแรกชาวบ้านจะไปหาจุดที่จะทำฝายบน (ฝายที่เป็นจุดเริ่มต้น มักเป็นจุดที่อยู่สูงกว่าที่นา และอยู่ใกล้กว่าต้นน้ำ) เมื่อได้ที่แล้วชาวบ้านจะช่วยกันหาวัสดุคือ ไม้ไผ่บ้าง ไม้อื่นบ้างมาช่วยกันตอกฝาย (ตีฝาย) ให้น้ำล้นลงสู่ลำเหมืองที่ขุดเข้าสู่ที่นาของแต่ละแห่ง ฝายบนของบ้านแม่แพม

ส่งน้ำเข้านาได้ 10-20 ไร่ น้ำที่เหลือจากเลี้ยงนาบริเวณ ฝายบนจะไหลต่อลงมายังฝายลุ่ม (ฝายด้านล่าง) เพื่อหล่อเลี้ยงพื้นที่นาที่อยู่ต่ำลงไปอีกหลายผืน

"สมัยก่อนพอพวกเราหา ที่นาได้ เราเดินตามลำน้ำแม่แพมหาที่สร้างฝายบน ฝายบนมีต้นไม้ขึ้นอยู่เต็มไปหมด เดี่ยวนี้ก็ยังเหมือนเดิม เมื่อก่อนน้ำมีมาก ปีนี้ น้ำน้อยลง แต่ก็ยังไหลตลอดปี พอถึงฝายลุ่มน้ำก็ยังพอเลี้ยงที่นาได้บ้าง แต่ถ้าฝนตกน้อยอีกก็แย่เหมือนกัน"

(สัมภาษณ์พ่อพะมือ ตะแ อาย 62 ปี, วันที่ 15 พฤษภาคม 2541)

หลังจากสร้างฝายครั้งแรกแล้ว ชาวบ้านทุกครัวเรือนที่ทำนาและใช้น้ำจากเหมืองฝายจะคอยดูแลซ่อมแซมฝายและขุดลอกเหมือง ปีนี้แก่ฝายนัดวันที่ตัวแทนจากครัวเรือนที่ใช้น้ำจากฝายมาช่วยกันไปตัดไม้ไผ่รวมทั้งไม้ขนาดเล็กที่พอหาได้จากบริเวณป่าใช้สอยนำไปช่วยกันซ่อมแซมฝายที่ผุพังไปในปีที่ผ่านไปแล้ว แรงงานในการซ่อมแซมฝายเป็นแรงงานชายที่แข็งแรงในครัวเรือนที่อยู่ในกลุ่มเหมืองฝายเดียวกัน สำหรับฝายบนมีครัวเรือนที่ใช้น้ำ 10 ครัวเรือน ฝายลุ่มมีครัวเรือนที่ใช้น้ำ 20 ครัวเรือน

1.3 การเพาะกล้าข้าว นาของชุมชนบ้านแม่แพมเป็นนาดำซึ่งต้องเพาะกล้าข้าวก่อนนำไปปักดำ แต่ละครักเรือนจะเตรียมพื้นที่เฉพาะที่จะใช้หว่านพันธุ์ข้าวโดยการเลือกพื้นที่บางส่วนใช้ในการเพาะกล้า พื้นที่นี้จะใช้ปลูกข้าวในปีนี้ได้เพราะไถคราดไม่ทัน ด้วยความจำกัดของพื้นที่นา ชาวบ้านจำเป็นต้องใช้ที่ให้ประโยชน์มากที่สุด แปลงกล้าจะเป็นที่ดินผืนเล็กที่อยู่ไม่ไกลจากผืนนา เมื่อเลือกที่เพาะกล้าแล้วจะดายหญ้าเมื่อฝนแรกตกลงมาจนพื้นดินนุ่มพอกก็ไถพรวนและคราดดินให้แตกละเอียด ใช้ที่ตีดินตีหน้าดินเสมอกัน ขณะที่เตรียมพื้นที่เพาะกล้าก็จะนำพันธุ์ข้าวที่เก็บไว้ตั้งแต่ปีที่แล้ว แช่น้ำไว้ในกระบุงเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เอาขึ้นมาบ่มไว้จนเมล็ดข้าวงอกใช้เวลาอีก 1-2 วัน นำไปหว่านในพื้นที่ที่เตรียมไว้ โดยหว่านให้เป็นแนวเดียวกันเพื่อจะได้สะดวกในการถอนกล้า

1.4 การเตรียมดินในนา หลังการหว่านกล้าในแปลงกล้า แล้วปล่อยให้ให้น้ำท่วมเมล็ดข้าวเล็กน้อยเพื่อให้ข้าวงอกขึ้น ทุกครัวเรือนจะเริ่มลงมือไถนาซึ่งในอดีตใช้ควาย 1 ตัวเทียมแอกผลัดกันไถตัวละครั้งวัน ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้ควายเหล็กหรือรถไถเดินตาม ครัวเรือนที่มีฐานะดีมีที่ดินมากจะซื้อควายเหล็กไว้ใช้งานแทนควายเนื้อ ครัวเรือนที่มีฐานะไม่ค่อยดีก็จะขอยืมควายเหล็กจากญาติพี่น้องมาใช้งาน ก่อนที่จะลงมือไถนาจะต้องเอาน้ำเข้านาให้ดินนุ่มพอกที่จะไถได้ ถ้ายังมีตอฟางที่แข็งหรือต้นวัชพืชขนาดใหญ่ค้างอยู่ในนาก็ต้องขุดออก เมื่อไถนาเสร็จจะต้องคราดให้

ดินแตกละเอียดปั้นคันทนากันน้ำ ปล่อยให้ น้ำเข้านาให้แฉ่ำพืชให้เนาเปื่อย เมื่อเตรียมพื้นที่เสร็จเรียบร้อยแล้ว จะไปถอนกล้าที่ปล่อยให้เจริญเติบโตอยู่ในแปลงกล้าเป็นเวลา 1 เดือนมาเพื่อเตรียมปลูกต่อไป

ขั้นตอนที่สอง ช่วงการปลูกและดูแลข้าว ในช่วงเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม บางปีถึงเดือนสิงหาคม เป็นช่วงของการปลูกข้าวและการดูแลให้ข้าวเจริญเติบโตจนกว่าจะถึงเวลาเก็บเกี่ยว ประกอบด้วย การปักดำนา การควบคุมน้ำ การดูแลเอาหญ้าในนาข้าว

2.1 การปักดำนา การปักดำนาถือเป็นขั้นตอนสำคัญในการทำนา โดยเฉพาะในเรื่องการจัดหาแรงงานในครัวเรือนและแรงงานแลกเปลี่ยน ซึ่งแต่ละครัวเรือนของญาติพี่น้องเมื่อไม่ให้ เป็นปัญหาในการ "เอามือ เอาวัน" ก่อนถึงกำหนดวันปักดำนาสักสองสามวันจะไปถอนกล้าในแปลงกล้า ช่วยกันถอนแล้วมัดไว้ตัดใบเสียให้สั้นนำไปปลูกในที่นาที่เตรียมไว้ การปลูกข้าวจำเป็นต้องรีบเร่งให้เสร็จ ต้องใช้แรงงานจำนวนมากช่วยกัน แรงงานเครือญาติจะเข้ามาพร้อมกับแรงงานในครัวเรือนที่มีพ่อแม่ ลูกชาย ลูกสาว ลูกเขย ลูกสะใภ้ บางบ้านมีที่ดินมากก็จะให้ลูกชายที่แต่งงานออกไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงเข้ามาช่วยด้วย พื้นที่นาที่มีไม่มากนักของแต่ละครัวเรือนจะทำให้การดำนาเสร็จเรียบร้อยภายในระยะเวลาสองสามวัน ในวันแรกงานจะเริ่มเวลาเช้า หลังจากทุกคนกินข้าวเช้าเสร็จ ถ้าที่นาอยู่ไกลก็จะห่อข้าวกลางวันไปด้วย ทุกคนจะชะมัทเหม็นทำงาน เลิกงานเมื่อเวลาประมาณ 6 โมงเย็น แรงงานจะเริ่มลดลงเหลือแต่เพียงคนในครัวเรือนเดียวกันในวันที่สาม หลังจากนั้นก็จะไปทำงานขุดไถดินให้แก่ครัวเรือนที่มาช่วย ในบางครัวเรือนจะใช้วิธีสลับแรงงานที่ทำงานในนา วันแรกทุกคนในครัวเรือนและญาติจากต่างครัวเรือนมาช่วยกันอย่างเต็มที่ วันที่สองหรือวันที่สามเหลือแต่ผู้หญิงที่เป็นแม่ ลูกสาว ลูกสะใภ้ช่วยกัน พวกผู้ชายที่มีพ่อ ลูกชาย ลูกเขย จะไปทำงานตอบแทนบ้านที่เขามาช่วย 1 วัน แล้วกลับมาช่วยในที่นาของตนเองอีกในวันที่สาม ไม่ว่าจะจัดการแรงงานต่างตอบแทนนี้จะทำด้วยวิธีการใด ทุกครัวเรือนต่างก็ปลูกข้าวลงในที่นาของตนเองจนเสร็จเรียบร้อยทันเวลา เมื่องานเสร็จเรียบร้อยผู้ชายจะเป็นผู้ดูแลตรวจตราล้อมรั้วในช่วงสุดท้ายและทำประตูทางเข้านาไม่ให้มีช่องทางที่วัวควายจะเข้าไปเหยียบย่ำข้าวในนาได้

2.2 การควบคุมน้ำ หลังจากการปักดำนาแล้วงานในนาจะน้อยลงคงเหลือแต่การดูแลระดับน้ำในนาให้พอดีอยู่เสมอ ถ้าหากฝนตกชุกมากต้องรีบระบายน้ำออกตามลำเหมืองไม่ให้ น้ำท่วมต้นข้าว ถ้าฝนตกน้อยต้องปล่อยน้ำเข้านาไม่ให้แห้งหรือต่ำกว่าระดับที่ข้าวต้องการเพื่อ

การเจริญเติบโต ต้องคอยตรวจตราดูแลเหมืองฝายให้อยู่ในสภาพดี ถ้าหากมีทรายหรือเศษไม้ที่ถูกน้ำพัดพามาติดที่บริเวณฝายเป็นจำนวนมากก็จะต้องช่วยกันจัดการเอาออกไป และป้องกันไม่ให้น้ำพัดทรายเข้าในนา มีบางปีที่ฝนตกหนักชาวบ้านเกรงว่าจะมีน้ำป่าไหลทะลักเข้าทำลายฝายที่สร้างไว้ ต่างพากันวิตกกังวลเตรียมป้องกัน แต่ปรากฏว่าไม่เกิดปรากฏการณ์ที่น่ากลัวดังที่คิด ทุกครัวเรือนต่างตระหนักดีว่าเป็นเพราะต้นไม้ใหญ่บนป่าต้นน้ำลำธารยังไม่ถูกทำลายไปดังคำบอกเล่าของชาวบ้านว่า

“มีอยู่ปีหนึ่ง ฝนตกทั้งกลางวันกลางคืน พวกเรากลับฝายจะพังเพราะน้ำป่า น้ำท่วมข้าวในนาเป็นเพราะต้นไม้บนเขายังอยู่เต็ม เรามีข้าวกินทุกปี ยิ่งไงก็เถอะเราต้องคอยขุดลอกเหมืองเอาไว้ ไม่ให้ตื้นเขิน เดียวน้ำมามากก็ท่วมข้าวจนได้”
(สัมภาษณ์พ่อโจกา ฉะแป่ อายุ 67 ปี, วันที่ 11 พฤษภาคม 2541)

2.3 การดูแลเอาหน้ำในนาข้าว หลังจากการปักดำนาแล้วนอกจากงานควบคุมน้ำสำหรับการเจริญเติบโตของต้นข้าว ช่วงระยะ 5-6 สัปดาห์ต่อมาแรงงานในครัวเรือนจะต้องช่วยกันออกไปกำจัดวัชพืชในนาข้าวซึ่งเจริญเติบโตขึ้นพร้อมกับต้นข้าวในนาจากความอุดมสมบูรณ์ของดินและปุ๋ยธรรมชาติของทุ่งนาบ้านแม่แพม ปุ๋ยในนาของแต่ละครัวเรือนเกิดจากการปล่อยวัวควายให้เข้าไปหาอาหารในนาช่วงตลอดฤดูแล้ง ชีววัชชีควายจะกองเต็มทุ่งนาก่อนการเตรียมดินเพื่อไถคราด เมื่อขุดตอฟางและวัชพืชที่ตกค้างอยู่ในนาก่อนการไถและการไถนาพลิก ผืนดินก็เป็นการคลุกเคล้าเอาปุ๋ยมูลสัตว์ให้ผสมกับดินในนาอย่างทั่วถึง ทุกครัวเรือนไม่ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และสารเคมีใด ๆ ในการเพาะปลูกและปรามศัตรูพืช ในการดูแลเอาวัชพืชออกจกนาข้าวใช้แรงงานในครัวเรือนทั้งหญิงและชายออกไปช่วยกันในช่วงเช้าถึงกลางวันเอาหน้ำออกทั้งในบริเวณนาข้าวและตามคันนา บางครั้งจะผลัดเปลี่ยนกันออกไป ถ้าบางคนต้องออกไปทำงานในไร่และสวน มีชาวบ้านในครอบครัวที่ยากจนมาก รับจ้างเอาหน้ำเพื่อแลกข้าวไปกิน ซึ่งแล้วแต่เจ้าของนาจะให้ค่าจ้างต่อวัน การเอาหน้ำในนาถือเป็นการที่ต้องใช้แรงกายพอสมควร

“ตอนที่เก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว เราปล่อยวัว ควายให้อยู่ในที่นา มันก็เข้าไปทั่วพอเราไถนาตอนจะปลูกข้าว เราก็ไถเอาชี่วัว ชีควายคลุกไปทั่วนาเลย เป็นปุ๋ยอย่างดี เราไม่มีเงินซื้อปุ๋ยจากร้านมาใช้หรอก ใช้วิธีนี้กันทุกบ้านเลย บางคนที่เขาปลูกถั่วไว้ เขาก็เอาถั่วเป็นปุ๋ยเหมือนกัน”
(สัมภาษณ์แม่ซิง กระตือ อายุ 60 ปี)

นั่นคือวิธีการบำรุงดินของชาวบ้าน ส่วนการดูแลก็ใช้วิธีการง่าย ๆ เช่นเดียวกัน
แม่ซิจิบอกว่า

“เวลาไปเอาหญ้าเราก็ใช้มือบ้างมีดบ้างดึงต้นหญ้าที่มันขึ้นอยู่รกในนา ถ้า
ต้นใดมันแข็งมันใหญ่เราก็ใช้มีดผู้ชายบางคนเขาก็ใช้ขอบก(จอบ)ถางหญ้าข้าวจะได้งามดี”
(สัมภาษณ์แม่ซิจิ กระจ๊ะ อายุ 60 ปี, วันที่ 11 พฤษภาคม 2541)

ขั้นตอนที่สาม ช่วงการเก็บเกี่ยวผลผลิต เมื่อเราทุกคนลงแรงลงไปในพื้นที่แล้ว ต่าง
รอคอยผลผลิตที่เกิดขึ้น จากต้นข้าวสีเขียวที่เติบโตออกรวงไม่ช้ากลายเป็นสีทองเหลืองอร่ามไปทั้ง
ท้องทุ่ง ในช่วงการเก็บเกี่ยวนี้ประกอบด้วย การเกี่ยวข้าว การตีข้าว และการเก็บข้าวเข้ายุ้งฉาง

3.1 การเกี่ยวข้าว จากเดือนมิถุนายนถึงเดือนพฤศจิกายน เป็นระยะเวลา 5
เดือน ต้นข้าวในนาเจริญเติบโตออกรวงสุกพร้อมที่จะให้เก็บเกี่ยว งานเกี่ยวข้าวเป็นอีกขั้นตอน
หนึ่งของความเหน็ดเหนื่อย ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก ทุกครัวเรือนจะเกี่ยวข้าวตอนปลายเดือน
พฤศจิกายนและต้นเดือนธันวาคม แรงงานในครัวเรือน แรงงานญาติพี่น้อง และแรงงานแลกเปลี่ยน
ถูกระดมมาช่วยในงานนี้ แม้แต่ลูกหลานที่ออกไปทำงานรับจ้างในเมืองเชียงใหม่หรือแต่งงานไปอยู่
ในชุมชนอื่นก็ต้องกลับมาช่วยทางบ้านเกี่ยวข้าวในช่วงนี้ บางที่ต้องชักชวนเอาสามีหรือภรรยาของ
ตนเองมาช่วยอีกแรงหนึ่ง การเอามือ “เอามือ เอารุ่น” เกี่ยวข้าวเป็นกระบวนการที่อาศัยความ
สัมพันธ์ฉันท์ญาติมิตรในการจัดการของระบบการผลิตโดยไม่ต้องอาศัยเงินทองมาเกี่ยวข้อง ทั้งยัง
ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบาและสนุกสนานใช้เวลาอันสั้น เริ่มจากทุกคน (อาจจะมากถึง 20 คน)
ใช้เคียวเกี่ยวข้าวทีละ 2-3 ต้น จนได้เป็นกำแล้ววางพาดตอฟางข้าวตากไว้ให้ข้าวแห้งสนิท ใช้เวลา
ประมาณ 3-4 วัน ถ้าหากมีฝนตกลงมาในช่วงนี้ ทุกคนยังต้องรีบเร่งเกี่ยวให้เสร็จทันฝน เมื่อข้าว
แห้งแล้วจะนำมามัดรวมกันด้วยตอกที่เตรียมไว้ มัดเป็นมัดแล้วนำไปรวมกันเป็นกองใหญ่ใกล้
บริเวณลานตีข้าว จะใช้ผ้าพลาสติกกรองผืนนาบริเวณลานตีข้าวเพื่อเอาไว้ปกคลุมเมล็ดข้าวที่ดีแล้ว
จากฝนและน้ำค้างในตอนกลางคืน

3.2 การตีข้าว เมื่อมัดข้าวมารวมกันเป็นกองแล้ว ก็จะช่วยกันตีข้าวหรือนวด
ข้าว บางแห่งใช้ฟาดข้าวบนลานพื้นดิน ที่ปรับให้เรียบแล้วปูด้วยผ้าพลาสติก (เดิมใช้เสื่อไม้ไผ่) ซึ่ง
ส่วนใหญ่จะฟาดหรือตีข้าวบนไม้ไผ่ที่นำมาตอดัดกันเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้างประมาณ 40

เซนติเมตร ยาวประมาณ 2 เมตร โดยให้มีช่องห่างระหว่างลำไม้ไผ่ประมาณ 1-2 นิ้ว เพื่อให้เมล็ดข้าวที่หลุดออกจากรวงได้ร่วงลอดออกทางช่องนี้ลงไปบนผืนผ้าทุกคนที่มาชงงานจะใช้ไม้ค้ำข้าว (เป็นไม้ 2 อันผูกติดกันด้วยเชือก ใช้เชือกนั้นมัดฟ่อนข้าวแล้วใช้ไม้เป็นที่ถือยกข้าวขึ้นฟาดบนที่รองฟาด) ผลัดกันฟาดหรือตีข้าวหลุดจากรวงหมดฝ่ายผู้หญิงจะนำกระบุงใส่ข้าวสาดข้าวไปอีกที่หนึ่ง ฝ่ายชายจะใช้พัดขนาดใหญ่พัดให้เมล็ดข้าวสับที่มีน้ำหนักเบาปลิวออกไปจากกองข้าว เสร็จแล้วช่วยกันบรรจุข้าวลงกระสอบ (ปัจจุบันใช้ถุงปุ๋ย) แยกไปยังรถเข็นเพื่อนำกลับบ้านในแต่ละวันถ้าการตีข้าวยังไม่เสร็จสิ้นก็จะกองเมล็ดข้าวที่ตีแล้วไว้ในที่นาโดยใช้ผ้าพลาสติกคลุมทับไว้

3.3 การเก็บข้าวเข้ายุ้งฉาง ข้าวที่ตีแล้วนำมาบรรจุลงถุงหรือใส่กระบุงเพื่อขนไปยังยุ้งฉาง ทุกครัวเรือนสร้างยุ้งฉางขนาดประมาณ 3x4 เมตร ไร่ข้างบ้านเป็นเรือนไม้ยกสูงจากพื้นดินมีลักษณะมั่นคงถาวร ไม่ให้หนูเข้าไปทำลายข้าวได้ หลังจากนั้นภายในครัวเรือนจะต้องประกอบพิธีกรรมก่อนการนำข้าวใหม่มากินในครัวเรือน ผลผลิตข้าวที่ได้ใช้บริโภคในครัวเรือน การทำบุญถวายข้าวพระ และใช้ทำขนมในพิธีกรรมต่าง ๆ ในครัวเรือนที่ข้าวไม่พอกิน อาจจะใช้วิธีแลกเปลี่ยนแรงงานกับข้าว หรือยืมจากญาติพี่น้อง หรือใช้เงินจากการรับจ้างทำงานของลูกหลานซื้อข้าวกิน

"เรายังไม่รู้จักยาฆ่าแมลง เราไม่รู้จักปุ๋ยที่คนข้างนอกเขาใช้กัน เราไม่มีเงินไปซื้อมาใช้ เราปลูกข้าวพอกินทุกปี เพราะน้ำดี ดินดี เจ้าป่าเจ้าเขาดูแลพวกเรา เราไม่ผิดผี เราช่วยกันทำงาน ไม่เหนื่อยเลย" (สัมภาษณ์ แม่ป้อเล่อ แจโพ อายุ 41 ปี)

คำกล่าวของแม่ป้อเล่อ แจโพ แสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชาวบ้านแม่แพมที่ยังคงดำรงรักษาวัฒนธรรมการเพาะปลูกเพื่อยังชีพไว้ ทั้งยังไม่ก่ออันตรายแก่ตนเองและ ชุมชนใกล้เคียง

ครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพมเป็นชาวกะเหรี่ยงที่เคยมีวิถีชีวิตอยู่กับการทำไร่หมุนเวียนในบริเวณเชิงเขามาช้านานได้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตมาเป็นทำนาดำแบบคนพื้นราบ มีการประยุกต์วิธีการในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการผลิตให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศแถบภูเขา และใช้เทคโนโลยีในการผลิตในเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ชุมชนพัฒนาการทำนาแบบขั้นบันไดเพื่อป้องกันการพังทลายและการชะล้างหน้าดิน การไม่ใช้สารเคมีใด ๆ ในผืนดินทั้งเพื่อการประหยัดและการอนุรักษ์ดินโดยการใส่ปุ๋ยมูลสัตว์ทดแทน การใช้ระบบเหมืองฝายที่มีการจัดการ

บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมทำให้มีน้ำเพียงพอแก่การผลิตตลอดปี โดยไม่มีการทำให้น้ำที่ต้องส่งผ่านไปยังชุมชนอื่นต้องปนเปื้อนด้วยมลพิษจากสารเคมีทั้งยังเอื้อให้น้ำที่เหลือไปสู่ลุ่มน้ำแม่แตงยังคงไหลรินอยู่ตลอดปีด้วยการดูแลใช้สอยป่าไม้ที่อยู่โดยรอบชุมชนทั้งใกล้และไกลด้วยความสำนึกในคุณค่าของทรัพยากร แม้ว่าครัวเรือนในชุมชนจะได้มีโอกาสเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ จากชุมชนภายนอก แต่ก็มีการเลือกใช้เฉพาะสิ่งที่ให้ประโยชน์มากกว่าให้โทษแก่ทรัพยากรด้วยการปลูกข้าวในผืนนาที่มีอยู่เพียงเล็กน้อยให้พอกินภายในครัวเรือนจนครบรอบปีก็เป็นความสุขที่เพียงพอของพวกเขา

1.2.2 การปลูกพืชไร่

แม้ว่าในครัวเรือนจะผลิตข้าวอันเป็นอาหารหลักของครัวเรือนใน ที่นา ข้าวที่ได้มาส่วนใหญ่ใช้เลี้ยงชีวิตทุกคนในครัวเรือนและจุนเจือญาติมิตรเพื่อนบ้านที่มารับจ้างทำงานให้เพื่อแลกข้าว การผลิตในไร่ก็ยังคงมีความสำคัญมากและขาดไปไม่ได้ของครัวเรือนในชุมชนกะเหรี่ยงบ้านแม่แพม ข้าวจากไร่จะมาช่วยให้มีข้าวบริโภคเพียงพอตลอดปี และยังปลูกพืชอื่น ๆ อีก เช่น ผักกาด พริก งาม มะเขือ พักทอง พักเขียว บวบ ถั่ว(หลายชนิด) เผือก มัน ข้าวโพด ฯลฯ พืชเหล่านี้ใช้สำหรับบริโภคและเลี้ยงสัตว์ และบางอย่างที่เหลือกินจะขายเพื่อนำเงินมาซื้อวัสดุสิ่งของอื่น ๆ ที่จำเป็นในครัวเรือน ผลผลิตต่าง ๆ ในไร่จะใช้บริโภคในครัวเรือนได้ตลอดปี ชาวกะเหรี่ยงเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในการใช้พื้นที่ไร่ในการเพาะปลูก แต่ละครัวเรือนจะมีที่มากกว่า 1 แปลง เพื่อหมุนเวียนสลับเปลี่ยนให้ที่ดินฟื้นตัวเป็นการรักษาสภาพนิเวศน์และรักษาระดับผลผลิต การใช้ที่นาจะใช้ได้เพียงปีละ 1 ครั้ง แต่การใช้ที่ไร่สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยการปลูกพืชหลากหลายชนิดไว้ในพื้นที่ในช่วงฤดูฝนพืชผักจะเติบโตจนเก็บเกี่ยวได้ในช่วงฤดูแล้ง ครัวเรือนจะเข้าไปเก็บผักบางชนิด เช่น พริก มะเขือ กะเพรา โหระพา และผักป้าที่ใช้เป็นอาหารหมูได้จากไร่ นอกจากนี้ยังหาฟืนและปล่อยัวควายเข้ามาหากินได้อีก การมีที่ไร่ช่วยให้ครัวเรือนที่ยากจนและไม่มีที่นาได้มีชีวิตอยู่ได้จากการเก็บพืชผักเป็นอาหารตลอดปี การทำไร่ใช้เฉพาะ แรงงานในครัวเรือนไม่ต้องพึ่งพาแรงงานแลกเปลี่ยน การทำไร่ของแต่ละครัวเรือนมีขั้นตอนต่อไปนี้

ขั้นตอนแรก การเลือกพื้นที่ การเลือกพื้นที่ทำไร่เป็นขั้นตอนที่สำคัญ

ขั้นตอนหนึ่งที่จะช่วยส่งผลต่อผลผลิตของพืชที่เพาะปลูกในไร่และกำลังใจในการทำงานของครัวเรือน การเลือกพื้นที่ทำไร่ในบริเวณป่าที่อยู่โดยรอบชุมชนทั้งใกล้และไกล ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 6 ประการ คือ

1. ชนิดของป่าและดิน ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่แพมจะไม่ทำไร่ในป่าดงดิบและป่าที่เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตย์อยู่ ที่ไม่ทำในป่าดงดิบด้วยเหตุผลที่ว่าป็นงานที่หนักในการถางป่าใหญ่โดยใช้เครื่องมือเพียงมีดและขวานเท่านั้น นอกจากนี้เรื่องแรงงานแล้วน่าจะเป็นเพราะหากคนกะเหรี่ยงทำไร่ในเขตที่สูงอันเป็นพื้นที่ป่าดงดิบ ย่อมหมายถึงว่าคนกะเหรี่ยงจะต้องเปลี่ยนแบบแผนการผลิตจากที่เคยทำไร่หมุนเวียนแบบ Short cultivation - Long fallow มาเป็นการทำไร่แบบ Long cultivation - Short fallow ซึ่งเป็นระบบผลิตที่คนกะเหรี่ยงไม่คุ้นเคยทั้งยังมีผลต่อแบบแผนการตั้งถิ่นฐาน จะทำให้ชาวกะเหรี่ยง ไม่อาจตั้งถิ่นฐานในที่ราบตามความเชื่อ ดั้งเดิมได้อีกต่อไป ในแง่ผลผลิตข้าว ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าป่าดงดิบไม่เหมาะในการทำไร่ข้าว มีดินไม่ใหญ่ มากเกินไป มีเนื้อที่ปลูกข้าวน้อย มีธาตุอาหารมากเกินไปจะทำให้ต้นข้าวสูงใหญ่ ใบงามแต่ออกรวงน้อย ข้าวที่ปลูกในป่าดงดิบจะกินอร่อยสุป่าไผ่ไม่ได้ บริเวณที่มีดินแข็งก็จะทำให้ข้าวไม่งอกงามเช่นกัน ดินที่เหมาะสมจะมีความนุ่มร่วนซุย เช่นดินในป่าเบญจพรรณและป่าไผ่ซึ่งชาวบ้านแม่แพมได้เลือกที่ดินบริเวณเชิงเขาและหุบเขาที่เป็นป่าไผ่เบญจพรรณและป่าไผ่เป็นไร่ของตนเองมาช้านาน สวนป่าที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็คือป่าพิธีกรรมและป่าที่มีน้ำตก หรือป่าต้นน้ำนั่นเอง

“ชาวบ้านทุกคนรู้ว่าป่าตรงนี้ (ชี้ตรงบริเวณป่าต้นน้ำ) มีเจ้าป่าเจ้าเขา(เทลลจือ) ไม่มีใครกล้าตัดไม้หรือเข้าไปบุกกรุก เวลาพวกเราเข้ามาเดินป่า ถ้ากลับบ้านไปป่วยไข้ ก็จะทำพิธีปักกระดุกไถ่ถามได้ว่า ไปถูกผีตรงไหนทำ พอรู้ก็ต้องไปทำพิธีขอมา ชาวบ้านก็เลยไม่มีใครกล้าทำลายต้นไม้อยู่ในป่าต้นน้ำ เพราะเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ มีผีหรือเจ้าดูแล” (จากการพูดคุยกับพ่อหลวงผัด ปู่มะ, วันที่ 15 มกราคม 2540)

“สมัยก่อน ปู่ ยา ตา ยาย ไปหาที่ทำไร่ที่เชิงเขา มีต้นไม้ใหญ่ไม่กี่ต้น จะได้ไม่ต้องตัดต้นไม้ใหญ่ ดูดินด้วยว่าดีหรือไม่ เราช่วยกันตัดฟันต้นไม้เล็กๆ ปลูกกระท่อมเล็กใกล้ต้นไม้ใหญ่ ไว้พักตอนทำไร่” (สัมภาษณ์พ่อยะกา วิเชอ อายุ 45 ปี, วันที่ 20 พฤษภาคม 2541)

2. ระยะทางจากชุมชน การเลือกพื้นที่ทำไร่จำเป็นต้องคำนึงถึงความใกล้-ไกลจากหมู่บ้าน การที่พื้นที่ทำไร่อยู่ไกลออกไปมากทำให้ต้องสิ้นเปลืองเวลาในการเดินทางไป-กลับ หรืออาจจะต้องสร้างบ้านหลังเล็กอีกหนึ่งหลังไว้พักอาศัยในช่วงทำไร่ ซึ่งทำให้ต้องจากครอบครัว แต่ละครัวเรือนมีที่ทำไร่อยู่ห่างจากชุมชนประมาณ 3-4 กิโลเมตร อยู่บริเวณเชิงเขาใกล้กับที่นาและสวน

3. อายุของป่า การทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยง เมื่อใช้พื้นที่ไปแล้วจะทิ้งให้พื้นที่ได้ฟื้นตัวเป็นระยะเวลาหนึ่ง ป่าที่ผ่านการทำไร่มีลำดับขั้นของการฟื้นตัว ในระยะแรกพืชประเภทหญ้าจะขึ้นมาก่อน การจะรอให้พื้นที่ป่าฟื้นตัวเต็มที่จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาประมาณ 10-15 ปี ป่าจึงมีสภาพอุดมสมบูรณ์และไม่มีวัชพืชให้ต้องกำจัดทั้งยังทำให้ได้ผลผลิตข้าวอย่างเต็มที่อีกด้วย

4. ความลาดชันและเนื้อที่ทำไร่ ชาวกะเหรี่ยงรู้ว่าไม่ควรปลูกข้าวในที่ลาดชันมาก ฝนที่ตกลงมาในช่วงฤดูฝนจะชะล้างทำลายหน้าดินออกไปหมด พื้นที่ที่มีความลาดชันน้อยจะยังคงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินไว้ได้ นอกจากนี้ชาวบ้านจะไม่ถางป่าออกไปกว้างขวางเกินความจำเป็น การเพาะปลูกในไร่จะทำให้เพียงพอแก่การยังชีพและแรงงานที่จะทำได้ โดยหาพื้นที่ร่วมกันในกลุ่มเครือญาติเพื่อจะได้เดินทางไปทำงานอยู่ใกล้ ๆ กัน

5. สัตว์ที่เป็นศัตรูพืช เมื่อพบพื้นที่ที่ต้องกราก็ต้องเดินสำรวจดูว่ามีรังหนูหรือตุ่น หรือเลี้ยงสัตว์หรือสัตว์ป่าเช่นแก้อยู่ในบริเวณนั้นหรือไม่ ถ้ามีสัตว์เหล่านี้เป็นจำนวนมากอาจจะทำลายพืชผลได้ จำเป็นต้องหลีกเลี่ยง

"พวกหนูกับตัวตุ่นมันชอบขุดดินแล้วชอบเข้าไปกินพืชผักผักและข้าว ในไร่ของพวกเรา ถ้าเจอก็จับมาทำลาย หรือเอามามัดถ้ามีมากเราไม่ทำไร่นั่นดีกว่า" (สัมภาษณ์พ่อยะกา วิเชอ อายุ 45 ปี, วันที่ 20 พฤษภาคม 2541)

6. ความเชื่อในการเลือกพื้นที่ ทุกครัวเรือนในชุมชนเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองแผ่นดินอยู่ การจะเริ่มตักถางพื้นที่ทำไร่จะต้องขออนุญาตต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยวิธีการตัดไม้เสี่ยงทาย เมื่อได้ที่ดินแล้วไปตัดกิ่งไม้มา 1 เล่มยาว 1 วา เอาไปเคาะต้นไม้แล้วอธิษฐานว่าจะมาขอทำอะไรที่นี่ได้หรือไม่แล้วเอามาวัดดู ถ้าไม้นั้นยาวขึ้นเล็กน้อยก็ถือว่าได้ ทำเช่นนี้ถึง 3 ครั้ง ถ้าไม้นั้นยาวขึ้นทุกทีก็แสดงว่าที่นี่ดีก็เริ่มถางพื้นที่ทำไร่ได้ นอกจากนี้ในการสำรวจพื้นที่ป่า ถ้าเป็นป่าที่ไม่มีหนองน้ำ ไม่มีโป่งถือว่าไม่มีผี ถ้ามีหนองน้ำหรือมีโป่งถือว่าผีอยู่ จะไม่เข้าไปทำอะไร ซึ่งบริเวณที่เหล่านี้ก็คือ ป่าต้นน้ำนั่นเอง

"ตอนเราเลือกที่ทำไร่ เดินเข้าไปในป่า ดูว่ามีโป่งที่สัตว์มากินหรือไม่ ที่ตรงนั้นมีผีเราจะไม่ยุ่งเกี่ยว หนองน้ำที่มีรอยสัตว์มากก็มีผี ถ้าเราไปยุ่งก็จะเจ็บป่วยกัน"

(สัมภาษณ์พ่อคำน้อย ป๊ะลิ๊ะ อายุ 55 ปี, วันที่ 11 พฤษภาคม 2541)

ขั้นตอนที่สอง การตัดฟันและถางป่า เมื่อเลือกพื้นที่ทำไร่ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว ก็จะเริ่มตัดฟันและถางป่า ซึ่งเป็นงานหนักที่ต้องใช้แรงงานและระยะเวลาในการทำงานมาก ในกรณีที่บุกเบิกไร่ใหม่หรือถางไร่เก่าที่ทิ้งให้พื้นตัวเป็นเวลานานจะเป็นงานที่หนักมาก ต้องใช้แรงงานในครัวเรือนทั้งชายและหญิง รวมทั้งเด็กที่พอจะทำงานได้ มีการคิดคำนวณว่า ถ้าให้คนเพียงคนเดียวเข้าไปถางป่าทำไร่จะต้องใช้เวลาถึง 20 วันในการทำงาน และถ้าหากเป็นแรงงานหญิงด้วยแล้วก็จะใช้เวลานานกว่านี้ การระดมคนมาช่วยกันทำงานจะเริ่มจากการตัดฟันต้นไม้เล็ก ๆ ก่อน พยายามตัดให้อยู่ในระดับต่ำที่สุด ต้นไม้ใหญ่จะตัดเหลือแต่ตอสูงประมาณครึ่งเมตร ต้นไม้ใหญ่มากบางต้นจะปล่อยให้ไว้ไม่โค่น การถางไร่นี้จะเริ่มทำประมาณปลายเดือนมกราคม บางกลุ่มเครือข่ายจะเริ่มถางในเดือนกุมภาพันธ์

“พ่อโป๊ะโละแบกจอบ(ภาษากะเหรี่ยง = ขอโละ) ไปกับลูกชายและหลานชายหลานสาว ไปถางป่าเผาไร่ บ้านนี้จะให้ลูกชายไปช่วยด้วยอีก 3-4 วัน พ่อโป๊ะโละจะให้ลูกชายหรือหลานมาช่วยบ้านเราถางป่าทำไร่ของเราที่อยู่ใกล้กับที่ของพ่อโป๊ะโละ ช่วยกันหลาย ๆ คนจะเสร็จเร็วดี” (สัมภาษณ์พ่อยอกา กะพอ อายุ 51 ปี, วันที่ 11 พฤษภาคม 2541)

“ต้นไม้ใหญ่ที่ค้ำดีสิทธิ์เราไม่โค่น ปล่อยให้ไว้เป็นร่มเงา เราโค่นแต่ต้นไม้เล็ก ๆ และต้นไม้ใหญ่บางต้นที่ถูกเจาะไขจนผุหรือต้นที่ขึ้นอยู่ขวางทางทำไร่ของเรามากเกินไป” (สัมภาษณ์พ่อโป๊ะโละ กะพอ อายุ 54 ปี, วันที่ 11 พฤษภาคม 2541)

การเผาไร่ เมื่อถางป่าจนโล่งดีแล้วก็รวบรวมเศษกิ่งไม้ใบไม้และวัชพืช กองตากแดดไว้ประมาณ 4-5 สัปดาห์ จนแห้งสนิท ในช่วงเดือนเมษายนที่อากาศร้อนและแห้งแล้ง ในวันที่ไม่มีลมก็จะเผา ถ้าเผาครั้งแรกยังไม่หมดก็จะเก็บเศษไม้เหลือมากองรวมกัน แล้วเผาอีกจนกว่าจะไหม้หมด จะพยายามควบคุมไฟให้ไหม้จนทั่วบริเวณที่ถางไว้ และควบคุมไม่ให้ไฟลามออกไปยังบริเวณอื่น โดยเฉพาะบริเวณไร่เก่าที่ปล่อยให้ป่าพื้นตัว บางทีถ้าหากเศษไม้ยังไหม้ไม่หมดจริง ๆ อาจจะมีการเผาอีกครั้งหนึ่งก่อนการเพาะปลูกประมาณสิบวัน ถ้ามีไม้ท่อนใหญ่หลงเหลืออยู่ก็จะนำไปทำฟืนใช้ในครัวเรือนต่อไป

“เราเอากิ่งไม้มากองรวมกัน ทำแนวกันไฟไม่ให้ไฟลามเข้าป่า จุดไฟเผากิ่งไม้เหลือแต่ซี้เต้า เราเผาไร่เสร็จแล้วเราถึงจะกลับบ้านกัน อยู่กันจนมืดค่ำ มีบางปีเรากลับบ้านแล้วเห็นไฟลุกลามไปในป่า เราไม่รู้จะทำยังไง ไฟไหม้ป่าไปไกลเลย” (สัมภาษณ์พ่อยะธา วิเชอ อายุ 45 ปี, วันที่ 20 พฤษภาคม 2541)

การสร้างกระท่อมในไร่และทำไร่ เมื่อเผาไร่และทิ้งไว้ให้เย็นแล้วในบริเวณไร่สมาชิกของครัวเรือนจะหาวัสดุในบริเวณนั้น เช่น เศษไม้ ไม้ไผ่ ใบคาหรือใบหวายมาสร้างเป็นกระท่อมเล็กไว้สำหรับเก็บเครื่องมือเครื่องใช้เวลามาทำไร่ เอาไว้เป็นที่นั่งหาอาหารและพักผ่อนในช่วงกลางวันที่มาทำงาน บางทีจะมีต้นมะละกอ ตะไคร้ พริก ผักต่าง ๆ ปลูกไว้ข้าง ๆ เพื่อใช้เป็นอาหารในช่วงมาทำไร่ นอกจากนี้อาจต้องทำรั้วล้อมบริเวณไร่ที่เห็นว่าวัวควายจะเข้าไปทำลาย ต้นพืชได้ ยกเว้นบริเวณที่อยู่ติดกับที่นาหรือสวนที่มีรั้วล้อมอยู่แล้วก็ไม่ต้องสิ้นเปลืองเวลาทำรั้วใหม่

ขั้นตอนที่สาม การปลูกพืชในไร่ บริเวณไร่ใช้ในการเพาะปลูกพืชหลากหลายชนิดตามเงื่อนไขความต้องการในการบริโภคของครัวเรือนและความเหมาะสมทางระบบนิเวศน์ การปลูกพืชแต่ละชนิดมีการจัดที่แตกต่างกันไป พืชที่ปลูกมีข้าวโพด ถั่วลิสง งา เผือก ผักต่าง ๆ การปลูกข้าวและพืชอื่นแซมในไร่ ต้องอาศัยแรงงานทั้งในครัวเรือนและเครือญาติ เพื่อให้งานเสร็จเร็วและความสนุกสนานคลายเหนื่อย หนุ่มสาวได้มีโอกาสพบปะทำความสนิทสนมกัน ในระหว่างทำงาน ผู้ชายจะเป็นผู้ถือไม้ไผ่ที่ตัดปลายแหลมหรือใช้เสียมด้ามยาวปลายแบนขุดให้เป็นหลุมในดิน ผู้หญิงจะเดินตามและหยอดเมล็ดข้าวลงไปหลุม โดยไม่ต้องกลบรอให้ฝนตกลงมาจะชะดินลงมากลบเอง ก่อนที่หยอดข้าวจะหว่านผักชนิดต่าง ๆ ที่จะเป็นอาหารในช่วงฤดูฝน-ฤดูหนาว ได้แก่ ผักกาด บวบ ต้นหอม ถั่วฝักยาว ข้าวโพด แดงไทย แดงโม มั้วแกว มันทะ ผือก มันทะลำปะหลัง พริกจะหว่านบริเวณที่อยู่ใกล้ต้นไม้ หลังจากนั้นก็หยอดข้าวตาม เมื่อมีฝนตกลงมาอีกครั้ง ก็จะหว่านงาดำ มะเขือเทศ และแตงกวา แตงล้าน ช่วงนี้จะเป็นเดือนมิถุนายนต่อกรกฎาคม สำหรับข้าวที่ปลูกในไร่จะมีทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว ข้าวเหนียวจะปลูกไว้ทำขนม ข้าวเจ้าปลูกไว้กิน ชาวกระเหรี่ยงไม่กินข้าวหนึ่ง (ข้าวเหนียว) เหมือนกับชาวพื้นเมืองเหนือ พันธุ์ข้าวเหนียวและข้าวเจ้าของครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพมก็จะแตกต่างกันไปจากชาวพื้นราบ จะหยอดข้าวเหนียวไว้ในตำแหน่งสูงสุดของพื้นที่และหยอดก่อนข้าวเจ้า ถือว่าข้าวเหนียวเป็นพี่ข้าวเจ้าและไม่ต้องการให้ข้าวเจ้าไหลมาปะปนกับข้าวเหนียวเวลาฝนตกพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกในแปลงข้าวไร่ก็จะแตกต่างกันไปตามชนิดของดินและความลาดชันของพื้นที่ รวมทั้งความนิยมในการบริโภคของครัวเรือน จะไม่ใช้พันธุ์ข้าวที่ปลูกในนามาปลูกในไร่เพราะความแตกต่างกันของพื้นที่และปริมาณน้ำ

การดูแลกำจัดวัชพืช การที่ต้นข้าวและพืชผักต่าง ๆ จะเจริญงอกงามในไร่ได้ดี ต้องอาศัยเงื่อนไขที่พอเหมาะหลายประการด้วยกัน เริ่มตั้งแต่ระยะเวลาของการเผาไร่กับการหยอดเมล็ดพันธุ์พืชจะต้องไม่ห่างกันมากนักจนวัชพืชเจริญขึ้นก่อนที่เมล็ดพันธุ์จะงอก วัชพืช

จะแย่งอาหารของต้นพืชจนต้นพืชไม่อาจเติบโตได้ ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นอยู่กับฝนที่จะตกลงมาด้วย ถ้าฝนยังไม่ตกไม่อาจหยอดเมล็ดพันธุ์ได้ หรือถ้าตกมาแล้วทิ้งช่วงไป เมล็ดพันธุ์พืชที่หยอดไปก็จะมีอัตราการงอกที่ต่ำ ถ้านกหนูเอาไปกินบ้าง ถูกวัชพืชที่งอกขึ้นมาก่อนคลุมทับบ้าง อย่างไรก็ตามเมื่อหยอดเมล็ดพันธุ์พืชไปแล้ว ภายในระยะเวลา 7-10 วัน สมาชิกในครัวเรือนจะต้องออกมาดูแลกำจัด วัชพืชครั้งแรก ในช่วงนั้นข้าวและพืชอื่นจะเริ่มงอกสูงขึ้นมาแล้ว หลังจากนั้นพ่อ แม่ ลูกชาย ลูกสาว หรือลูกเขย สะไ้ ก็ต้องผลัดกันออกมาช่วยกันดูแลเอาวัชพืชที่ขึ้นมาเรื่อย ๆ ออกไปไม่ให้ปกคลุมต้นข้าวจนกว่าข้าวจะสูงและออกรวง บางครั้งครัวเรือนจะจ้างเพื่อนบ้านที่มาขอทำงานเพื่อแลกข้าวให้ไปกำจัดวัชพืช

ขั้นตอนที่สี่ การเก็บเกี่ยวและนำผลผลิตเข้าสู่ยุ้งฉาง ในช่วงเดือนสิงหาคม พืชพันธุ์บางอย่าง เช่น ข้าวโพด จะเก็บเกี่ยวได้ บางครัวเรือนจะเก็บข้าวโพดที่ยังไม่แก่จัดไปบริโภคในครัวเรือน ส่วนข้าวโพดที่ปล่อยไว้จนแก่จะเก็บเกี่ยวไปใช้เป็นอาหารสัตว์ ในช่วงเดือนกันยายนข้าวในไร่จะเริ่มออกรวง ปัจจัยทางธรรมชาติที่สำคัญมากคือ ฝน หากได้รับน้ำฝนพอเพียง เมล็ดข้าวจะสมบูรณ์ ถ้าฝนไม่ตกเมล็ดข้าวก็จะลีบเล็ก ปริมาณไม่มาก ในราวเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน จะเริ่มเกี่ยวข้าวไร่ใช้เวลาานกว่าการเกี่ยวข้าวในนา เพราะข้าวแต่ละชนิดแต่ละพันธุ์ที่ปลูกไว้ในไร่จะสุกไม่พร้อมกัน การเกี่ยวข้าวและตีข้าวจะเริ่มเกี่ยวจากแปลงที่ข้าวสุกก่อน โดยช่วยกันในกลุ่มเครือญาติทั้งหญิงชาย สมัยก่อนในช่วงเวลานี้เป็นโอกาสของความสนุกสนานรื่นเริงของหนุ่มสาวจะช่วยกันตีข้าวในคืนวันพระจันทร์เต็มดวงและอากาศหนาวเย็น มีการร้องเพลงได้ตอบระหว่างหนุ่มสาวหลังจากตีข้าวเสร็จก็จะขนข้าวไปใส่ยุ้งฉางไว้บริโภคต่อไป หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วก็จะเก็บผลผลิตอื่น ๆ ที่ทยอยกันสุกออกจากไร่นามาเก็บไว้ในครัวเรือนเพื่อไว้กินต่อไป พืชบางชนิดจะปล่อยไว้ในไร่ไว้เป็นพันธุ์สำหรับปีหน้า

ในการทำไร่หมุนเวียนนี้ พอเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ผู้นำที่อยู่ในครัวเรือนก็จะไปดูพื้นที่ที่เหมาะสมที่จะทำไร่ได้ในปีต่อไป ต่างคนก็ต่างไปหาที่ไม่มีมีการจับจองว่าเป็นของใคร สมัยที่แต่ละครัวเรือนยังไม่มيناทำแต่ไรก็จะหาที่ทำไร่หมุนเวียนไปเรื่อย ๆ เมื่อหาที่ไรไม่ได้แล้วก็ต้องย้าย หมู่บ้านไปตั้งอยู่บริเวณอื่นต่อไป ปัจจุบันนี้ที่ดินหายาก จึงมีเพียงบางครัวเรือนที่มีที่ไร่ซึ่งจะยึดเป็นของครัวเรือนนั้น ๆ ไปโดยไม่หมุนเวียน เพียงแต่เมื่อเห็นว่ามีที่ดินขาดความอุดมสมบูรณ์แล้วก็จะทิ้งร้างไว้ให้ดินและป่าฟื้นตัวจึงจะย้อนกลับมาทำใหม่ บางครัวเรือนได้ดัดแปลงที่ไร่ที่อยู่

ใกล้หมู่บ้านให้เป็นสวนปลูกกล้วย และพืชยืนต้นต่าง ๆ พิจารณาจากกระบวนการการผลิตในไร่จะเห็นได้ว่าครัวเรือนปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ในไร่เพื่อเป็นอาหารในชีวิตประจำวันเท่านั้น เดิมจากการปลูกข้าวในไร่อย่างเดียวทำให้ต้องการพื้นที่มากพอ ต่อเมื่อมีนาเข้ามามีบทบาทในระบบการผลิตทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานที่ถาวร จำนวนเนื้อที่ไร้ก็น้อยลง เพราะไม่อาจย้ายหมู่บ้านไปแสวงหาพื้นที่ใหม่ได้ การทำไร่ของครัวเรือนจะไม่ใช้เทคโนโลยีแบบสมัยใหม่ใด ๆ ยังคงใช้แบบเก่าและฝากทุกสิ่งทุกอย่างไว้กับธรรมชาติ ผลผลิตจะเพียงพอต่อการบริโภคหรือไม่ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมา และการทิ้งช่วงของฝน เช่นเดียวกับการทำนาที่ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารกำจัดศัตรูพืช จึงไม่ก่อเกิดมลพิษแก่ลำน้ำที่ไหลไปสู่ชุมชนภายนอก การดูแลรักษาคุณภาพของดินยังคงใช้วิธีพักพื้นที่ดิน และการไม่เข้าไปถางทำลายป่าเพื่อทำไร่ในบริเวณป่าต้นน้ำลำธาร ย่อมแสดงให้เห็นถึงกระบวนการผลิตที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชัดเจน

1.2.3 การปลูกพืชสวน สวนของครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพมแบ่งเป็นสวนครัวในบริเวณบ้านและสวนบริเวณใกล้ที่นา สวนครัวในบริเวณบ้าน ครัวเรือนใช้พื้นที่ในบริเวณรอบบ้านที่อยู่อาศัยปลูกพืชผักสวนครัวบางอย่างเสริมจากที่ปลูกไว้ในไร่ เป็นพืชที่จำเป็นใช้ในครัวเรือนในยามเร่งด่วน เช่น พริก มะเขือ ตะไคร้ กะเพรา โหระพา มีการปลูกไว้รอบบ้านเพื่อเป็นอาหาร มีฝรั่ง ถั่ว และบวบ ใช้เป็นอาหารในครอบครัว สำหรับสวนของครัวเรือนที่มีเนื้อที่โดยรวมถึง 135 ไร่ นั้นเป็นสวนที่เดิมเคยเป็นไร่ ต่อมาเมื่อมีการตั้งถิ่นฐานถาวร ครัวเรือนได้ปลูกกล้วยน้ำว้าลงในพื้นที่ไร่เพื่อเป็นอาหารในครัวเรือนและใช้ต้นเป็นอาหารหมู ต่อมากล้วยที่ปลูกไว้ขยายพันธุ์ออกไปมาก โดยการแบ่งแยกหน่อกล้วยออกไปให้แก่ญาติและเพื่อนบ้านจนทุกครัวเรือนต่างปลูกกล้วยในไร่จนกลายเป็นสวนกล้วย ครัวเรือนเล็กปลูกพืชพันธุ์ที่ปลูกในไร่หันมาปลูกกล้วยอย่างเดียว ดินในบริเวณที่สวนของครัวเรือนเป็นดินร่วนซุย ทำให้กล้วยมีต้นใหญ่ให้ผลผลิตที่สมบูรณ์ตลอดปี จำนวนหวีในเครือมีมาก กล้วยแต่ละหวีมีผลใหญ่และดก แต่ครัวเรือนไม่มีพาหนะที่จะขนกล้วยไปขายในเมือง จึงใช้เป็นเพียงอาหารที่เหลือจะมีพ่อค้าจากบ้านกงลมเอารถบรรทุกมาซื้อชื่อในราคาหวีละ 1 บาท เพื่อนำไปส่งยังเมืองเชียงใหม่ ต่อมาชุมชนบ้านแม่แพมได้ติดต่อกับชาวบ้านพื้นราบได้นำพันธุ์มะม่วงและลิ้นจี่เข้ามาทดลองปลูกในพื้นที่สวน พืชเหล่านี้แตกต่างจากกล้วยซึ่งไม่ต้องการดูแลเอาใจใส่มาก ปรากฏว่ามะม่วงและลิ้นจี่ไม่ค่อยเจริญเติบโตเท่าที่ควร ครัวเรือนเพียงนำมาปลูกได้ 1-2 ปี ยังไม่ให้ผลผลิต

“กล้วยบ้านแม่แพมมันเพิ่มขึ้นทุกปี ปลูกทิ้งไว้ไม่ได้ดูแล ออกลูกมาให้กินทั้งปี ได้ขายให้เขาก็ถูกเหลือเกิน มีบางคนลองปลูกมะม่วงกับลิ้นจี่แทนกล้วยในสวน ปลูก 2-3 ปีแล้วยังไม่ยอมโตเลย ถ้าเราจะไปซื้อปุ๋ยในเมืองมาใส่เราก็ไม่มีเงิน” (สัมภาษณ์ แม่เหวซอ กาพู อายุ 51 ปี, วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2541)

สวนในที่นายังมีพืชสวนอีก 2-3 ชนิดที่ครัวเรือนปลูกเพิ่มเติมในฤดูแล้งเพื่อใช้สอยคือ กระเทียมและยาสูบ พืชทั้งสองชนิดปลูกในพื้นที่นาภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้วโดยเลือกที่นาแปลงที่สะดวกในการนำน้ำจากเหมืองเข้ามาหล่อเลี้ยง ใช้แรงงานในครัวเรือนเพียง 2-3 คน ช่วยกันขุดดินเป็นแปลงสำหรับปลูก เมื่อเตรียมดินเรียบร้อยแล้ว ปล่อยน้ำเข้าสวนให้ดินชุ่ม นำเอากระเทียมซึ่งแกะเป็นกลีบแล้วจากบ้านลงจุ่มลงในดิน สำหรับยาสูบจะปลูกในที่ดินที่อยู่ติดกันนั้นโดยขุดหลุมเล็กๆ และนำกลีบยาสูบที่เพาะไว้ในแปลงมาปลูกลงในหลุม เมื่อปลูกพืชทั้งสองอย่างเสร็จเรียบร้อยแล้วในเย็นวันนั้น (ไม่ปลูกตอนกลางวันแดดจัด) จะใช้ฟางคลุมทับจนเต็มพื้นที่เพื่อให้ผืนดินยังคงชุ่มชื้นอยู่ เพื่อให้พืชเจริญเติบโตต่อไป นอกจากนี้ครัวเรือน 15 ครัวเรือนซึ่งมีฐานะดี มีที่ไร่ และออกไปติดต่อกับชุมชนภายนอกเสมอได้ทดลองปลูกขิงในพื้นที่ไร่บางแปลงในช่วงฤดูฝน โดยเริ่มปลูกในปี พ.ศ. 2540 นี้ ในช่วงเดือนพฤษภาคมที่ฝนเริ่มตก ครัวเรือนได้ซื้อพันธุ์ขิงมาจากพ่อค้าที่นำมาขายให้ในราคา กิโลกรัมละ 20 บาท เมื่อถึงเดือนธันวาคมขิงเติบโตพอที่จะเก็บได้ แต่ยังไม่มีการมาให้ราคาหรือมาขอซื้อ ถ้าจะเอาไปขายจริง ๆ ก็คงจะได้กิโลกรัมละ 5 บาท จึงปล่อยให้ขิงไว้ในสวนอย่างนั้นยังไม่ยอมขุดขึ้นมา การลงทุนและทดลองพืชพันธุ์ชนิดใหม่ๆ เพื่อการค้าขายเช่นนี้ บางครัวเรือนจะคอยดูความสำเร็จของผู้บุกเบิกก่อน ถ้าไม่สำเร็จก็คงจะไม่มีใครทำตาม

ด้วยลักษณะวิถีชีวิตการเกษตรเพื่อยังชีพของครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพมรวมทั้งผืนที่ดินที่มีจำกัด ทำให้ครัวเรือนไม่ได้หวังที่จะนำเอาผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ไปขาย เขาเพียงทำการเพาะปลูกข้าวและพืชผักทุกชนิดให้พอเพียงที่เขาจะใช้เป็นอาหารในชีวิตประจำวันและเป็นอาหารของสัตว์เท่านั้น ซึ่งส่งผลหลายประการแก่ชุมชนแม่แพมคือ

ประการแรก ครัวเรือนไม่บุกรุกที่ดินในป่าเพิ่มเติมเพื่อปลูกพืชเพื่อการค้าทำให้ป่าไม้ที่มีต้นไม้ขึ้นหนาที่บยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะต้นไม้บริเวณต้นน้ำลำธาร

ประการที่สอง เมื่อไม่มุ่งประโยชน์ทางการค้า จึงไม่ต้องใช้ทุนเพื่อซื้อสารเคมีต่าง ๆ ให้เพิ่มผลผลิตพืช อันจะเป็นอันตรายทั้งต่อครัวเรือนเองและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งในชุมชนเองและชุมชนใกล้เคียง

ประการที่สาม ครัวเรือนไม่ออกไปติดต่อค้าขายกับชุมชนภายนอกทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างพอเพียงและพอใจ ระยะเวลาที่วัฒนธรรมชุมชนจะถูกทำลายโดยวัฒนธรรมภายนอกก็จะยืดยาวออกไป

1.2.4 การเลี้ยงสัตว์ ทุกครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพมจะเลี้ยงสัตว์ 4 ชนิดนี้คือ วัว ควาย ไก่ หมู มีบางครัวเรือนที่อยู่ใกล้กับลำน้ำจะเลี้ยงเป็ด และบางบ้านเลี้ยงเป็ดเทศ ไก่และหมู สัตว์ทั้งสองชนิดนี้เป็นสัตว์สำคัญสำหรับประกอบพิธีกรรม ทุกครัวเรือนที่มีการเลี้ยงผีหรือบูชาเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะต้องใช้ไก่เป็นเครื่องบูชาอย่างหนึ่ง ส่วนหมูจะใช้ในพิธีกรรมใหญ่ๆ และเอาไว้เลี้ยงแขกในงานแต่งงาน ไก่ที่เลี้ยงในทุกครัวเรือนเป็นไก่พันธุ์พื้นเมืองที่เลี้ยงปล่อยแม่ไก่ฟักไข่เป็นลูกเจี๊ยบออกมาก็จะพาลูกค้อยเฝ้าอาหารอยู่รอบบริเวณบ้าน จะจดจำไก่ของตนเองได้หมดสามารถจะนับจำนวนได้ แม้ว่าแต่ละบ้านจะมีอาณาบริเวณติดต่อกันไม่มีรั้วกันและไก่ก็หากินไปทั่ว บ้านที่มีไก่มากที่สุดจำนวน 80 ตัว จำนวนไก่ทั้งหมดในชุมชน 792 ตัว เมื่อไก่ออกไข่จะปล่อยให้แม่ไก่ฟักออกมาเป็นตัวมากกว่าจะนำไข่ไก่มาเป็นอาหาร จึงมีเนื้อไก่เป็นอาหารโปรตีนประจำครัวเรือนอย่างไม่ขาดแคลนเพราะทุกครั้งที่มาไก่เพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ครัวเรือนที่ประกอบพิธีกรรมก็จะได้กินเนื้อไก่ด้วย ส่วนหมูที่เลี้ยงก็เป็นหมูพันธุ์พื้นเมืองทั้งเลี้ยงปล่อยและให้อาหารที่หาได้จากป่าละเมาะบ้าน หมูจะเลี้ยงไว้บริเวณใต้ถุนบ้าน เดิมชาวบ้านเลี้ยงหมูปล่อยให้วิ่งหากินไปทั่ว ภายหลังมีปัญหาหมูไปเที่ยวหากินไกลต้องไปตามกลับบ้านหรือหมูไปติดเชื้อโรคหรือได้รับอันตราย จึงผูกแม่หมูไว้ใต้ถุนบ้าน ลูกหมูก็จะวิ่งวนเวียนอยู่รอบ ๆ แม่หมูไม่ค่อยไปไหนไกลถึงเวลาเช้าและเย็นแม่บ้านจะเป็นผู้ดูแลให้อาหารหมู กล่าวได้ว่า ในอดีตหมูเป็นเรื่องของผู้หญิงเพราะผู้หญิงจะต้องเลี้ยงหมูไว้สำหรับฆ่าเลี้ยงแขกในวันแต่งงาน ถ้าไม่มีหมูก็คงจะแต่งงานไม่ได้ ผู้หญิงจึงเป็นผู้รับผิดชอบในการเลี้ยงหมูโดยดูแลให้อาหาร เช่น หยวกกล้วย เผือก มัน และผักที่หาได้จากป่ามาต้มเป็นอาหารให้หมู เมื่อมีงานใหญ่ต้องเลี้ยงดูแขกจำนวนมากก็จะมีการฆ่าหมู บางครัวเรือนถ้าจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินก็นำหมูไปขายสำหรับเปิดและเปิดเทศ เลี้ยงไว้กินไข่และบางครัวเรือนก็กินเนื้อ การเลี้ยงก็ปล่อยให้หากินเองตามบริเวณบ้านที่มีน้ำ จำนวนหมูทั้งหมดมี 227 ตัว

"อาหารของหนู หาได้ในป่าใกล้บ้าน เวลาผู้ชายออกไปหา ฟินผู้หญิงก็จะออกไปหาผักให้หนู บางวันก็ใช้ต้นกล้วยหั่นต้มให้หนู เมื่อก่อนเราปล่อยหนูให้วิ่งไป มาหาอาหาร เดี่ยวนี้ต้องผูกไว้ได้ถุนบ้านเพราะหนูชอบไปกินผักของชาวบ้าน บางทีหนูก็หายไป" (สัมภาษณ์แม่ซิง กระตือ อายุ 60 ปี, วันที่ 17 พฤษภาคม 2541)

จัว ควาย เดิมชาวบ้านเลี้ยงจัวควายไว้ใช้งาน ต่อมาเมื่อมีการนำเอาเทคโนโลยีควายเหล็กเข้ามาเผยแพร่จนครัวเรือนยอมรับในความรวดเร็วของมัน จัวและควายก็ถูกปลดจากหน้าที่ในไร่นา แต่ครัวเรือนพบว่า ถ้าเลี้ยงจัวควายไว้จนกระทั่งมีลูกและเลี้ยงลูกจนโตแล้วชายจะมีรายได้จากการขายจัวควาย ครัวเรือนที่เคยมีจัวควายจึงหันมาเลี้ยงเป็นปลุสัตว์โดยไม่นำไปใช้งาน บ้านที่มีจัวควายมากที่สุดมีจัว 30 ตัว ควาย 10 ตัว จำนวนจัวทั้งหมดในบ้านแม่แพมมี 197 ตัว ควายมี 167 ตัว การเลี้ยงจัวควายจะเลี้ยงปล่อย ในช่วงฤดูทำนาหลังจากที่ซ่อมแซมและทำรั้วรอบทุ่งนาและเพาะกล้าแล้วจะปิดทางเข้าทุ่งนาไม่ให้จัวควายเข้าไปหากิน จะปล่อยจัวควายให้เดินทางเข้าป่าไปเป็นระยะเวลา 6 เดือน ตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนพฤศจิกายน หรือกรกฎาคมถึงธันวาคม ฝูงปลุสัตว์จะต้องเลี้ยงดูตัวเองอยู่ในป่าเขาทุกปีเป็นระยะเวลาครึ่งปีเช่นนี้มาช้านานแล้ว การที่สภาพนิเวศของป่าเขาบริเวณนี้ยังอุดมสมบูรณ์และไม่ถูกรุกรานจากคนเผ่าอื่น จัวควายจึงอ้วนพีและไม่มีปัญหาถูกลักขโมย มีเพียงเรื่องเดียวที่ทำให้ต้องสูญเสียจัวควายไปบ้างในบางปีคือ จัวควายเดินพลัดตกเขาลงมาขาหักหรือคอหัก ถ้าเป็นเช่นนี้สมาชิกของครัวเรือนก็จะไปติดตามและนำเอาเนื้อกลับมาแบ่งปันกันทำอาหาร บางครัวเรือนก็แบ่งขายกันในราคาถูก การเลี้ยงจัวควายแบบปล่อยนี้ พวกชายหนุ่มหรือพ่อบ้านจะต้องคอยออกไปติดตามดูฝูงจัวควายของตนเองเป็นระยะๆ บางครั้งก็อาจจะฝากญาติพี่น้องที่ออกไปดูควายของบ้านเขาให้ดูฝูงจัวควายของบ้านตนเองบ้างว่าอยู่ดีครบทุกตัวหรือไม่ เป็นเรื่องที่น่าแปลกว่าจำฝูงปลุสัตว์ทุกฝูงได้หมดว่าเป็นของใครบ้าง และนำมาบอกกล่าวให้ญาติมิตรได้อย่างถูกต้อง เมื่อครัวเรือนเกี่ยวข้าวเข้าเก็บใส่ยุ้งฉางเรียบร้อยแล้ว ก็จะไปติดตามปลุสัตว์กลับมาหาอาหารกินในท้องทุ่งนาต่อไป บางครัวเรือนให้กลับมาอยู่ในคอกใต้บริเวณยุ้งข้าวบ้างเป็นบางเวลา

"เวลาเราปล่อยจัวปล่อยควายไปในป่า เราจะกราบไหว้ฝากเจ้าป่าเจ้าเขา พอตอนกลับมาเราจะเอาดอกไม้ธูปเทียนไปไหว้เวลาใคร ๆ เข้าป่าไปหาสัตว์ หาผัก หา ฟิน เขาก็จะกลับมาบอกเราเองว่าจัว ควาย เราอยู่ที่ไหนเป็นอย่างไรบ้าง"

(สัมภาษณ์พ่อยอกา กะพอ อายุ 51 ปี, วันที่ 11 พฤษภาคม 2541)

การเลี้ยงสัตว์ของครัวเรือนในชุมชนกะเหรี่ยงบ้านแม่แพมได้ช่วยเสริมให้ระบบการผลิตเพื่อยังชีพมั่นคงยิ่งขึ้น มีข้าวจากทุ่งนา มีพืชผักหลากหลายจากไร่และสวน และได้อาหารโปรตีนจากสัตว์เลี้ยง ทั้งยังมีรายได้เสริมจากการขายวัวควาย การเลี้ยงสัตว์ทุกชนิดแบบปล่อยนี้ เพราะระบบความสัมพันธ์ที่เอื้ออาทรต่อกันช่วยให้ระบบดำเนินไปอย่างราบรื่น สัตว์เลี้ยงทุกตัวจะไม่หนีหายไปไหนไม่ถูกขโมย วัวควายได้อาศัยหากินอยู่ในธรรมชาติ ไม่ต้องใช้แรงงานครัวเรือนในการเฝ้าดูแล ความมีคุณธรรมเคารพในสิทธิของกันและกัน ความซื่อสัตย์สุจริตและความเชื่อที่มีต่อธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติเอื้อให้ครัวเรือนสามารถจัดการกับระบบการเลี้ยงสัตว์ได้อย่างราบรื่นตลอดมา

1.2.5 การเก็บหาของป่าและล่าสัตว์ สำหรับคนที่อยู่ในป่าเช่นครัวเรือนในชุมชนกะเหรี่ยงบ้านแม่แพม ป่าคือนาไร่สวนและที่สำหรับเก็บหาอาหารและสิ่งอื่นที่จำเป็นในการดำรงชีวิต รวมทั้งที่เลี้ยงสัตว์ จึงได้มองเห็นความสำคัญของป่าไม้ที่มีต่อชีวิตของพวกเขา 3 ประการคือ

ประการที่หนึ่ง ป่าไม้เป็นแหล่งที่มาของอาหารและรักษาสุขภาพสมดุขของทรัพยากรเพื่อการผลิตอาหาร

ประการที่สอง ป่าไม้เป็นแหล่งเชื้อเพลิง สมุนไพรและสิ่งต่าง ๆ ที่นำมาใช้สำหรับความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตภายในครัวเรือนและชุมชน

ประการที่สาม ป่าไม้เป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ที่สร้างรายได้ และผลิตผลจากสัตว์ที่สร้างรายได้แก่ครัวเรือน

การที่ครัวเรือนใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับป่ามาหลายชั่วอายุคนโดยไม่เคยถูกรบกวนจากสังคมภายนอก ทำให้ทุกคนต่างแสวงหาประโยชน์จากป่าอย่างระมัดระวัง เข้าใจและสำนึกในบุญคุณ ครัวเรือนในชุมชนได้แบ่งป่าเป็นสองส่วนคือป่าที่หวงห้ามไม่ได้มีการเข้าไปทำลายอย่างเด็ดขาดกับบริเวณป่าที่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้โดยอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์บางอย่างในเขตป่าที่เข้าไปใช้ประโยชน์ได้นี้แต่ละครัวเรือนได้อาศัยทรัพยากรพืชและสัตว์ป่ายังชีพและหารายได้เพิ่มเติม แม้ว่าครัวเรือนจะมีข้าวจากไร่นา พืชผักผลไม้จากไร่สวน แต่อาหารและสมุนไพรที่ใช้เป็นยารักษาโรค ฟืนที่เป็นเชื้อเพลิง สัตว์ป่า ของป่า และน้ำผึ้ง ที่ได้จากป่าก็ยังเป็นระบบผลิตอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญมาก อาหารที่ได้จากการผลิตส่วนนี้เป็นทั้งอาหารหลัก อาหารเสริม

และอาหารที่แปลกไปจากชีวิตประจำวัน ครัวเรือนในชุมชนแม่แพมไม่ว่าฐานะดีหรือยากจนจะพึ่งพาป่าอยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยมีกิจกรรมดังนี้คือ

การล่าสัตว์ จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ว่า ในอดีตสมัยยังเป็นเด็ก ป่าแถบลุ่มน้ำแม่แพมเต็มไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด อาทิเช่น เสือ หมี หมูป่า กวาง เก้ง ลิง ค่าง ไก่ฟ้า ไก่ป่า แม้แต่เสียงผาก็ยังมี จะมีการล่าสัตว์บางชนิด เช่น หมูป่า กวาง เก้ง ไก่ป่า มาเป็นอาหารเท่านั้น แต่ปัจจุบันนี้สัตว์ป่าต่างๆ ไม่รู้หายไประยะไหนหมด ยังคงเหลือให้เห็นรอยและนานๆ จะมีคนล่ามาได้บ้าง เช่น หมูป่า เก้ง สัตว์ที่ครัวเรือนจะหามาเป็นอาหารได้บ้างจะเป็นสัตว์เล็กๆ เช่น ลิง ค่าง อีเห็น กระรอก กระแต รวมทั้งนกและหนู ชาวบ้านไม่ถือว่าการเข้าป่าล่าสัตว์เป็นเรื่องสำคัญ นอกจากถือปืนเก็บติดมือไปเวลาไปตามดูวัวควายในป่าบังเอิญพบสัตว์ที่พอจะยิงเป็นอาหารได้ แต่ก็มีสัตว์ป่าบางอย่างที่ได้รับการยกเว้นตามความเชื่อ

"เมื่อสัก 30-40 ปี มานี้ ป่าแถวนี้มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นเต็มไปหมด ทางโน้น (ซึ่งไปทางภูเขาสูงใหญ่หน่อยโดยรอบ) มีแต่สัตว์ป่า ได้ยินเสียงเสือคำรามมาถึงบ้านเรา เวลาพ่อเข้าป่าหาอาหาร ออกไปไม่กี่ไกลก็ได้สัตว์ป่า บางที่ได้เก้ง กระต่าย บางที่ได้หมูป่า ทุกวันนี้ชาวบ้านเข้าป่าก็ได้แต่ผัก ได้แต่เห็ด สัตว์หายหมดแล้ว" (สัมภาษณ์พ่อจอกา จะแคะโพ อายุ 93 ปี, วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2541)

การหาอาหาร เห็ด และพืชสมุนไพร ในช่วงฤดูแล้งภายหลังการเก็บเกี่ยวพืชผล ครัวเรือนทั้งหญิงชายจะพากันเข้าป่าเพื่อหาพืชผักจากไร่และป่าเพื่อเป็นอาหารของทั้งคนและสัตว์ รวมทั้งหาเห็ดไปใช้ตลอดปี เห็ดนั้นหาได้จากป่าใกล้หมู่บ้าน อาจจะได้จากกิ่งไม้แห้งที่ตกลงมาจากต้นไม้ใหญ่ หรือต้นไม้ที่โคนล้มอยู่ ส่วนใหญ่ผู้ชายจะเอาขวานไปด้วยและจะผ่าเห็ดให้เป็นท่อนเล็กๆ กองไว้ ผู้หญิงจะใช้ก๊วยที่พาดกับหน้าผากขนไปยังบ้าน บางครั้งก็จะแบกหามหรือยกใส่รถเข็นกลับมาผ่าที่บ้าน เห็ดที่ได้มาจะตากให้แห้งสนิทแล้วเก็บวางซ้อนกันอย่างเป็นระเบียบใต้ถุนบ้านจนเพียงพอแก่การใช้ตลอดฤดูฝน สำหรับอาหารประเภทพืชผักจากป่านั้นที่หาได้มากที่สุดคือ หน่อไม้และเห็ดต่างๆ ในฤดูฝน ป่าแถบนี้เป็นป่าไผ่หนาชนิดและป่าเบญจพรรณที่ค่อนข้างชุ่มชื้น ป่าไผ่แถบนี้มีทั้งไผ่บาง ไผ่ชาง ไผ่ไร่ ไผ่หนาม และไผ่รวกที่ชาวบ้านจะเลือกเก็บมาใช้เป็นอาหารได้ทั้งสดและดองเก็บไว้กินต่อไป นอกจากเห็ดก็มีผักต่างๆ เช่น ผักกูด ชะอมป่า ผักหวาน ฯลฯ อาหารที่ได้จากป่าเป็นอาหารที่ไร้สารพิษอุดมด้วยวิตามินแร่ธาตุสิ่งที่มีคุณค่าแก่ร่างกาย นอกจากได้อาหารผักและเห็ดจากป่าแล้วในป่ายังมีสิ่งที่มีคุณค่า

ทางด้านการรักษาโรคภัยไข้เจ็บทั้งของคนและสัตว์ คนรุ่นเก่าๆ ทุกคน เวลาเดินเข้าป่าจะรู้ว่า ต้นไม้ต้นไหนกินได้ไม่มีอันตราย ต้นไหนกินไม่ได้ และต้นไหนเป็นพืชสมุนไพร ใช้เป็นยารักษาโรคของคนหรือสัตว์จะมาอาศัยกินในยามเจ็บป่วย โดยเฉพาะผู้ที่เป็นหมอยาสมุนไพรประจำหมู่บ้านชื่อ พ่อกิติ และพ่อแพ ยังคงเข้าป่าหายาไปไว้ให้ชาวบ้านที่ต้องการจะรักษาวิธีนี้อยู่ แม้ว่าการแพทย์แผนปัจจุบันจะเข้าสู่ชุมชนแม่แพมทำให้ บางครัวเรือนพากันออกไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลอำเภอเวียงแหงกันแล้วก็ตาม

“พ่อเป็นหมอยา ต้องเข้าป่าหายาทุกวัน บางอย่างใช้ใบ บางอย่างใช้ราก บางอย่างใช้ดอก เป็นยารักษาโรค คนเป็นหมอเขามองดูก็รู้ว่าต้นอะไร ถ้าเราไปตัดไปเผามันหมดเราจะเอาอะไรมาใช้เวลาเจ็บป่วย จะไปโรงพยาบาลอยู่ไกล บางทีก็ไม่หาย”
(สัมภาษณ์พ่อกิติ กะพอ อายุ 62 ปี, วันที่ 13 มีนาคม 2541)

การหาปลาและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ แม้ว่าชุมชนบ้านแม่แพมจะอยู่ในเขตภูเขา แต่ครัวเรือนก็ยังหาอาหารประเภท กุ้ง หอย ปู ปลา สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ กบ เขียด และแมลงบางชนิดจากลำห้วย และไร่นา ในบริเวณป่าได้อย่างไม่ขาดแคลน สำหรับปู และกบ เขียด แมงมัน จะหาได้ในช่วงฤดูฝน ส่วนกุ้ง ปู ปลา และสัตว์เล็กๆ ในน้ำ จะหาได้เสมอในลำห้วยโดยใช้เครื่องมือในการจับต่างๆ เช่น แห สวิง การวางลอบ วางไซ หรือเครื่องมือดักอื่นๆ ส่วนใหญ่แล้วผู้หญิงจะมีความชำนาญในเรื่องนี้มาตั้งแต่สมัยเป็นเด็กที่ชอบติดตามพ่อแม่ไปเล่นในไร่นาและลำห้วย บางครั้งก็ช่วยกันหาสัตว์น้ำกับผู้ชาย ไม่ว่าจะเป็นการวิดปลา งามปลา หรือใช้มือควานไปงมปลาตามซอกหินในลำห้วย สัตว์น้ำเหล่านี้ดำรงชีวิตอยู่ในน้ำได้ตลอดมาเพราะบริเวณต้นน้ำลำธารยังคงรักษาความบริสุทธิ์ของธรรมชาติไว้ ยังไม่มีสารพิษปนเปื้อนในน้ำที่ทำให้สัตว์ต้องตายหมด

การเก็บใบชา ใบชาหรือใบเมี่ยงเป็นพืชชนิดหนึ่งที่ขึ้นอยู่ในป่าแถบนี้โดยที่ชาวบ้านไม่ต้องปลูกขึ้นมา เดิมทีเดียวชาวกะเหรี่ยงไม่นิยมดื่มน้ำชา การดื่มน้ำชาของชาวบ้านแม่แพมได้รับอิทธิพลมาจากชาวไทยใหญ่บ้านเปียงหลวงชาวบ้านเดินทางไปทำบุญที่วัดแล้วเห็นชาวไทยใหญ่ดื่มน้ำชาจึงจดจำมาปฏิบัติตาม ปัจจุบันนี้แทบทุกครัวเรือนเก็บใบเมี่ยงจากป่ามาตากแห้งและเก็บไว้ชงชาดื่มเป็นกิจวัตรประจำวัน โดยใส่ใบชาลงไปนึ่งในกาต้มน้ำให้สุกหอม เวลาจะดื่มจะเทน้ำชาลงในกระบอกไม้ไผ่ (บอคน้ำ) ใส่เกลือลงไปนิดหน่อยเพื่อฆ่ารสฝาดแล้วดื่ม

น้ำผึ้งเป็นของป่าที่ครวเรือนเก็บหามาไว้ใช้ประกอบอาหาร เช่น ทำขนมและผสมยาสมุนไพร เดิมไม่มีวัตถุประสงค์เก็บน้ำผึ้งไว้ขาย ต่อมาเมื่อมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเดินทางเข้ามาติดต่อกับผู้นำภายในชุมชนได้พบเห็นและทราบว่า น้ำผึ้งของบ้านแม่แพมได้จากผึ้งหลวงเป็นน้ำผึ้งที่มีคุณภาพดีเยี่ยมจึงมีการติดต่อซื้อขายกันขึ้น น้ำผึ้งจึงเป็นของป่าชนิดเดียวที่ชาวบ้านแม่แพมไปหามาเพื่อขาย แต่อย่างไรก็ตามการหาน้ำผึ้งของชาวบ้านก็ยังเป็นไปอย่างระมัดระวังเข้าใจ และสำนึกในบุญคุณธรรมชาติที่พวกเขาอาศัยอยู่ วิธีการเอาน้ำผึ้งของชาวบ้านแม่แพมที่ใช้กันมานานแล้วก็คือ ในช่วงเดือนเมษายนเป็นช่วงที่ผึ้งสะสมน้ำหวานไว้เต็มรังเพื่อเก็บไว้ให้ลูกอ่อนที่กำลังเติบโต ชาวบ้านที่จะไปหาน้ำผึ้งจะต้องเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้ครบแล้วเดินทางเข้าไปในป่าลึก คนที่จะไปเอาน้ำผึ้งต้องเป็นคนใจกล้า ปีนต้นไม้ที่สูงใหญ่ได้ เพราะรังผึ้งหลวงจะอยู่บนต้นไม้ใหญ่ที่สูงมาก เมื่อพบรังผึ้งทุกคนก็จะแบ่งหน้าที่กันไปทำ คนหนึ่งจะนำเอาสมุนไพรที่ชื่อ "จอลคือเดอ" ที่ตากแห้งแล้วมาตีให้แตกออกเป็นเส้นๆ เอาไฟเผาให้เกิดควันลอยขึ้นไปถึงรังผึ้ง ควันของสมุนไพรจะทำให้ผึ้งทนไม่ได้บินหนีไปเหลือแต่รังกับตัวอ่อน ผู้ที่ปีนต้นไม้เก่งจะรีบปีนขึ้นไปถึงรังผึ้งเอาระเบียงที่มีเชือกผูกห้อยกับกิ่งไม้ใต้รังผึ้ง ใช้มีดคมปาดรังผึ้งตรงหัวน้ำผึ้งให้ตกลงไปในกระบุงที่ห้อยอยู่แล้วหย่อนลงไปให้คนข้างล่างรับ สิ่งสำคัญที่คนเก็บน้ำผึ้งต้องทำก็คือ จะปาดเอาน้ำผึ้งในที่เก็บน้ำผึ้งเพียง 1 ใน 3 ส่วน หมายความว่า จะทิ้งอีก 2 ส่วนไว้ให้ตัวอ่อนผึ้งได้ใช้เป็นอาหารได้ต่อไปจนเติบโตเป็นผึ้ง และเมื่อเสร็จงานผึ้งที่บินไปก็จะกลับมาที่รังดังเดิม การเก็บน้ำผึ้งจากรังผึ้งจะเก็บได้ 2 ครั้ง ครั้งหนึ่งได้ 5-10 ขวดต่อรัง ผึ้งรังหนึ่งมีขนาดใหญ่โตมาก บางรังมีขนาดใหญ่เท่ากับประตูบ้าน ปีหนึ่งแต่ละบ้านที่ไปเอาน้ำผึ้งจะได้น้ำผึ้งเฉลี่ยบ้านละ 10-20 ขวด นอกจากเอาน้ำผึ้งจากรังผึ้งหลวงแล้วยังมีการเก็บน้ำผึ้งจากผึ้งโพรง เป็นผึ้งที่สร้างรังอยู่ในโพรงไม้ขนาดใหญ่ วิธีการก็จะคล้ายคลึงกันแต่ใช้สมุนไพรชื่อ "พอแว" เอามาเคี้ยวแล้วพ่นเข้าไปในโพรงทำให้ผึ้งทั้งหลายเมาและหนีไปแอบอยู่ในโพรงลึกเข้าไปด้านใน ผู้ที่ไปเก็บน้ำผึ้งจะใช้มือล้วงเข้าไปเพื่อควักเอาบริเวณที่ขังน้ำผึ้งเอาไว้ออกมาเทใส่ภาชนะที่นำไปใส่ ผู้ที่ชำนาญในเรื่องนี้จะรู้ว่า ควรจะเอาน้ำผึ้งออกมามากน้อยเพียงใดเพื่อให้ผึ้งยังคงมีอาหารสำหรับตัวอ่อน ทั้งไม่ทำให้วัฏจักรชีวิตของผึ้งต้องถูกทำลายลง

นอกเหนือจากเก็บใบชาและน้ำผึ้งแล้ว ครวเรือนจะหาของป่าอื่นๆ บ้างเล็กน้อยไปใช้ในครวเรือน เช่น ไม้สนเป็นเชื้อไฟ กิจกรรมการเก็บของป่าเพื่อขายไม่ปรากฏมีในชุมชนนี้ และไม่มีการรับจ้างเก็บของป่าเพื่อการค้า

ยังมีกิจกรรมในระบบการผลิตของครัวเรือนอีก 5 รูปแบบคือ การทอผ้า การจักสาน การรับจ้าง ร้านขายของชำ และโรงสีข้าว การทอผ้าของครัวเรือนไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้าขาย ส่วนใหญ่ทอเสื่อ ฝ้ายและผ้าหมี่ที่ใช้เป็นที่มัดเด็กอ่อนไว้กับตัวแม่ด้วย เดิมชาวบ้านจะปลูกฝ้ายและปั่นด้ายสำหรับทอเครื่องนุ่งห่มใช้เอง ต่อมาเมื่อความเจริญเข้าสู่ชุมชน บางครัวเรือนได้ออกไปซื้อด้ายที่ย้อมสีและทำให้เสร็จเรียบร้อยมาทอเสื่อผ้าเครื่องแต่งกายประจำเผ่าเอาเก็บไว้ใช้ในโอกาสพิเศษ เพราะในชีวิตประจำวันของชุมชนได้หันมาแต่งกายด้วยเสื่อผ้าแบบคนพื้นราบแล้วยกเว้นคนเฒ่าคนแก่และวัยกลางคนที่ยังนิยมแต่งกายแบบคนกะเหรี่ยง ส่วนการจักสานของครัวเรือนยังนิยมไปตัดไม้ไผ่มาจักสานเครื่องใช้ในครัวเรือนไว้ใช้เอง เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด รวมทั้งเครื่องใช้ในการเพาะปลูกและการจับสัตว์ ไม่ว่าจะเป็น แห สวิง จับปลา ช้องใส่ปลา ฯลฯ สำหรับการรับจ้างของครัวเรือนมีอยู่บ้างในครัวเรือนยากจนที่ไปรับจ้างทำงานด้านเกษตรกรรมในชุมชนชาวพื้นราบ เช่น ที่บ้านกงลม บ้านป่าไผ่ บางครั้งจะรับจ้างดายหญ้าในบ้านแม่แพมเพื่อแลกข้าวไว้กิน ส่วนการตั้งร้านค้าขายของชำเพิ่งเกิดขึ้นไม่นานมานี้ เมื่อชาวบ้านเริ่มหันมานิยมอาหารตามสะดวก เช่น ปลากระป๋อง ไข่ทอด ในร้านจะมีอาหารแห้งและเครื่องปรุง เช่น น้ำปลา น้ำมันพืช ไข่ไก่ ปลากระป๋อง ฯลฯ ครัวเรือนได้อาศัยร้านค้าขายของนี้ในยามที่ยุ่งกับงานจนไม่มีเวลาหาอาหารเย็น การตั้งโรงสีเล็กในชุมชนแม่บ้านแพมก็เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อห้าปีที่ผ่านมา เพื่ออำนวยความสะดวกในการสีข้าวแก่ครัวเรือนแทนการใช้ครกตำซึ่งต้องใช้เวลามากในการที่จะได้ข้าวสารมา การนำข้าวเปลือกมาสีที่โรงสีเล็กนั้นจะตอบแทนเจ้าของโรงสีเป็นรำข้าวและข้าวสาร เพื่อเจ้าของจะได้ใช้เลี้ยงหมูของตนเองที่เลี้ยงไว้ขายและรวบรวมข้าวสารไว้ขายได้อีกด้วย

เมื่อพิจารณาระบบการผลิตทั้งหมดของ ครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพมแล้ว เป็นระบบการผลิตเพื่อยังชีพหรือเพื่อกินเพื่ออยู่ ปลูกพืชไว้กิน เลี้ยงสัตว์ไว้กิน ผลผลิตส่วนไปกับการหาเก็บพืชผักจากไร่ป่าเขา และจับปลาล่าสัตว์ การปลูกข้าวได้เพียงพอแก่การบริโภคไปจนถึงฤดูเก็บเกี่ยวปีหน้าเป็นหลักประกันที่จะมีชีวิตอยู่อย่างไม่อดอยาก เพราะอาหารอื่น ๆ ที่จะนำมากินกับข้าวหาได้ทั่วไปตามทุ่ง ป่าเขา ห้วยหนองคลองบึง การเข้าป่าเพื่อหาของกินของใช้จึงคล้ายกับการไปจ่ายตลาดหรือไปห้างสรรพสินค้า เพียงแต่ไม่ต้องใช้เงินตรา ปัจจัยสำคัญที่สุดของการเพาะปลูกคือ ที่ดินทุกครัวเรือนมีที่ดินไม่มากมายก็เพียงพอเพราะไม่ทำไปเพื่อค้าขาย และการครอบครองที่นาไร่ สวน ก็สัมพันธ์กับการเป็นสมาชิกของชุมชน เมื่อออก

จากหมู่บ้านไปสิทธิ์ก็หมดไปด้วย ครัวเรือนต่างทำมาหากินในที่ดินของป่าสงวนของรัฐโดยมีการจัดการว่าใครจะเพาะปลูกตรงไหนโดยชุมชน เป็นการสะท้อนทัศนะเกี่ยวกับการใช้ที่ดินของครัวเรือนตามแบบวัฒนธรรมชุมชน ในที่ที่มีน้ำครัวเรือนปลูกพืชผักที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ชিং ข้า ตะไคร้ พริก ปลูกผลไม้ กกล้วย มะละกอ ตามที่ดอน เก็บหวายตัดไม้จากป่าไว้ใช้ทำเครื่องมือเครื่องใช้ สร้างบ้าน สร้างยุ้ง ทำตอกมัดข้าว การรักษาโรคด้วยสมุนไพรจากป่าดง การพัฒนาเทคโนโลยีการถนอมอาหาร เช่น การทำหน่อไม้ดอง และปลาแห้ง น้ำตามธรรมชาติที่ครัวเรือนต้องพึ่งพามากที่สุดในระบบการผลิต คือน้ำฝน ซึ่งดูที่การ "ตกต้องตามฤดูกาล" มากกว่าดูที่ปริมาณน้ำฝน ระบบการผลิตดังกล่าวเป็นระบบที่วางพื้นฐานอยู่บนการพึ่งตนเองโดยผ่านการพึ่งพาธรรมชาติในระดับสูงเป็นระบบที่ทำให้ครัวเรือน "มีกินมีอยู่" อย่างมีความสุขตามอัตภาพ เนื่องจากปัจจัยอันจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตได้รับการตอบสนอง

2.2 การบริโภค

การบริโภคของครัวเรือนอยู่บนพื้นฐานของ "พอกิน พอใช้" ไม่เอาไรด์เอาเปรียบซึ่งกันและกันและที่สำคัญไม่เอาเปรียบธรรมชาติซึ่งเป็นผู้ให้ทรัพยากร โครงสร้างการบริโภคของครัวเรือนจะบริโภคสิ่งที่ผลิตขึ้นมาและสิ่งที่ซื้อมาได้จากภายนอก แบ่งได้ดังนี้

1. การบริโภคอาหาร อาหารในชีวิตประจำวันของครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพมประกอบด้วย ข้าว อาหารที่เป็นพืชและสัตว์ น้ำและเครื่องดื่ม รวมทั้งเชื้อเพลิงที่ใช้ในการประกอบอาหาร

- 1.1 การกินข้าว ข้าวที่เป็นอาหารหลักสำคัญในชีวิตประจำวันของครัวเรือนเป็นข้าวสารเจ้า หลังจากผ่านการสีจากข้าวเปลือกเรียบร้อยแล้ว ครัวเรือนจะนำมาหุงเดิมใช้หุงด้วยหม้อข้าวบนเตาฟืน ปัจจุบันมีครอบครัวฐานะดีจะหุงข้าวด้วยหม้อหุงข้าวไฟฟ้าหลังจากที่มีไฟฟ้าจากถนนใหญ่ต่อเข้ามายังหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2534 ถ้าครัวเรือนไหนหุงข้าวด้วยเตาฟืนก็จะหุงครั้งเดียวในตอนเช้าใช้กินได้ตลอดวันจนถึงมือเย็น ถ้าหุงด้วยหม้อไฟฟ้าจะหุงตอนเช้าสำหรับมือเช้าและมือกลางวัน ส่วนมือเย็นจะหุงใหม่อีกครั้งหนึ่ง ยกเว้นในช่วงที่ทุกคนต้องขมักเขม่นทำงานในไร่นาจตั้งแต่เข้ามิดจนถึงเย็นค้ำก็จะหุงข้าวเพียงครั้งเดียวไว้กินตลอดวัน ถ้าที่เพาะปลูกอยู่ไกลบ้านก็จะห่อข้าวไปด้วยเป็นมือกลางวัน ปริมาณการบริโภคข้าวในแต่ละวันของครัวเรือน ครัวเรือนขนาด 8-9 คน หุงข้าว 4 ลิตรต่อวัน ครัวเรือน 1-2 คน หุงข้าว 1 ลิตรต่อ

วัน ปริมาณการกินข้าวของแต่ละคนย่อมไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับเพศและขนาดความใหญ่โตของร่างกาย สิ่งสำคัญอยู่ที่ความเพียงพอของข้าวที่ปลูกไว้ในไร่นาต่อปริมาณการบริโภคของคนในครัวเรือน พบว่าไม่มีครัวเรือนใดในบ้านแม่แพมที่ต้องซื้อข้าวจากนอกหมู่บ้านมากิน นอกจากนี้หยิบยืมจากญาติพี่น้องและใช้นี้ด้วยแรงงาน บางครัวเรือนอาจจะมีข้าวเหลือขายไว้ให้แก่พวก ลีซอและม้งที่มาขอซื้อข้าวไปกินได้ในบางปี

1.2 อาหารประจำวัน ในการประกอบอาหารประจำวันของครัวเรือน มองดูเหมือนมีความสำคัญน้อยมาก เพราะชาวบ้านต่างใช้ชีวิตไปกับการผลิตในชีวิตประจำวันมากกว่าสนใจประกอบอาหาร กับข้าวในแต่ละมื้อจะเป็นอาหารเพียงชนิดเดียวที่หามาได้ในบางวัน เก่งหม้อเดียวกินกันได้ตั้งแต่เมื่อเช้าถึงเย็นอาหารที่ปรุงขึ้นมาจะขึ้นอยู่กับฤดูกาลและความสามารถในการเพาะปลูกและแสวงหาพืชผักในไร่นา ป่าเขา เช่น ในฤดูฝนกับข้าวมักจะเป็นแกงหน่อไม้กับปลาหรือกบเขียด ฤดูหนาวเป็นแกงผักกูดใส่ปลาน้อย ฤดูแล้งก็จะนำเอาอาหารที่ถนอมเอาไว้ออกมากิน เช่น หน่อไม้ดอง ผักกาดแห้ง แกงที่นิยมปรุงเป็นกับข้าวประจำวันคือแกงปลา แกงผักกาดแห้งใส่ไก่ เป็นต้น

- แกงปลา (วี้อไต) ประกอบด้วย ผักกาด ปลา พริกแดง หอม กระเทียม ตะไคร้ มะขามเปียก

- แกงผักกาดแห้งใส่ไก่ (ผ่อพ้อซอม่ะเกกือะฮือ)

ประกอบด้วย ผักกาดแห้ง เนื้อไก่ ตะไคร้ หอม ขมิ้น วิธีการทำผักกาดแห้งเป็นเคล็ดลับการถนอมอาหารของชาวกะเหรี่ยง โดยการนำผักกาดที่ปลูกไว้ในไร่เก็บมาล้างน้ำให้สะอาดแล้วนำไปอัดใส่ในกระบอกไม้ไผ่ให้แน่นเต็มแล้วนำไปตากแดดไว้ 5 วัน เก็บไว้เป็นอาหารได้เป็นปี เมื่อต้องการจะแกงก็นำออกจากกระบอกไม้ไผ่มาแช่น้ำแล้วใส่ในแกง

- แกงผักกุ่ม (ผ่อมุเปลเต้าะยะโพ) ประกอบด้วยผักกุ่ม ถั่วเน่า ขมิ้น กระเทียม ปลาแห้งหรือสด

- แกงดอกพะพา ประกอบด้วย ดอกพะพา ถั่วเน่า พริกแห้ง กระเทียม เกลือ ขมิ้น ผักชีต้นหอม ข้าวคั่วที่ตำละเอียด ส่วนประกอบสำคัญคือสัตว์น้ำนานาชนิดที่จับได้จากลำห้วยคือ ลูกกบ ปลา บู่ แมงนึ่ง ตาปลี กุ้ง

- ข้าวเบือะ ประกอบด้วย ข้าวสาร เนื้อสัตว์ พริก เกลือ และผักกาดแห้งต้มรวมกันจนละเอียด เป็นอาหารจานโปรดของชาวบ้าน

อาหารที่ครัวเรือนปรุงขึ้นมาเพื่อกินกับข้าวในชีวิตประจำวันจะไม่เก็บมาไว้ล่วงหน้าหรือนำมาแช่ไว้ในตู้เย็น (แม้ว่าบางครัวเรือนจะซื้อตู้เย็นมาตั้งไว้ในบ้าน ก็เพียงไว้ใส่น้ำเย็น) เพราะเขาจะไม่คิดล่วงหน้าว่าวันนี้จะทำอะไรเป็นอาหาร จนกว่าจะพบสิ่งที่จะนำมาใช้เป็นอาหารได้ก็จะเก็บมา บางคนเข้าไปไปเก็บผักให้หมูอาจจะเจอผักที่เป็นอาหารของคน ส่วนอาหารโปรตีนจากน้ำและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำก็จะต้องมีเครื่องมือในการจับไปด้วย พวกกุ้ง ปู ปลา เมื่อจับได้จะใส่ในกระบอกไม้ไผ่ที่มีน้ำหาใบไม้ปิดอัดปากกระบอกไว้ ถ้ามีจำนวนมากจะแกลงในมือเย็น 1 มือ และเก็บใส่กระบอกไม้ไผ่ที่นั้นไว้ทำอาหารอีกได้ในมือเช้า ถ้าหากเป็นเนื้อสัตว์ที่เลี้ยงไว้ เช่น ไก่ หมู วัว ควาย ก็จะได้กินในโอกาสประกอบพิธีกรรมและกรณีพิเศษ ไก่นี้เป็นสัตว์เล็กจึงให้ทำอาหารเฉพาะภายในครัวเรือนจำนวน 1-2 ตัว ก็หมดได้ภายใน 1 วัน สำหรับหมูนั้นถ้าจะฆ่าหมูเพื่อกินกัน ต้องเป็นกรณีพิเศษจริง ๆ เพราะหมูตัวโตและขายได้ราคาแพงกว่าไก่ ครัวเรือนไม่นิยมฆ่าหมูแล้วแลเนื้อแช่ตู้เย็นไว้ จึงต้องฆ่าเพื่อต้องการเลี้ยงดูกัน เช่น การทำพิธีเลี้ยงผีเจ้า งานแต่งงาน สำหรับวัวควาย ครัวเรือนไม่ได้เลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหาร เลี้ยงไว้เพื่อขายในยามที่จำเป็นต้องใช้เงิน เช่น ซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกตามยุคสมัย ครัวเรือนมีโอกาสได้กินเนื้อวัวควายในกรณีที่วัวควายต้องตายลงก่อนจะนำไปขาย อาจจะตายด้วยโรคบางอย่างหรือได้รับอุบัติเหตุที่จำเป็นต้องฆ่าให้ตาย เนื้อวัวควายจะจัดแบ่งออกในทันที และแจกจ่ายไปยังครัวเรือนของเครือญาติจะด้วยการให้หรือการขายในราคาถูกก็ตามแต่ เนื้อวัวควายจะถูกปรุงเป็นอาหารในวันนั้นจนหมด บางครัวเรือนอาจจะแกงหม้อใหญ่แล้วเก็บไว้กินได้อีกหลายมื้อในวันรุ่งขึ้นนอกจากข้าวและอาหารที่เป็นกับข้าวแล้ว ครัวเรือนยังบริโภคอาหารและขนมที่ประกอบขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรมตามความเชื่อต่าง ๆ คือ ไก่ที่ฆ่าเลี้ยงผีหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วเจ้าของไก่ที่ประกอบพิธีกรรมก็จะได้กินไก่เช่นเดียวกับหมู นอกจากนี้ในพิธีกรรมบางอย่างชาวบ้านจะทำขนมหลากหลายชนิดจากผลผลิตในไร่นาและสวน เช่น ข้าวต้มไส้กล้วย ไข่ต้่ว ขนมกล้วย ข้าวปึก หลังจากทำพิธีกรรมเสร็จชาวบ้านก็จะแจกจ่ายขนมแบ่งปันกันกิน สำหรับเผือกมันเทศ มันสำปะหลัง นอกจากให้เป็นอาหารหมูแล้ว ยังทำขนมกินกันในครอบครัว ส่วนอาหารที่ครัวเรือนทำเพื่อถวายพระสงฆ์ที่วัดนั้นก็จะเป็นอาหารที่ชาวบ้านกินกันทุกวัน วันไหนเป็นรอบที่ครัวเรือนใดจะต้องไปส่งข้าวให้พระที่วัดบ้านนั้นก็จัดแบ่งอาหาร เช่น แกงหน่อไม้ หรือผัดหน่อไม้ แกงยอดผักทอง หรือไข่ทอด ไปถวายพระ

กล่าวได้ว่า อาหารในชีวิตประจำวันของครัวเรือนในชุมชนบ้านแม่แพม อาศัยวัตถุดิบที่หาได้ตามธรรมชาติส่วนหนึ่ง วัตถุดิบที่ผลิตได้ภายในครัวเรือนส่วนหนึ่ง และซื้อจากตลาดส่วนหนึ่ง แม่บือเล่อ แจโพ เล่าว่า

“เมื่อก่อนนี้ พวกเราไม่รู้จักตลาด เราจะไปหาอาหารในป่ากันไปตามห้วยแพะ (ป่าใกล้บ้าน) หาผัก หาถั่ว หาปลา บางวันพ่อโจกา (สามีของนาง) ได้อันกระรอก กวางยังมีเลย พักเราปลูกเองในไร่ พริก กระเทียมเก็บจากไร่มา เดี่ยวนี้บางวันเข้าป่าไม่ได้ อะไรก็กินไข่ทอด ปลากระป๋องที่ขายที่ร้าน” (สัมภาษณ์แม่บือเล่อ แจโพ อายุ 63 ปี, วันที่ 11 พฤษภาคม 2541)

“วิธีการล่าสัตว์ป่าของชาวบ้านในสมัยก่อนใช้กับดัก ไข่ป็นเดี่ยวนี้ไม่มีสัตว์อะไรเหลือแล้ว มีปลาและกุ้งตัวเล็กๆในน้ำห้วย ใช้ช้อนเอา เจออะไรกินได้ก็เอามาหมดแหละ” (สัมภาษณ์พ่อพาบือ ต่าเงอะ อายุ 73 ปี, วันที่ 11 พฤษภาคม 2541)

พ่อพาบือ ต่าเงอะอธิบายวิธีการหาอาหาร แสดงให้เห็นถึงการหมดไปของสัตว์ป่าอันเกิดจากการไล่ล่าของชาวบ้าน ทั้งในชุมชนบ้านแม่แพมและชุมชนอื่น ๆ แม้ว่ายังคงมี กุ้ง ปู ปลา และสัตว์น้ำหลงเหลืออยู่บ้างก็มีจำนวนน้อยลง และการจับสัตว์น้ำขนาดเล็กทำให้สัตว์ไม่อาจเติบโตและแพร่พันธุ์ได้ต่อไปได้

1.3 การบริโภคน้ำและเครื่องดื่ม น้ำที่ชุมชนบ้านแม่แพมใช้ดื่มไม่แตกต่างไปจากชาวบ้านในชุมชนพื้นราบทั่วไปคือ ดื่มน้ำและน้ำที่ใช้ในการซักล้างในครัวเรือน ครัวเรือนเคยใช้น้ำแม่แพมในการอุปโภคบริโภค ปัจจุบันชาวบ้านทุกครัวเรือนมีน้ำประปาจากก๊อกน้ำ (ระบบประปาภูเขาจากลำแม่แพม)ที่ ช่วยกันฝังท่อจากบริเวณที่พักน้ำมายังหมู่บ้าน นั่นคือ ทุกครัวเรือนดื่มน้ำจากลำน้ำแม่แพม ส่วนใหญ่นิยมดื่มน้ำชาที่เหาะเกลือนิดหน่อยลงไป หลังรับประทานอาหารเช้าและเย็น

“การดื่มน้ำชารับเอามาจากชาวไทยใหญ่บ้านเปียงหลวง ที่อยู่ติดชายแดนประเทศพม่า การเดินทางไปวัดที่บ้านเปียงหลวงทำให้ชาวบ้านแม่แพมเห็นชาวไทยใหญ่ดื่มน้ำชาใส่เกลือกัน ก็เลยนำเอาใบชามาลองทำบ้าง ใบเมียง(ใบชา) ก็หาได้ในป่าแถวนี้ก็มี” (สัมภาษณ์พ่อกิ กาทู อายุ 61 ปี, วันที่ 11 พฤษภาคม 2541)

พ่อกิ กาทู เล่าเรื่องการดื่มน้ำชาที่ชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนนำเอาน้ำมาต้มให้เดือดใส่ใบเมียงที่ตากแห้งลงไปแล้วเทใส่กระบอกไม้ไผ่ที่ทำเป็นภาชนะใส่น้ำ แล้วหยิบเกลือ

เม็ดใส่ลงไปสัก 2-3 เม็ด ทำให้น้ำชามีรสชาติอร่อยขึ้น อย่างไรก็ตาม ปกติครัวเรือนดื่มน้ำที่ไม่ผ่านการกรองหรือต้มก่อน สำหรับชาวบ้านวัยหนุ่มและพ่อบ้านได้หันมานิยมเครื่องดื่มประเภทมีนม เช่น เหล้า เบียร์ และเครื่องดื่มชูกำลัง จนกระทั่งร้านขายของชำขนาดเล็กในชุมชนต้องมีเบียร์ กระจกและเครื่องดื่มชูกำลังใส่ตู้เย็นไว้ขายเป็นประจำ นอกจากนี้บางคนพกพาติดตัวไปดื่มในขณะเดินทางเข้าป่า และได้ทิ้งกระจกเบียร์ไว้ตามทางน้ำทั่วไป

1.4 การใช้เชื้อเพลิง ชาวบ้านทุกครัวเรือนใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม บ้านของผู้ใหญ่บ้านเป็นครัวเรือนเดียวที่มีเตาแก๊สใช้ในครัวเรือน เนื่องจากตำแหน่งหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านจำเป็นต้องต้อนรับบรรดาเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาปฏิบัติงานบ้าง มาเยี่ยมเยียนพื้นที่บ้างแล้วแวะพักที่บ้านของผู้ใหญ่บ้านต้องมีการหุงหาอาหารแบบรวดเร็วให้แก่แขกผู้มาเยือน โดยปกติแล้วครัวเรือนของผู้ใหญ่บ้านใช้ฟืนในการหุงต้ม เช่นเดียวกับครัวเรือนอื่น ๆ หลังจากครัวเรือนเก็บหาฟืนจากบริเวณป่ารอบบ้านมาได้แล้ว จากประสบการณ์ชาวบ้านจะรู้ว่าจำนวนฟืนเท่าใด หรือขนาดของกองฟืนจะต้องกว้างยาวเท่าใดจึงจะเพียงพอแก่การใช้สอยภายในครัวเรือนจนถึงฤดูกาลของการหาฟืนอีกครั้ง จะไม่เก็บฟืนมาไว้ในบ้านเกินความต้องการที่จะใช้ใน 1 ปี

การหาฟืนของครัวเรือนเริ่มเมื่อฤดูฝนหมดสิ้นลง และแสงแดด ทำให้กิ่งไม้ที่เปียกอยู่แห้งดีแล้ว จะเลือกกิ่งไม้ขนาดใหญ่และต้นที่ล้มอยู่ หรือยืนต้นตายอยู่นำมาผ่าเป็นฟืนเก็บไว้บริเวณใต้ถุนบ้านหรือได้ยุงข้าว การเก็บหาฟืนจะทำไปตลอดระยะเวลาของฤดูหนาว ในช่วงที่ว่างจากการเพาะปลูกหรือหาอาหาร บางครั้งจะเข้าป่าเพื่อหาอาหารและพบไม้ที่จะทำฟืนได้ก็จะตัดและลากไปยังบ้านเพื่อทำฟืนต่อไป พ่อเอื้อ แจโพ ซึ่งมีไร่อยู่ไกลจากหมู่บ้าน ต้องเดินลึกเข้าไปในบริเวณป่า อธิบายวิธีหาฟืนว่า

"เราไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ในป่าทำฟืน เราเอาแต่ต้นไม้ที่ล้มอยู่ กิ่งไม้ใหญ่ที่ถูกพายุหักอยู่ตามข้างทาง แล้วเราก็เลือกเฉพาะไม้ที่ติดไฟได้ดีให้ไฟร้อนแรง เรารู้ว่าไม้อะไรใช้ได้ดี" (สัมภาษณ์พ่อเอื้อ แจโพ อายุ 56 ปี, วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2541)

ครัวเรือนจะใช้ไม้ทำฟืนสำหรับการหุงต้ม ไม่มีการนำเอาต้นไม้ไปเผาเป็นถ่านก่อนแล้วจึงทำเป็นเชื้อเพลิง ทั้งนี้เพราะไม้ที่จะใช้เผานั้นเป็นไม้ประเภทไม้เบญจพรรณซึ่งต้องมีการตัดโค่นต้นไม้ที่อยู่ในเขตอนุรักษ์ของชุมชนบ้านแม่แพม

2. การบริโภคสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันและเครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต

ภายหลังที่ไฟฟ้าได้เข้าสู่ชุมชนบ้านแม่แพม คริวเรือนได้ช่วยขายซื้อหาเครื่องอำนวยความสะดวกหลายอย่างไว้ให้ประจำบ้าน เริ่มด้วย วิทยุ เครื่องรับโทรทัศน์ และตู้เย็น คริวเรือนฐานะดี มีที่ดินจำนวนมากจะซื้อหารถกระบะ ในชุมชนบ้านแม่แพมมีรถกระบะเพียง 5 คัน และเป็นรถยนต์มือสองทั้งสิ้น คันใหญ่ที่สุดและสามารถใช้วิ่งไปยังเมืองเชียงใหม่ได้มีอยู่เพียงคันเดียว เป็นรถของลูกชายพ่อโป๊ะโละ ซึ่งไปทำงานรับจ้างเป็นช่างซ่อมรถยนต์อยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ เวลามาเยี่ยมบ้านก็จะนำกล้วยน้ำว้าบรรทุกท้ายรถไปขายในเมืองด้วย สำหรับรถจักรยานยนต์นั้นกลายเป็นพาหนะที่ทุกคนต้องการ แต่มีจำนวนเพียง 20 คันในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะอาศัยซ้อนท้ายผู้ที่มีรถออกไปทำกิจธุระที่ตัวอำเภอ หรือยืมรถของเพื่อนบ้านใช้ได้ กล่าวได้ว่าบรรดาเครื่องอำนวยความสะดวกภายในครัวเรือนที่มีโอกาสได้เป็นเจ้าของแต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็มีวิถีในการแสวงหารายได้เพื่อมาจับจ่ายใช้สอยในเรื่องนี้หลายวิธีด้วยกันคือบางครั้งเรือนเลี้ยงวัวจำนวนหนึ่งแล้วนำวัวที่เติบโตกับลูกที่ถือกำเนิดจากแม่วัวไปขายเมื่อต้องการเงินมาซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกที่อยากได้ บางครัวเรือนให้ลูกชายลูกสาวไปขายแรงงานในเมืองเชียงใหม่แล้วส่งเงินมาให้พ่อแม่ผ่อนจักรยานยนต์ การได้เงินมาซื้อสิ่งของที่ต้องการ ต้องอาศัยการอดออมภายในครัวเรือนประกอบกันด้วย คริวเรือนในชุมชนแม่แพมไม่ตัดไม้เพื่อขายเพราะไม้ใหญ่จะเป็นไม้ต้องห้ามตามความเชื่อ

"เราอยากได้ตู้เย็น หรือ โทรทัศน์ ก็ขายวัวซื้อเอา แต่จักรยานยนต์เราซื้อผ่อนกับร้านที่เวียงแหง ขายวัวก็ได้เงินครั้งหนึ่ง บางคนลูกเข้าไปทำงานเชียงใหม่ หรือ กรุงเทพฯ ส่งเงินมาให้พ่อแม่ซื้อของหลายอย่าง เราไม่ตัดไม้ขายจะเอาที่ไหนมาให้ตัด เป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นของเจ้าหมด" (สัมภาษณ์พ่อจะคือ กะพอ อายุ 62 ปี, วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2541)

เครื่องอำนวยความสะดวกที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชุมชนบ้านแม่แพมคือ เครื่องสีข้าว ในชุมชนที่มีคริวเรือนที่เป็นเจ้าของเครื่องสีข้าวขนาดเล็ก 2 ครัวเรือน บริการสีข้าวแก่ชาวบ้านในชุมชนมาเป็นเวลา 5 ปีแล้ว

"เมื่อก่อนนี้เวลาเราจะกินข้าว เราจะเอาข้าวเปลือกในยุ้งมาใส่ครกตำให้เปลือกหลุด ใช้หุงกินได้ พวกเรากินข้าวจ้าว ข้าวเหนียวเก็บเอาไว้ทำขนม เวลาจะทำขนมที่กินได้หนึ่ง เดียวนี้เราใช้ครกตำข้าวเหนียวเท่านั้นข้าวจ้าวสีโรงสีบ้านอ้ายทะมอยเขารับสีข้าว เราเอาไปสีที่ละดังเอาไว้กินได้หลายวัน" (สัมภาษณ์พ่อจะคือ กะพอ, อ้างแล้ว)

สำหรับอุปกรณ์เครื่องใช้ในการทำมาหากิน ได้แก่ มีด เลื่อยที่ใช้ในการตัดไม้ จอบ เสียม ที่ใช้ในการเพาะปลูก เป็นต้น เหล่านี้เป็นของจำเป็นที่ทุกครัวเรือนจะต้องมีไว้ประจำ จะมีจำนวนมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือน สิ่งของเหล่านี้ครัวเรือนสะสมไว้ตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย หรือรุ่นพ่อ แม่ บางอย่างก็ซื้อหาใหม่ หรือซื้อเพิ่มเติมจากเดิม

"พวกมีด จอบ อะไรพวกนี้ ใช้มานานแล้ว พวกเราไม่ค่อยเสียเงินซื้อมาใช้เท่าไร บางทีจะมีเก่าไปก็ซื้อใหม่ เราไม่ได้ซื้อเครื่องมือเครื่องใช้อะไรบ่อยนัก" (สัมภาษณ์พ่อจะคือ กะพอ, อ่างแก้ว)

กล่าวโดยสรุปการบริโภคของชาวบ้านแม่แพมมีดังนี้

1. การบริโภคอาหาร ชาวบ้านบริโภคข้าวเป็นอาหารประจำวัน ส่วนกับข้าว นั้นมีทั้งผลิตเองและหาได้จากธรรมชาติ เพื่อการบริโภคเพื่อการดำรงชีวิตตามปกติ อย่างไรก็ตาม ก็มีการบริโภคลักษณะฟุ่มเฟือยอยู่บ้าง เช่น การบริโภคเครื่องดื่มชูกำลัง แต่เพราะฐานะยากจน จึงไม่แพร่หลาย
2. ครัวเรือนใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหารและเพื่อความอบอุ่นโดยรวบรวมไม้แห้งและไม้ที่ตายแล้วจากป่า จะไม่มีการตัดไม้สดและไม้ใหญ่
3. สำหรับการบริโภคเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่แพร่กระจายเข้าสู่ชุมชนภายหลังการมีไฟฟ้าใช้ สิ่งเหล่านี้ทำให้ครัวเรือนต้องจ่ายเงินซื้อหามาใช้แต่ครัวเรือนใช้วิธีการหาเงินด้วยการเลี้ยงวัวเอาไปขายรวมทั้งลดค่าใช้จ่ายด้านอื่นลงเพื่อนำเงินมาซื้อสิ่งที่ต้องการ

ตอนที่ 3 ระบบคิด ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากร

ธรรมชาติของครัวเรือนในชุมชนกะเหรี่ยง

คนกะเหรี่ยงเชื่อว่า ภายใต้อาณาจักรที่สรรพสิ่งดำรงชีวิตอยู่นั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องระหว่างกันและกันของธรรมชาติที่แวดล้อมมนุษย์อันได้แก่แผ่นดิน แม่น้ำ อากาศ มนุษย์ สัตว์ ต้นไม้ และสิ่งที่คุ้มครองทั้งตัวมนุษย์และธรรมชาติ มีความสัมพันธ์และลำดับชั้นของความสัมพันธ์เป็นชั้น ๆ ภายใต้อาณาจักรอันนี้ สิ่งคุ้มครองธรรมชาติและตัวมนุษย์ซึ่งอยู่นอกเหนือมิติการรับรู้ทางประสาทสัมผัสของมนุษย์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในการอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวกะเหรี่ยงปฏิบัติตนต่อธรรมชาติด้วยความเคารพ ยิ่งทั้งนี้เนื่องจากธรรมชาติมิได้เป็นเพียงส่วนประกอบทางกายภาพเท่านั้น ธรรมชาติ เช่น แผ่นดินและแม่น้ำล้วนมี "เจ้าของ" ทั้งสิ้น มนุษย์เป็นเพียงผู้เข้ามาใช้และเป็นเพียงส่วนหนึ่งของ

ธรรมชาติเท่านั้น มโนทัศน์ที่เกี่ยวกับจักรวาลวิทยา อันหมายถึงชุดความคิดที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สิ่งคุ้มครองธรรมชาติและตัวมนุษย์มีความสำคัญไม่เพียงแต่มันได้สะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้การดำรงอยู่และดำเนินไปของธรรมชาติในห้วงคิดของมนุษย์ในระดับปัจเจกเท่านั้น หากมโนทัศน์อันนี้ยังเป็นความรู้ร่วมที่ได้กลายเป็นพื้นฐานแห่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยวัฒนธรรมแห่งการคิดและการดำเนินชีวิตในวิถีแบบชาวกะเหรี่ยง ชุมชนแม่แพมเอ่ยถึงบทกวีอันไพเราะบทหนึ่งว่า

"ชีวิตของข้า งอกงามจากผืนดินและสายน้ำ
โรงเรียนของข้าคือวันและคืน
คือฤดูกาลของโลกบนภูเขา
คือครอบครัวคือความรัก
คือป่าทุ่งไร่ฝูงสัตว์และความฝัน"

(สัมภาษณ์พ่อจ้อคา จะแคะโพ อายุ 93 ปี, วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2541)

พ่อจ้อคา อธิบายเป็นภาษากะเหรี่ยง (แปลเป็นไทยแล้ว) ว่า "คนเฒ่า คนแก่ จดจำบทกวีของชาวกะเหรี่ยงได้มากมาย บทกวีนี้บอกถึงชีวิตของคนกะเหรี่ยงที่อยู่กับธรรมชาติตั้งแต่เกิดจนตาย ดินน้ำ ป่า และภูเขา ทุ่งนา และสัตว์เลี้ยง คือชีวิตของพวกเขา และพวกเราเรียนรู้จากวันเวลาที่ผ่านไป"

แนวความคิดเช่นนี้ได้ถูกสืบทอดเรื่อยมายังรุ่นลูกหลาน โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่าธรรมชาติมี "สิ่งที่คุ้มครองธรรมชาติ" อยู่ และธรรมชาติมีจิตวิญญาณ มนุษย์ไม่อาจครอบครองธรรมชาติได้ คนกะเหรี่ยงตระหนักว่า ตนเป็นเพียงผู้เข้ามาใช้ธรรมชาติเพื่อยังชีพให้ได้ยู่รอด จึงมีวิถีปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยความเคารพยำเกรง ชีวิตประจำวันนี้จึงมีข้อห้ามและพิธีกรรมมากมาย อันแสดงการ "ขออนุญาตใช้" และการ "ขอบคุณ" ธรรมชาติ สิ่งสำคัญก็คือ คนกะเหรี่ยงรวมเอาแบบแผนการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและความเชื่อทางจริยธรรมเข้าไว้กับความเชื่อในเรื่องธรรมชาติ ชุมชนบ้านแม่แพมซึ่งเป็นกะเหรี่ยงพุทธได้ยึดมั่นว่าศีลธรรมและพุทธศาสนา คือเครื่องมือและเป้าหมายของชีวิต

"เราไปวัดทุกวันพระ มีอะไรก็แบ่งไปทำบุญ เราทุกคนต้องเป็นคนดีมีศีลธรรม จะได้ขึ้นไปอยู่กับพระเจ้า (ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้า)" (สัมภาษณ์พ่อแม่เหมาะสม พระมมะ อายุ 105 ปี, วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2540

ระบบคิดของชาวกะเหรี่ยงเกิดจากการสังเกต การทดลอง หรือใช้วิธีการต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาแล้วสรุปเป็นบทเรียน ระบบคิดในลักษณะนามธรรมแสดงออกในเรื่องความเชื่อความศรัทธา ความกลัว หรือแนวคิดที่เป็นอุดมการณ์ในการดำรงชีวิต ส่วนอีกรูปแบบหนึ่งเป็นรูปธรรมที่แสดงออกมาให้เห็นชัดเจน เช่น กรรมวิธีในการเพาะปลูก พิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมมีความเชื่อบงการอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมนั้นๆ

"เราเชื่อกันว่า คนเรานี้ก็เป็นสิ่งเล็ก ๆ ที่เทพเจ้าสูงสุดสร้างขึ้นมา เทพเจ้าชื่อว่า "เกอะจาวา" แล้วก็เทพเจ้าที่สำคัญมาดูแลสิ่งต่าง ๆ บนโลก เทพเจ้าประจำดิน ชื่อ "ก่อเกอจี" พวกเราคนกะเหรี่ยงชื่อว่าเทพเจ้าประจำผืนดินเป็นหญิง และมีพระคุณต่อพระพุทธเจ้า มีตำนานเล่าสืบมาว่า สมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและต้องการจะหนีออกจากวังเพื่อทรงผนวช ขณะที่พระองค์ทรงขี่ม้าออกจากเมืองไปนั้น ได้ถูกติดตามโดยพระมเหสีและ ข้าราชการบริวาร เป็นอุปสรรคสำคัญที่จะทำให้พระพุทธองค์ออกผนวชไม่สำเร็จ ตอนนั้นเทพผู้คุ้มครองผืนดินได้เข้ามาช่วยพระองค์ โดยบันดาลให้แผ่นดินที่ราบเรียบเมื่อพระองค์ขี่ม้าผ่านไปแล้วกลับทรุดลงเป็นหลุมบ้าง โป่งขึ้นมาเป็นเนินสูงบ้างมากมายทั่วไปจนทำให้พระมเหสีและ ผู้ติดตามไม่สามารถจะตามพระองค์ทันได้ พระองค์จึงได้เสด็จไปทรงผนวชได้สำเร็จ ชาวกะเหรี่ยงจึงถือว่า เทพเจ้าประจำผืนดินซึ่งเป็นหญิงนั้นมีพระคุณต่อพุทธศาสนาและสันนิษฐานกันว่า แผ่นดินที่ทรุดลงก็คือหุบเหวและหุบเขา ส่วนแผ่นดินที่โป่งขึ้นมาก็คือภูเขา นั่นเอง ดินแดนแถบบริเวณที่พวกเขาอยู่จึงเต็มไปด้วยภูเขาใหญ่น้อยมากกว่าจะมีที่ราบเมื่อเทพเจ้าทั้งหลายสร้างสิ่งต่าง ๆ เรียบร้อยแล้วเทพเจ้าสูงสุดได้มอบให้เทวดาหรือเทพ (คำภาษาไทยที่ใช้เรียกอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นนามธรรมเหล่านี้แตกต่างกันไป บางครั้งเรียก เทพ หรือเจ้า หรือผี อันที่จริงแล้วคำว่าผี ในภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า "ตะมือซ่า" แต่เทวดาผู้ดูแลสิ่งต่าง ๆ ไม่ใช่ผี ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็น "เจ้าของ" สิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ ผู้วิจัยจะขอเรียกผีตามครัวเรือน เพราะชาวบ้านเรียกผีตามคนไทยพื้นราบซึ่งเรียกด้วยความเข้าใจผิด ผู้วิจัยจะเรียกผีในกรณีที่ชาวบ้าน "เลี้ยงผี" เพื่อขอขมาและขอให้ปกป้องรักษา และขอเรียกว่าเจ้าหรือเทวดา ในกรณีของให้ดูแล

อำนาจประโยชน์ให้ : ผู้วิจัย) ต่าง ๆ คอยดูแลสิ่งที่สร้างขึ้น เช่น เทพประจำดิน เรียกว่า ก่อเกอ
จ๊ะ เทพน้ำ เรียกว่า ทีเอกจ๊ะ เทพภูเขา เรียกว่า เกอเจอะเกอจ๊ะ" (สัมภาษณ์พ่อแม่และ
พอมะ อายุ 105 ปี, วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2540)

ตามความเชื่อของคนกะเหรี่ยงไม่ว่าอยู่ถิ่นใด ต่างเชื่อว่าทุกแห่งทุกที่มีเทวดาดูแล แต่
เทวดาหรือเจ้าที่สำคัญที่สุดของคนกะเหรี่ยงคือ เจ้าผู้ดูแลดิน น้ำ และป่า เพราะเกี่ยวกับวิถีชีวิตใน
ส่วนการผลิตของเขา ดังนั้นชุมชนบ้านแม่แพม ทุกครัวเรือนจึงให้ความเคารพยำเกรง และให้
คุณค่าแก่ ผืนดินที่เป็นนา ไร่ สวน ป่าเขา แม่น้ำ ลำธาร ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทุกครั้งจะ
ต้องมีพิธีกรรมและการอธิษฐานขอต่อผู้ดูแลรักษา และต้องขอบคุณเมื่อทรัพยากรธรรมชาติได้ให้สิ่ง
ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตแก่เขา ทั้งในขณะที่ใช้ก็จะดูแลรักษาทรัพยากรเหล่านั้นไม่ให้ถูกทำลาย
ชุมชนบ้านแม่แพมทุกครัวเรือนไม่ได้แบ่งแยกตนเองออกเป็นกลุ่มผู้ทำนา ทำไร่ ทำสวน หรือ
กลุ่มหาของป่า อีกทั้งครัวเรือนไม่ทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนใดๆ ทั้งสิ้น นอกจากการทอผ้าซึ่ง
เอาไว้ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มภายในครอบครัว ตัวอย่างเช่น แม่หลวง (ภรรยาของผู้ใหญ่บ้าน) จะทอ
ชุดกระเหรี่ยงสีขาวขนิดยาว (เสื้อผ้าของคนกะเหรี่ยงจะปักบอกถึงสถานภาพของเขา โดยเฉพาะ
ผู้หญิงกะเหรี่ยงถ้าเป็นสาวบริสุทธิ์จะสวมใส่ชุดยาวสีขาว ถ้าหากมีคู่แล้วจะสวมใส่ผ้าถุงสีแดง
หรือสีต่าง ๆ และสวมเสื้อสีสด ไม่มีการใส่ชุดสีขาวอีกต่อไป เสื้อผ้าชุดประจำเผ่านี้ ครัวเรือนจะ
ซื้อด้ายที่มีขายมาทอเองที่บ้าน. ไม่นิยมซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูป ปัจจุบันชุมชนบ้านแม่แพมจะสวมชุด
ประจำเผ่าในโอกาสสำคัญ ยกเว้นกลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้านที่สวมใส่อยู่เสมอในชีวิตประจำวัน)
ให้ลูกสาววัย 10 ขวบ ใช้ใส่ไปโรงเรียนในวันศุกร์ ทุกครัวเรือนต้องทำงาน ทำไร่ และทำสวน
รวมทั้งเข้าป่าหาพืชผัก ลำสัตว์ หาเห็ด หรือแม้แต่ไล่ต้อนวัว ควายออกไปใช้ชีวิตของตนเองตาม
ป่าเขา ดังนั้นทุกครัวเรือนต่างตระหนักในคุณค่าของน้ำ ดิน ป่า และทุกสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ และ
สั่งสอนอบรมลูกหลานทุกคนผ่านกระบวนการขัดเกลาทั้งทางตรงและทางอ้อม

"บ้านของผมไม่มีที่นา มีแต่ไร่ข้าว กับสวนกล้วย แต่ผมไปช่วยลุงทำนาทุกปี
แล้วลุงก็ให้ข้าวบ้านเรากิน ผมไปช่วยลุงซ่อมฝายทุกปี เด็กๆ ในหมู่บ้านทุกคนชอบไปดูเวลาเขา
ไถหัวฝาย เวลาเด็ก ๆ ตามพ่อแม่เข้าป่า ถ้ากลับมาเป็นไข้พ่อแม่ก็ต้องไปไหว้ขอขมาผีป่า"

(สัมภาษณ์นายสุรัชย์ กะพอ อายุ 24 ปี, วันที่ 15 มีนาคม 2541)

กล่าวได้ว่า ด้วยวิถีชีวิตของชุมชนบ้านแม่แพมที่ต้องคลุกคลีพึ่งพา และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติโดยไม่มีการแบ่งแยกฐานะทางเศรษฐกิจหรือการครอบครองที่ดิน รวมทั้งการแบ่งแยกตามว่าใครทำนา ทำไร่ ทำสวน ทำให้ทุกคนต่างเรียนรู้ และตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติที่เขาต้องอาศัยเลี้ยงชีวิตเขาทั้งหลายเท่าเทียมกัน

"เราทำนา เราก็ต้องให้ผีผาย เจ้าป่าเจ้าเขา ผีทุ่งผืนนา เราเข้าป่าก็ให้เจ้าป่าเจ้าเขา ทุกปีพวกเราทุกบ้านต้องไหว้ผีเจ้าเมือง เพื่อขอให้ท่านปกปักรักษาคุ้มครองพวกเราให้มีกินมีใช้ มีน้ำเพียงพอ ข้าวในไร่ในอุดมสมบูรณ์ ทุกคนไม่ว่าปลูกอะไรก็ขอให้ได้ผลดีทั้งนั้น" (สัมภาษณ์ พ่อจ้อจ้อ จอแคโพ อายุ 93 ปี, วันที่ 12 มีนาคม 2541)

จากการสัมภาษณ์ พ่อจ้อจ้อ จอแคโพ ได้รู้ถึงระบบคิด ความเชื่อของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเชื่อว่าในธรรมชาติ มีเจ้าของจะทำอะไรต้องมีความเคารพ ยำเกรง และขออนุญาตใช้ทรัพยากร จะทำให้ผู้นั้นมีผลผลิตอุดมสมบูรณ์ และได้รับการคุ้มครองดูแล นั่นคือบริเวณแถบนั้นได้รับการดูแลรักษา และจะถูกนำมาใช้ประโยชน์ ภายใต้กฎเกณฑ์ เงื่อนไข ข้อจำกัด ตามความเชื่อนั้น ๆ ซึ่งระบบคิดและในความเชื่อนั้นได้มีส่วนสัมพันธ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

จากแนวคิดในเรื่องคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นด้วยกับพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของชาวบ้านแม่แพมได้สืบทอดต่อกันให้สมาชิกในชุมชนได้ตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเชื่อประโยชน์อย่างสูงสุดแก่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติดังนี้

1. พิธีกรรมในการปลูกข้าวและหาอาหาร

1.1 การบูชาเทพธิดาผู้คุ้มครองข้าว ข้าวเป็นพืชที่มีความยิ่งใหญ่และผูกพันกับชีวิตของชาวกะเหรี่ยงมากที่สุด ข้าวจะมีชีวิตจิตใจและมี "ขวัญ" อยู่เช่นเดียวกับคน เพราะข้าวมีเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองดูแลอยู่ เทพนี้มีเพศเป็นหญิงเช่นเดียวกับเทพที่ดูแลดิน ความเชื่อเช่นนี้คล้ายคลึงกับความเชื่อของคนไทยแต่โบราณที่เชื่อว่าข้าวเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต และเชื่อว่ามีเทพธิดาเป็นผู้รักษาข้าว เรียกว่า "แม่โพสพ" ชาวนาจะทำพิธีบวงสรวงเพื่อแสดงความเคารพระลึกถึงบุญคุณของแม่โพสพตลอดช่วงของการเพาะปลูก ทั้งนี้ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้นิยามคำว่า "แม่โพสพ" ไว้ว่า "เทพธิดาประจำข้าวหรือเจ้าแม่แห่งข้าว" ตามคติความเชื่อดั้งเดิม เชื่อกันว่าแม่โพสพคือผีหรือเทวดาประจำพืชที่มนุษย์เชื่อถือและบูชากราบไหว้เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชที่ปลูกตามฤดูกาล เชื่อกันอีกว่าเทวดา

ประจำพีชดังกล่าว เป็นเทวดาผู้หญิง เพราะข้าวเป็นอาหารหลักใช้เลี้ยงชีวิตให้เจริญและมีสุขภาพดี เปรียบเสมือนมารดาเลี้ยงลูกให้เจริญเติบโตต่อไป สำหรับชาวแม่แพมมีเรื่องเล่าว่า

"มีชายหนุ่มกลุ่มหนึ่งเดินทางจากเมืองเข้าป่าเพื่อหาอาหาร ในกลุ่มคนนี้มีชายหนุ่มคนหนึ่งเป็นคนกำพร้าไม่มีพ่อแม่ญาติพี่น้อง ชายหนุ่มทั้งหมดได้เดินทางไปพบกับหญิงชราในร่างของเหยี่ยวติดอยู่ในดงหวายร้องเรียกให้พวกเขาช่วย คนอื่นๆ ต่างพากันรีบเร่งจากไปโดยไม่สนใจ แต่ชายหนุ่มกำพร้ารู้สึกสงสารหญิงชรา จึงได้เข้าช่วยเหลือโดยใช้มีดฟันกอกหวายนั้น หญิงชราได้ขอบคุณและขอให้ชายหนุ่มปลูกข้าวในบริเวณนี้ ชายหนุ่มก็เชื่อและทำตาม เมื่อหยอดข้าวลงในพื้นดินเพียงเล็กน้อย ข้าวที่ออกรวงกลับมีจำนวนมากมาย เมื่อชายหนุ่มเก็บเกี่ยวข้าว หญิงชราได้บอกให้เตรียมลานดินนวดข้าวให้กว้างใหญ่แล้วนกเหยี่ยวก็กระพือปีกบินขึ้นท้องฟ้าไป ข้าวได้ร่วงจากปีกของนางลงมากองเต็มลานนวดข้าว ทำให้ชายหนุ่มมีข้าวกินตลอดปี จากเรื่องราวที่เล่าขานสืบต่อกันมา ก่อเกิดความเชื่อว่าเหยี่ยวคือเทพธิดาผู้ดูแลข้าว ดังนั้น เมื่อเริ่มต้นฤดูกาลผลิตของทุกปี ชาวบ้านจะทำพิธีเรียกเหยี่ยวลงจากฟ้า เพื่อทำหน้าที่ดูแลต้นข้าวในไร่นาให้เติบโตงอกงาม ไม่มีโรคและแมลงรบกวน เทพธิดาของข้าวจะอยู่ดูแลข้าวจนถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว" (สัมภาษณ์พ่อจ้อคา จอแคะโพ, อ่างแล้ว)

พิธีเรียกเหยี่ยวลงจากฟ้าของชาวบ้าน มอบให้ผู้อาวุโสของหมู่บ้านเป็นผู้ทำพิธีกรรมโดยนำเครื่องบูชาไม้ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวตอก ไปวางในบริเวณนาของหมู่บ้านแล้วกล่าวคำอัญเชิญให้เทพธิดาข้าว หรือเหยี่ยวได้ลงมาดูแลปกป้องรักษาข้าวที่จะปลูกในนาให้อุดมสมบูรณ์ไม่มีแมลงหรือสัตว์ต่าง ๆ มารบกวนเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวข้าว หลังจากนำข้าวขึ้นยุ้งฉางแล้ว ก็จะมีพิธีเลี้ยงขอบคุณเทพธิดาข้าวหรือพิธีปล่อยเหยี่ยวขึ้นฟ้า เพื่อให้เทพธิดากลับไปสถิตย์อยู่บนฟ้าดังเดิม จนกว่าจะถึงฤดูกาลเพาะปลูกปีต่อไป ผู้อาวุโสจะทำพิธีโดยมีครัวเรือนที่ทำนาทุกคนมาร่วมพิธีกลางทุ่งนา สิ่งที่ใช้ในการบูชาขอบคุณเทพธิดาข้าวคือ ข้าวใหม่ ขนมที่ทำจากมันสำปะหลังเผือก พร้อมกับดอกไม้ และคำอธิษฐานขอให้เทพธิดากลับมาอีกในฤดูกาลหน้า

1.2 พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการปลูกข้าว ถ้าน้ำในบริเวณต้นน้ำลำธารเหือดแห้ง ครัวเรือนย่อมทำนาปลูกข้าวไม่ได้ ชุมชนบ้านแม่แพมทุกคน จึงให้ความเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลน้ำ โดยเฉพาะต้นน้ำลำธารที่ก่อเกิดลำน้ำแม่แพมที่ ทำให้พวกเขามีน้ำกิน น้ำใช้ในการเพาะปลูกสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้จนทุกวันนี้ จึงเกิดพิธีกรรมที่

เป็นกลไกของครัวเรือนในชุมชนในบ้านแม่แพมได้ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อนุญาตให้นำน้ำมาใช้ในการดื่มกิน ชักล้าง ใช้ในไร่ นา สวน และได้อาศัยเก็บหาสัตว์น้ำมาเป็นอาหารประจำวัน

“ใครใช้น้ำในลำห้วยต้องร่วมพิธีด้วยการนำเงินหรือสิ่งของในการประกอบพิธี ส่วนใครจะเดินทางไปไหว้ผีด้วยกันหรือไม่ ไม่เป็นไร หัวหน้าผู้ประกอบพิธีกรรมจะเป็นผู้เอาของเช่นไหว้ไปบูชา โดยปลุกศาลเพียงตาด้วยไม้ไผ่ขึ้นบริเวณขุนน้ำลงมารับของเช่นไหว้ที่ชาวบ้านนำมาถวาย และขอให้ดลบันดาลให้น้ำในลำห้วย ลำน้ำ อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านทุกคนมีกินมีใช้ อยู่ดีมีสุข” (สัมภาษณ์ พ่อจอกา จะแคะโพ, อ่างแล้ว)

1.3 พิธีเลี้ยงผีฝ่าย ในกรรน้ำจากลำห้วยเข้าที่นาเมื่อถึงฤดูกาลผลิต จะต้องมีฝ่ายกันน้ำเพื่อแบ่งสรรน้ำในลำห้วยให้ไหลไปหล่อเลี้ยงผืนนาของแต่ละเจ้านา ชุมชนบ้านแม่แพมถือว่าเมื่อทำการซ่อมแซมฝายเรียบร้อยแล้วก่อนการทำนา ครัวเรือนที่ใช้น้ำจากฝายต้องไปทำการสักการะบูชาผีฝ่าย

“แก่ฝ่ายจะเป็นผู้กำหนดวันภายหลังการซ่อมแซมฝายและขุดลอกลำเหมืองเรียบร้อยแล้ว การเลี้ยงผีฝ่ายจะเลี้ยงด้วยไก่คู่กับเหล้า อีก 3 ปีต่อมาจะเลี้ยงด้วยหมู ในวันพิธีแก่ฝ่ายและลูกฝ่ายจะพากันไปยังบริเวณฝายของตน ผู้นำพิธีจะปักไม้ไผ่ที่ปลายฝายออกเป็น 4 แฉก นำดอกที่สานเป็นแผ่นไม้วางบนเสาไม้ไผ่ เอาเครื่องเช่นไหว้ไก่คู่ ข้าวตอกดอกไม้ อาหารคาวหวานตั้งแล้วผู้นำจะกล่าวคำอธิษฐานขอให้ปกป้องรักษาฝาย อำนาจพรให้น้ำอุดมสมบูรณ์พอเพียงที่จะแบ่งปันกันใช้ในการเพาะปลูก” (สัมภาษณ์ พ่อจอกา จะแคะโพ, อ่างแล้ว)

หลังจากทำพิธีเสร็จ ทุกคนก็จะพูดคุยกันเรื่องการทำไร่ทำนาการที่จะช่วยกันอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารไว้เพื่อให้มีน้ำอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ต่อไป นอกจากนั้นพูดคุยเรื่องการแบ่งปันน้ำและการคอยดูแลซ่อมแซมเหมืองฝายตลอดฤดูกาลผลิต ผู้ที่ไปร่วมการเลี้ยงผีฝ่ายก็คือหัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนจากครัวเรือนที่ร่วมใช้น้ำด้วยกันและจะช่วยกันนำเอาไก่ 1 คู่เหล้า 1 ขวด พร้อมข้าวตอกดอกไม้ไปที่บริเวณฝายใช้ไม้ไผ่ปลุกสร้างศาลเล็กๆ ขึ้นมา ปาดคอไก่ เอาเลือดไก่เช็ดที่ศาล ตัดเอาเล็บไก่ ปากไก่ ขนไก่ อวัยวะต่างๆ ของไก่ ใส่ในกระทงใบตองตั้งบูชาผีฝ่าย แล้วหัวหน้าเหมืองฝายกล่าวคำอธิษฐานว่า

“กึดจำผียะอิ ผียะโพ กึดจ๊ะดู กึดจ๊ะยวง กึดจะตาโละ กึดจ๊ะตาปา
แม่แพคสิ แม่แพโก๊ะ จะกึดจ๊ะ แม่แดงคสิ คะกึดจ๊ะ
แหะเอาะ เป้อจื่อล่อค้อโค้ แหะปากว่าปา กว่าเดอตาโพ คินาโพค่า

กว่าเดอเปตาตานี้ต่อมา กว่าเดอกว่าเดอโพเดอสี กว่าเดออะพอมือ
จะพอควา กว่าเดออะปริอะแประ จื่อเนอเตอนี้ มาต่อกี้จะซา"

(สัมภาษณ์พ่อนะกา วิเซอร์ อายุ 65 ปี, วันที่ 12 มีนาคม 2541)

แปลเป็นไทยได้ว่า "เจ้าที่ พระยาอิน พระยาพรหม พระพุทธเจ้า ฝึปาเขา
ขอให้ฝึไหนๆ รับรู้เจ้าที่เจ้าทาง น้ำแม่แพม น้ำแดง มารักษาปกป้อง มารักษาดูแลสัตว์ สิ่งของ
ทั้งที่ทำงาน ดูแลรักษาทั้งลูกและหลาน ทั้งหญิงชาย ทั้งลูกเล็ก เด็กแดงสิบนิ้วพนมมือ สาธุ"

เมื่อเสร็จพิธีก็จะปล่อยน้ำจากลำเหมืองเข้านาเพื่อทำการเพาะปลูกต่อไป

1.4 พิธีปลูกข้าว 7 กอ ก่อนจะปลูกข้าวในนาหรือไร่ ครัวเรือนจะต้องทำพิธี
ปลูกข้าว 7 กอ อันถือเป็นแม่ข้าวซึ่งคัดจากกอดีที่สุดของผลผลิตปีที่ผ่านมา โดยเจ้าของที่นา
หรือไร่จะบอกกล่าวแก่เทพธิดาผู้ดูแลข้าวก่อน แล้วจึงทำพิธีปลูกข้าวแม่หัวหน้าครัวเรือนจะต้อง
เป็นผู้ปลูกข้าว 7 กอลงในกรอบสี่เหลี่ยมของไม้ไผ่ที่วางไว้ ห้ามคนอื่นปลูกข้าวก่อน ในกึ่งกลาง
ของข้าว 7 กอจะปักไม้ไผ่แล้วนำเมล็ดข้าวเปลือกที่ห่มดินไว้ตรงปลายเป็นการบอกกล่าวแก่
เทพธิดาข้าว คำอธิษฐานในพิธีปลูกข้าว 7 กอ ก็คือขอให้เทวดาอารักษ์ เทพธิดาที่สถิตย์อยู่บน
สวรรค์ได้ลงมาปกป้องคุ้มครองดูแลต้นข้าวในไร่มาให้เจริญงอกงามสมบูรณ์ปราศจากโรคและแมลง
รบกวน จนกระทั่งได้เก็บเกี่ยวเข้าสู่ยุ้งฉางต่อไป ข้าว 7 กอนี้จะปลูกไว้เป็นพิเศษ ในเวลาเก็บ
เกี่ยวก็จะเกี่ยวข้าวอื่นๆ ก่อนแล้วจึงมาเกี่ยวข้าว 7 กอนี้ สำหรับข้าวแม่ 7 กอ อาจจะเป็น
5 หรือ 9 กอก็ได้ ขอให้เป็นเลขคู่ ชาวบ้านถือว่าเลขคู่เป็นเลขที่ให้คุณ

1.5 พิธีไหว้ผีนา เมื่อข้าวเจริญเติบโตต้นสูงขึ้นดูเขียวไปทั่วท้องทุ่งแต่ยังไม่
ออกรวง ครัวเรือนจะทำพิธีไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้มาช่วยกันคุ้มครองดูแลบำรุงรักษาข้าวใน
นาให้เจริญงอกงามไม่มีปัญหา โดยนำสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรมประกอบด้วย ไก่แม่ 1 ตัว ข้าวสุก
ข้าวแบ่ง แกลบ และไปเด็ดใบข้าวเขียวในนาหรือไร่มาวางไว้ด้วย ถ้าเป็นไรที่มีทั้งข้าวเจ้าและ
ข้าวเหนียวก็ให้เด็ดมาทั้งสองอย่าง ผ่าไก่เอาอวัยวะแก่ทุกส่วนต้มให้สุก แบ่งมาอย่างละเล็กน้อย
ใส่ในกระทงเอาไว้บนห้างเล็กๆ ที่สร้างไว้บริเวณไร่ นา กล่าวคำอธิษฐานว่า

"ที่จ่า ก่อจ่า เกอเผอ เกอโลจา ทีพาโต๊ะโก๊ะ ทีโพโก๊ะจ่า

เกอเจอโต๊ะ เกอโดว่า โตจุจ่า โตเรจ่า ขอสี่ไข่เกอจ่า ปอโรไข่เกอจ่า

เกอจ่ามูทุ เกอจ่าลาแปแฮอิ แสกว่า แฮเอาะแฮจอ

เมื่อไข่มุ่ยเกือบลิเาะคืออะถ่อมะ ฮ่อจ้านุ่ยเก่อเทอเาะดิอะคือลล" (สัมภาษณ์พ่อจอคา จอแคะโพ อายุ 93 ปี, วันที่ 12 มีนาคม 2541)

แปลเป็นภาษาไทยว่า "เจ้าน้ำ เจ้าเมือง เจ้าดอย เจ้าป่า เจ้าแม่ เจ้าห้วย เจ้าดอยหลวงเจ้าดอยนาง เจ้าตาด เจ้าห้วย เจ้าดอยสุด เจ้าดอยสูง เจ้าตะวันเที่ยง เจ้าเดือนเพ็ญ มาดู มากอย มากิน มาเที่ยว ชันฟ้าเจ็ดชั้นมากินให้ถึงพสุธาเจ็ดชั้นมากินให้ได้"

1.6 พิธีทำขวัญควายหรือมัดมือควาย ในอดีตที่ยังใช้วัวควายไถนาหลังจากใช้งานสัตว์เหล่านี้เสร็จแล้วลงมือปลุกข้าว คราวเรือนจะทำพิธีสู่ขวัญควายเป็นการขอขมาและขอบคุณที่ได้ใช้ทำงานในนา นำหญ้าดีดีมาให้ควายกินและนำข้าวตอกดอกไม้มาทำพิธีแล้วจึงปล่อยควายให้ออกไปหากินในป่าต่อไป

1.7 พิธีหยอดข้าวไร่ ในการปลุกข้าวไร่ชาวบ้านถือว่า การหยอดข้าวเป็นการเริ่มต้นกิจกรรมที่มีความสำคัญ เพราะครัวเรือนต้องฝากความหวังทั้งหมดไว้กับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติที่เขาเชื่อถือ ดังนั้น เมื่อเลือกที่ดินได้แล้วตัดฟันถางไร่แล้ว จะทำแนวกันไฟแล้วเผาไร่ เมื่อฝนตกลงมาจนดินชุ่มพอที่จะหยอดข้าวได้แล้ว ก่อนจะหยอดข้าวจะต้องหาวันดีที่จะหยอดข้าวซึ่งต้องไม่เป็นวันพระ เลือกหาเด็กหนุ่มสาวโสดที่ทำงานในไร่ไปด้วยกันที่ไร่

"ผู้ชายจะเอาเมล็ดข้าวหยอดลงหลุมก่อน เอาข้าวที่เหลือให้ผู้หญิงหยอดจนหมดพื้นที่ไร่แล้วเหลือข้าวไว้กินหน่อย เมื่อหยอดข้าวเสร็จแล้ว จะตัดไม้ไผ่มาทำกระบอไม้ 2 อัน เอาข้าวใส่หนึ่งกระบอ เอาน้ำใส่อีกหนึ่งกระบอ เอาน้ำเทใส่กระบอข้าว ส่วนน้ำที่เหลืออยู่ในกระบอน้ำสาดขึ้นไปบนท้องฟ้า อธิษฐานขอให้ฝนตกลงมา เพื่อให้ข้าวเจริญเติบโตต่อไป" (สัมภาษณ์พ่อเหมาะ ชัยศรี อายุ 47 ปี, วันที่ 12 มีนาคม 2541) สำหรับข้าวไร่จะไม่ต้องทำพิธีอะไรอีกจนกว่าจะเก็บเกี่ยว

1.8 พิธีมัดมือก่อนตีข้าวและการขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวมีมากและละเอียดอ่อนที่สุดในบรรดาพิธีกรรมทั้งหมด

"หลังจากทำพิธีกรรมตั้งแต่เริ่มการเพาะปลูก ข้าวเจริญเติบโต จนกระทั่งการเก็บเกี่ยว เมื่อข้าวสุกเหลืองเต็มนาชาวบ้านจะช่วยกันเกี่ยวข้าวนำมากองรวมไว้ที่ลานตีข้าว ก่อนที่จะตีข้าวจะมีพิธีมัดมือ ทุกคนที่จะไปช่วยตีข้าวนำเอาไก่หรือหมู 1 ตัว เหล้า 1 ขวด ไข่ไก่ (ดิบหรือสุก) 1 ฟอง ไม้ไผ่ 1 ต้น ปักตาแหลวไว้ 4 ทิศที่ลานตีข้าว สร้างศาลเล็ก ๆ 1 ศาล ปาดคอไก่ เอาเลือดและขนไปป้ายที่ศาลที่สร้างไว้ที่มุมลานนวดข้าว นำเอาต้นข้าวมามัดมือ

ทุกคนที่มาช่วยงาน แล้วอธิษฐานขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายนับตั้งแต่เจ้าห้วย เจ้าดอยหลวง เจ้าดอยนาง ให้มาดูข้าวให้ได้ข้าวมาก ๆ เต็มยุ้งฉาง ขอให้ได้ข้าวเต็มเม็ดเต็มหน่วย” (สัมภาษณ์ พอลกิ กาพู อายุ 61 ปี)

เมื่อตีข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะมีพิธีขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง พิธีกรรมนี้ถือเป็นพิธีสุดท้ายของฤดูกาลเพาะปลูก เป็นงานที่ช่วยกันด้วยความสนุกสนานในกลุ่มญาติมิตร ทั้งยังได้เห็นผลผลิตที่จะเป็นอาหารตลอดทั้งปี และเป็นการขอบคุณเทพธิดาผู้ดูแลข้าวมาตลอดเวลายาวนาน พิธีเริ่มจากนำเอาไข่ไก่ที่เอาไปมัดมือตีข้าวกลับมาไว้ในยุ้งฉางที่มูมเสายุ้งข้าวทั้ง 4 ต้น นำข้าวเหนียวสุกห่อใบไม้ไปวางไว้และนำรวงข้าวจากแม่ข้าว 7 กอ ที่ยังไม่ได้ตีมาวางที่มูมยุงข้าว มูมหนึ่ง ฆ่าไก่ผู้ 1 ตัว เอาเลือดและขนไก่ไปป้ายข้างยุ้งข้าว นำเอาไก่ไปต้มพร้อมกับ หัวเผือก หัวมันที่อยู่ในยุ้งนำไปต้ม แล้วให้เจ้าของข้าวขนข้าวจากกองที่ในนาก้าวขึ้นบน ยุ้งข้าว อย่างระมัดระวัง ค่อยเทข้าวลงในยุ้งครบ 3 รอบ มีการนำเอาไก่และไข่ต้มมาแบ่งกันกินบน ยุ้งข้าว คนละนิดละหน่อย เสร็จแล้วทุกคนช่วยกันขนข้าวจนเต็มยุ้ง แล้วนำไก่กับไข่กลับไปกินต่อกันที่บ้าน ส่วนพืชผลที่เก็บมาจากไร่ จะนำมาทำขนมเพื่อเลี้ยงขอบคุณเทพธิดาข้าวในวันรุ่งขึ้น

1.9 พิธีกินหัวข้าวใหม่ (เอาะมือโค๊ะ) เป็นพิธีกรรมที่ชุมชนบ้านแม่แพมจะกระทำก่อนการนำผลผลิตข้าวที่ได้ในปีนี้นำมาหุงกินกันในครอบครัว ก่อนจะทำพิธีต้องไปหาสัตว์ที่ทำรังพอดี เพราะจะทำให้ข้าวในยุ้งฉางพอกิน ส่วนใหญ่จะหาอัน นีม กระรอก นก อย่างใดอย่างหนึ่ง ฆ่าวัว 1 ตัว ตัวเมีย 1 ตัว และเก็บแถววัลยชื่อ กี้โก้ และฮอโต นำมาใช้ในพิธีกรรมที่จะทำตรงบริเวณที่ชาวบ้านหุงข้าวสมัยก่อนใช้หินทำเป็นก้อนเส้า 3 ก้อน เพื่อตั้งหม้อข้าว หม้อแกง นำเอาปู สัตว์ และเผือกอย่างละนิดหน่อยมาวางบนหินเส้าแล้วเอาน้ำรด ถือว่าเป็นการเอาอาหารให้ก้อนเส้ากินก่อน นำเอาแถววัลยมามัดที่เครื่องครัว ได้แก่ หม้อแกง ครก ชันโตก (ที่ใส่อาหารที่ปรุงเสร็จแล้วเพื่อรับประทาน) โดยให้พ่อบ้านแม่บ้านเป็นคนทำพิธี และอธิษฐานของให้มีข้าวปลาอาหารกินอยู่รอดตลอดปี อยู่ดีมีสุข กินอะไรไม่มีพิษไม่มีภัย กินอยู่อย่างประหยัด พอทำพิธีเสร็จก็นำข้าวใหม่ที่หุงไว้ก่อนแล้วและทำกับข้าวโดยเอาสัตว์และเผือกที่เหลือมาทำกินกันทั้งครอบครัว กินอาหารเสร็จจะเก็บถ้วยชาม ครก หม้อแกงทิ้งไว้ 1 คืนไม่ต้องล้าง

1.10 พิธีกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการหาอาหาร ในการหาอาหารในชีวิตประจำวันนอกเหนือจากข้าวแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการหาพืชผักและสัตว์จากไร่ นา สวน ป่า ลำห้วย ครัวเรือนจะไปเก็บหามาด้วยความเคารพยำเกรงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาสิ่งเหล่านั้นอยู่ เมื่อ

เดินทางไปในบริเวณป่าเขาลำห้วยก่อนจะทำอะไรหรือเก็บสิ่งใดก็ต้องขออนุญาตจากเจ้าที่เจ้าทางหรือเจ้าป่าเจ้าเขาก่อน จะไม่ทำอะไรที่เป็นภรรลบลหู่ ถ้าเมื่อเข้าป่าแล้วกลับไปบ้านป่วยไข้หรือมีคนทางบ้านป่วยไข้ ก็ต้องสันนิษฐานกันก่อนว่าไปทำ "ผิดผี" ต้องหาเครื่องเซ่นไหว้ไปบูชาผีหรือเลี้ยงผีเป็นการขอขมา ดังนั้นในการเก็บของป่า ล่าสัตว์ หรือจับสัตว์น้ำ ครว้เรือนจะเก็บหาเอาแต่เพียงพอจำเป็นในการเลี้ยงชีวิต จะไม่แสวงหาเอาด้วยความโลภเพื่อการค้าขาย ในการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ อาจจะมีเพียงนำเอาข้าวและอาหารที่ติดตัวไปวางลงตรงที่หนึ่งและอธิษฐานขอขมาและขอการปกปักรักษาที่ใช้ได้แล้ว บางครั้งอาจจะต้องนำไก่และเหล้าไปไหว้ในกรณีที่มีเหตุการณ์พิเศษเกิดขึ้น

“พวกเราเข้าป่า เก็บผัก ยา ล่าสัตว์ที่พอหาได้ เดินไปทางใดก็ต้องระวังไม่ไปล่วงเกิน เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทาง จะเก็บอะไรก็ต้องขออนุญาตเจ้าของก่อน ไมอย่างนั้นเราจะเจ็บไข้กัน พิธีขออนุญาตก็ไหว้แล้วก็พูดขอ แต่ก็ป่วยไข้ ก็ต้องเอาเครื่องบูชามาขอขมา ถ้าเป็นเรื่องใหญ่ก็ต้องฆ่าไก่ขอขมา” (สัมภาษณ์พ่อเหมาะ ชัยศรี อายุ 47 ปี, วันที่ 10 มีนาคม 2541)

2. พิธีกรรมในการดำเนินชีวิต

2.1 พิธีเลี้ยงผีเจ้าเมือง หรือ พิธีกินหัวข้าวเลี้ยงศาลเจ้าเมือง (เซพะโตะ) เป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกะเหรี่ยงในชุมชนบ้านแม่แพมมาช้านาน เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าวิญญาณของเจ้าเมืองและบรรพบุรุษของเขาสามารถดลบันดาลให้พวกเขาสมปรารถนาในทุกเรื่องของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำไร่ การปล่อยวัวควายไปเลี้ยงในป่า การเดินทางไปมาค้าขาย ชีวิตของชาวบ้านต่างต้องเสี่ยงกับการมีกินเพียงพอกับการมีไม่พอกินกับการต้องสูญเสียสัตว์ที่มีราคาไป ดังนั้น จึงฝากความหวังทั้งหมดไว้กับวิญญาณที่พวกเขาเชื่อถือว่าจะดูแลปกป้องรักษาพวกเขาให้ร่มเย็นเป็นสุข ชาวบ้านจึงร่วมกันประกอบพิธีกรรมนี้โดยไม่เคยขาดเลยแม้แต่ครว้เรือนเดียวในทุกปี

“ประมาณต้นเดือนมิถุนายน พ่อจอกาซึ่งเป็นซีไซ้ จะบอกให้ชาวบ้านที่เป็นลูกหลานเตรียมตัวสำหรับพิธีนี้ โดยเอาข้าวสาร (ข้าวเหนียว) บ้านละ 1 ก๊อก (กระป๋อง) ไปรวมไว้ที่บ้านพ่อจอกา หมักไว้ 7 วัน เมื่อได้ที่ก็นำไปต้มเป็นเหล้าแล้วเอาใส่ขวดไว้ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดีอย่างไรก็เอาหมดจะไม่ซื้อเหล้ามาจากที่อื่น เหล้าทั้งหมดเก็บไว้ที่บ้านพ่อจอกา 1 คิน วันรุ่งขึ้นเป็นวันประกอบพิธีก็จะช่วยกันขนขวดเหล้าทั้งหมดไปที่ศาลเจ้าเมือง สำหรับสิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีกรรมที่ทุกบ้านจะต้องเตรียมไปก็คือขนมต่าง ๆ เช่น ข้าวต้มมัดที่ห่อด้วยใบไม้กวาดเท่ากับ

จำนวนคนและสัตว์ใหญ่คือวัวควายในบ้าน บุหรี่ซึ่งมวนเองจากยาสูบที่ปลูกไว้ใช้จำนวนเท่ากับคนในบ้าน ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน รุ่งเช้าทุกบ้านจะตื่นมาหุงข้าวและนำเอาส่วนหนึ่งห่อไปร่วมในพิธี เมื่อทุกคนซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละครัวเรือนต่างนำของที่บูชาเจ้าเมืองมาพร้อมกันยังบ้านของพ่อจอกาแล้วก็พากันไปยังบริเวณศาลเจ้าเมืองที่ตั้งอยู่ในบริเวณป่าเจ้าเมืองที่มีต้นไม้ใหญ่มากมาย ทุกคนเอาไก่ใส่ยามไปบ้านละ 1 ตัว พ่อจอกา ซีโซ่ของหมู่บ้านจะปาดคอไก่เอาเลือดทาที่เสاءแล้ว เจ้าของไก่ทุกคนก็จะฆ่าไก่แล้วถอนขนออกต้มจนสุกนำมาใส่ภาชนะขนาดใหญ่รวมกันนำไปถวายเจ้าเมือง เหล้าที่นำมาเทรวมกันในขันใบใหญ่ ก่อนจะถวายเจ้าเมืองจะแบ่งไก่เหล้า ขนมอย่างละเล็กละน้อยใส่กระทงใบตองสำหรับวิญญาน บรรพบุรุษที่มาร่วมในพิธี และแม่พระธรณี นำไปวางแยกกัน พร้อมกับจุดธูปเทียน พ่อจอกาจะเริ่มบทสวดอัญเชิญเจ้าเมือง วิญญานบรรพบุรุษและแม่พระธรณีให้มารับของเซ่นไหว้ต่าง ๆ นั่งรออยู่จนกว่าผู้อาวุโสซึ่งเป็นผู้ควบคุมพิธีกรรมอีกท่านหนึ่งจะบอกว่าอิมแล้ว ชาวบ้านก็จะนำไก่ทั้งหมดและเหล้าคินมา แต่ก่อนที่จะนำมากินกันจะต้องตัดเอาอวัยวะทุกส่วนของไก่ใส่ถาดไปวางไว้ให้เจ้าเมืองก่อน" (สัมภาษณ์พ่อหลวงผัด ปู่มะ อายุ 31 ปี พ่อผัด คะดู อายุ 63 ปี พ่ออะแฮ ดุเล่ อายุ 67 ปี และแม่ติกา ต่าแอะ อายุ 68 ปี)

ในขณะที่ทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าเมือง พ่อจอกา จะแปลเล่าว่า

"ชาวบ้านที่มีปัญหาเกิดขึ้นเป็นส่วนตัว เช่น มีหนี้สินหรือทำของมีค่าหาย หรืออยากให้ลูกสาวแต่งงานทำก็จะบนบานต่อเจ้าเมือง พ่อได้สมความตั้งใจชาวบ้านก็จะไปหาพ่อจอกาให้ไปแก้บนให้ ใช้ไก่คู่ เหล้า 1 ขวด บางคนบนเรื่องติดทหาร พ่อไม่ติดก็แก้บนด้วยหมู 1 ตัว"

(สัมภาษณ์พ่อจอกา จะแป่ อายุ 67 ปี, วันที่ 12 มีนาคม 2542)

พิธีเลี้ยงผีเจ้าเมืองนี้ ซีโซ่คือพ่อจอกาจะประกอบพิธีกรรมหรือทำหน้าที่ติดต่อกับเจ้าเมืองและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย นอกเหนือจากการทำพิธีใหญ่ในต้นฤดูฝนแล้ว ทุกวันพระชาวบ้านจะเอาข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียนไปรวมไว้ที่บ้านพ่อจอกา ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำและแรม 15 ค่ำ พ่อจอกาจะเป็นผู้นำเครื่องสักการะเหล่านี้ไปบูชาเจ้าเมืองเพียงคนเดียว โดยเอาเทียนไปจุดบูชาทุกดวง ทุกครัวเรือนจะทำเช่นนี้อย่างสม่ำเสมอ เวลาเมื่อเรื่องเดือดร้อนอะไรก็จะให้พ่อจอกาไปบนกับเจ้าเมืองเพื่อให้แก้ปัญหานั้นหมดไป และจะนำหมูหรือไก่ไปแก้บน สำหรับพ่อจอกาแล้วจะปฏิบัติตัวอยู่ในศีลในธรรม ในวันพระพ่อจอกาจะไม่กินเนื้อสัตว์ ในการทำพิธีทุกวันพระและพิธีใหญ่พ่อจอกาจะอธิษฐานขอให้เจ้าเมืองช่วยชาวบ้านทุกครอบครัวให้อยู่ดีมีสุข ได้กินดี พืช

พันธรัฎฐญาหารเจริญงอกงาม ขอเจ้าเมืองช่วยดูแลลูกหลานและวัวควาย ให้ปลอดภัย ทุกปีจะเลี้ยงผีเจ้าเมืองด้วยไก่ อีก 3 ปี จะเลี้ยงหมู 1 ครั้ง โดยให้ครัวเรือนแต่ละหลังช่วยกันออกเงินค่าหมูที่นำมาใช้ในพิธีกรรม

“พวกเราทำมาหากินอยู่กับไร่นาป่าเขา ถ้าดินดีน้ำมา ข้าวกล้างอกงาม เราก็อิ่มท้อง สุขสบายใจ พอเราเลี้ยงวัว ควาย เอาไว้ขาย ได้เงินมาซื้อทีวี ซื้อรถจักรยานยนต์มาใช้กัน ก็ต้องต้อนวัวควายไปเลี้ยงในป่าเขา ที่หมู่บ้านไม่มีที่ว่างจะเลี้ยงมัน ถ้าเราไม่มีผีเจ้าเมืองคอยปกป้องรักษาป่าเขาช่วยให้น้ำไหลมาเลี้ยงไร่ นา มีฝนตกมามาก ๆ เราก็จะอดอยาก ลำบากกันทุกคน”

(สัมภาษณ์พ่อหลวงผัด ปุมะ อายุ 31 ปี, วันที่ 12 มีนาคม 2540)

2.2 พิธีมัดมือปีใหม่

“พิธีนี้จะจัดทำให้มีขึ้นในช่วงปลายเดือนมกราคม หรือต้นเดือนกุมภาพันธ์เป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวบ้านแม่แพม โดยพ่อจ้อคาจะเป็นผู้กำหนดวันโดยคำนวณจากวันดีของกะเหรี่ยงแล้วบอกทุกคนให้รู้ล่วงหน้า เรียกพิธีนี้ว่า ประเพณีมัดมือหลวง (กัจ) ทุกคนในหมู่บ้านจะได้มัดมือ ก่อนถึงกำหนดงานทุกครัวเรือนจะต้องเตรียมต้มเหล้าไว้เมื่อมีเหล้าครบทุกครัวเรือนก็จะกำหนดวันปีใหม่นั้นอีกครั้ง ก่อนถึงวันปีใหม่ 1 วัน ผู้หญิงจะช่วยกันเตรียมของที่จะทำขนมและอาหารในวันปีใหม่ ตอนเย็นจะช่วยกันทำขนม คือข้าวปึก (ข้าวเหนียวตำคูลงาและน้ำอ้อย) กับข้าวต้มมัดรูปสามเหลี่ยมที่ไม่มีไส้ ในตอนเช้าทุกคนจะช่วยกันหุงหาอาหาร ส่วนใหญ่จะทำข้าวเบือะ (ไถ่ต้มกับข้าวและใส่ผักกาดแห้ง) ทุกคนแต่งตัวด้วยชุดกะเหรี่ยงนำอาหาร ขนม แบ่งส่วนหนึ่งไปที่บ้านพ่อจ้อคา นำเหล้าไปด้วย เมื่อทุกคนไปพร้อมที่บ้านพ่อจ้อคาแล้ว พ่อจ้อคาและคนเฒ่าคนแก่ผู้อาวุโสของหมู่บ้านจะทำพิธีคารวะเจ้าที่เจ้าทางด้วยการหยาดน้ำเหล้าลงพื้น และทุกคนจะกินเหล้าที่เหลือจนหมด วันรุ่งขึ้นแต่ละบ้านต้มไก่ 2 ตัว (ผู้และเมีย) ข้าวปึก ข้าวต้ม เหล้าใส่ในถาด กระจาด หรือตะกร้านำไปยังบ้านพ่อจ้อคา และบ้านผู้อาวุโสที่ตนเคารพนับถือ ผู้อาวุโสจะให้ไม้เคาะเรียกขวัญที่ขอบถาด เรียกขวัญของทุกคนให้กลับมาแล้วมัดข้อมือทุกคนพร้อมกับให้ศีลให้พร เสร็จจากผูกข้อมือจะกินอาหารร่วมกันมีการไปเยี่ยมเยียนพูดคุยกัน นำอาหารมาเลี้ยงดู ตอนค่ำจะร้องเพลงชอกกะเหรี่ยงกันอย่างสนุกสนาน” (สัมภาษณ์พ่อจ้อคา จอแคโพ, อ่างแล้ว)

“พวกเราเชื่อว่าผีพระเจ้า มีผีคอยดูแลเราอยู่ทุกที่ ทุกวัน วันปีใหม่เราก็ต้องเคารพท่าน จะได้อยู่ดีมีสุขกันทุกคน ลูกหลานจะได้ไม่เจ็บไม่ป่วย ที่ไปอยู่ไกล ๆ ก็ขอให้ปลอดภัยทุกคน” (สัมภาษณ์พ่อนะกา วิเซอร์ อายุ 65 ปี, วันที่ 12 มีนาคม 2540)

3. ข้อห้ามในวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่า

ข้อห้ามต่าง ๆ ที่เป็นกฎเกณฑ์หรือองค์ความรู้ของชาวบ้านที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ มิได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ชุมชนแม่แพมทุกคนได้เรียนรู้จากการถ่ายทอดของบรรพบุรุษจนกระทั่งเกิดความตระหนักรู้ร่วมกันจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านทุกคน ชาวบ้านทุกคนต่างใช้พิธีกรรมเป็นตัวแทนสื่อระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เป็นเจ้าของธรรมชาติ ข้อห้ามต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องที่ทุกคนบันทึกไว้ในความทรงจำ และพากันปฏิบัติสืบต่อกันมาด้วยความเคารพยำเกรงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือชีวิตของตน

ด้วยความเชื่อของชาวบ้านที่ว่าทุกสรรพสิ่งมีเจ้าของหากใครทำไม่ดีก็อาจจะเกิดมลร้ายต่อตนเองและครอบครัวได้ คนเฒ่าคนแก่จึงได้มีข้อห้าม กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในการทำมาหากินที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ดังนี้

3.1 ข้อห้ามเกี่ยวกับดินและข้อห้ามเกี่ยวกับการใช้ที่ดินในการทำไร่ นา สวน ชาวกะเหรี่ยงชุมชนบ้านแม่แพมมีข้อห้ามเกี่ยวกับดินหลายประการ เช่น ห้ามแตะต้องดินที่เป็นหลุมใหญ่ ดินร่องน้ำ ดินบริเวณร่องน้ำพบก้น ดินจอมปลวก ดินปากน้ำ ดินยอดดอยหรือภูเขา และดินริมฝั่งแม่น้ำ การห้ามดังกล่าวเป็นการป้องกันการรบกวนของมนุษย์ที่มีต่อผีซึ่งอยู่ในบริเวณดังกล่าว ข้อห้ามเกี่ยวกับดินบริเวณดังกล่าว ทำให้ดินในบริเวณที่สำคัญไม่ถูกทำลายไป ทำให้ไม่เกิดการพังทลายของดินในเวลาต่อมา สำหรับการเลือกที่ดินทำไร่ หรือ ตัดต้นไม้ ถางป่า เพื่อทำกิจการใด ก็มีข้อห้ามหลายอย่างด้วยกัน ตามคำบอกเล่าของพ่อจ้อคา

"เวลาที่ทำไร่ เราจะไม่ไปเอาที่สิ่งสถิตยของผีขุนห้วยที่เป็นที่เคารพยำเกรง ตามบริเวณใกล้ลำน้ำแม่แพมมีผีร้ายสิ่งสถิตยอยู่ หรือบริเวณดอยที่ตั้งของหอเจ้าเมืองถือเป็นศักดิ์สิทธิ์ จะไม่มีใครไปยุ่งเกี่ยว ดอยที่ชาวบ้านนับถือว่ามีพระธาตุตั้งอยู่ และบริเวณป่าช้าที่เฒ่าหรือฝั่งศพคนตาย รวมทั้งป่าช้าที่ไว้เสื้อผ้าเครื่องใช้ที่ส่งไปให้คนตาย พวกเราไม่เข้าไปทำอะไรเลย" (สัมภาษณ์ พ่อจ้อคา จอแคะโพ, อ่างแล้ว)

3.2 ข้อห้ามเกี่ยวกับน้ำ ชาวกะเหรี่ยงแบ่งน้ำออกเป็น 6 ประเภทดังนี้

1. น้ำขับ (ทีจี้ต้อ) เป็นน้ำขีมน้ำขับอยู่ตลอดปี อยู่ในพื้นที่ป่าดงดิบ มีผีคอยรักษา

2. น้ำรุ (ทีเป่าต้อ) เป็นน้ำที่ผุดออกจากพื้นที่ดินตลอดเวลา (น้ำออกภู) เป็นที่อุดมสมบูรณ์ มีผีอยู่

3. น้ำห้วย (ทีพอโก๊ะ) เป็นลำห้วยที่มีน้ำไหลรินไปตามทาง มีฝิน้ำคอยดูแล
4. น้ำโป่ง (ทีมอ) แบ่งเป็นโป่งน้ำเดือด (มอโก๊ะ) โป่งน้ำธรรมดา (มอซี) เป็นน้ำที่เกิดในบริเวณลุ่มลำห้วยที่เป็นโคลนลิก มีน้ำขังตลอดปี ชาวบ้านเชื่อว่าที่โป่งน้ำมีฝิน้ำคอยดูแล
5. น้ำอ่างแก้ว (ทีเหมะเกอสา) น้ำที่ขังอยู่ในแอ่งตามป่าดงดิบที่ ชุมชนใช้ดื่มกินได้ทั้งคนและสัตว์ต้องใช้น้ำอย่างระมัดระวัง
6. น้ำตก (ทีลอช) เป็นน้ำที่ไหลจากบริเวณต้นน้ำลำธารผ่านหน้าผาชะง่อนหินลงสู่เบื้องล่างมีฝิน้ำคอยดูแล

ในบริเวณน้ำต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นเป็นที่อยู่ของฝิน้ำ ฝิน้ำจะคอยดูแลปกป้องรักษา เวลาจะใช้น้ำต้องมีพิธีกรรมขอโทษฝิน้ำ

“น้ำที่ไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ (น้ำตก) ห้ามกักน้ำไว้ใช้ เวลาสร้างฝายจึงต้องมี หอผีฝายเอาไว้ที่ฝายเพื่อทำพิธีขอโทษฝิน้ำ และต้องปล่อยน้ำผ่านฝายไปห้ามกักไว้ อีกที่หนึ่งคือ บริเวณที่มีน้ำออกภู จะห้ามจับปลา ปลาเป็นลูกฝิน้ำ แล้วถ้าใครปัสสาวะใส่บริเวณแถวนี้ก็จะเกิดภัยพิบัติ ที่ที่เป็นน้ำซับ มีน้ำไหลออกมาทางตาน้ำ ก็เป็นที่ต้องห้าม ห้ามกักน้ำบริเวณน้ำออกภู น้ำอ่างแก้ว น้ำโป่ง ถ้ากักน้ำบริเวณนี้ฝิน้ำจะเดือดร้อน เราต้องไม่ทำ คนเฒ่าคนแก่คอยเตือนพวกเราว่า ได้กินจากน้ำ ต้องรักษาน้ำ ได้กินจากป่า ต้องรักษาป่า” (สัมภาษณ์ พ่อหลวงผัด ปุระ อายุ 31 ปี, วันที่ 12 มีนาคม 2540)

3.3 ข้อห้ามเกี่ยวกับป่า ชุมชนบ้านแม่แพมเข้าใจและตระหนักในประโยชน์ของป่าเป็นอย่างดี แนวความคิด “ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า” เป็นหัวใจของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า หรือ “ก้อ” ซึ่งหมายถึงแผ่นดินและธรรมชาติแวดล้อม ชนเผ่ากะเหรี่ยงยึดมั่นในแนวความคิดดังกล่าวในการดำเนินชีวิตพอกินพอใช้ ดังคำกล่าวที่ว่า

“เราทำมาหากิน เราเดินตามระเบียบการสืบทอดที่ยาวนาน เราเดินตามระเบียบสืบทอดอย่างพิถีพิถันและเคร่งครัด ผลที่ออกมาคือรวงข้าวที่เหลืองอร่ามในมลงมาพร้อม ๆ กัน ขณะที่กลิ่นเหล้าส่งกลิ่นออกมาจากศาลาหมู่บ้านรอคอยอยู่” (สัมภาษณ์ พ่อพาบือ ต่าเอะ อายุ 73 ปี, วันที่ 13 มีนาคม 2540)

อีกทั้งบทเพลงขับร้องเพื่ออนุรักษ์ป่าของชาวกะเหรี่ยงที่ว่า

“อยู่ที่เดิมของแม่บ้านเก่า อยู่ที่เดิมของพ่อบ้านเก่า ดุภูเขา ภูเขาโล่ง ดุภูเขา ภูเขาโล่ง ไม่เห็นร่องรอยฝีมือแม่ ไม่เห็นร่องรอยฝีมือพ่อ พวกเรากำทำเหมือนเขาน้ำตาหลังเหมือน เยี่ยวจ๊กจั่น” (สัมภาษณ์ พ่อพาบือ, อ่างแล้ว)

เช่นเดียวกับชุมชนบ้านแม่แพมที่มีเขตป่าอนุรักษ์อยู่มากมาย ประกอบด้วยป่า พิธีกรรมคือป่าช้าสำหรับเผาศพ ป่าบริเวณศาลเจ้าเมือง ป่าในบริเวณวัด และป่าที่มีต้นไม้φυกสาย สะดือเด็ก เหล่านี้ห้ามเข้าไปตัดไม้เด็ดขาด นอกจากนี้บริเวณป่าอนุรักษ์ในเขตน้ำซึมน้ำซับ ป่าโป่ง ป่าที่มีน้ำตก ป่าขุนน้ำ ป่าหัวไร่หัวนา ก็เป็นเขตที่ห้ามการตัดฟันต้นไม้เช่นเดียวกัน

“ป่าบริเวณดอยที่ตั้งศาลเจ้าเมืองเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีใครกล้าไปยุ่งเกี่ยว ป่า ของวัดก็รักษาไว้อย่างดี ต้นไม้ใหญ่ที่ห้ามตัดฟันก็คือต้นไม้ที่แขนสายสะดือเด็ก จะมีขวัญของเด็ก อยู่ที่นั่น ป่าที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลรักษาตามหัวไร่หัวนา ป่าขุนน้ำ ป่าใกล้น้ำตก ใกล้ฝาย บริเวณ เหมือง ป่าที่มีโป่งและน้ำซึมน้ำซับ เราจะไม่เข้าไปตัด เพราะมีข้อห้ามที่เป็นที่รู้จักกันดีทุกคน ใคร ไปทำก็จะถูกลงโทษจากผีเจ้าป่าเจ้าเขาแน่นอน” (สัมภาษณ์พ่อกิ กาหู อายุ 61 ปี, พ่อณะกา ริเซอร์ อายุ 65 ปี, แม่เปาะ กาดู อายุ 56 ปี)

3.4 ข้อห้ามเกี่ยวกับต้นไม้ มีต้นไม้มากมายหลายชนิดที่อยู่ภายใต้ข้อห้าม ของการตัดฟันเพื่อให้การดำรงชีวิตแบบพหุมีพอกินและรักษาธรรมชาติไว้เพื่อเป็นแหล่งทำกิน ตลอดไป ต้นไม้ที่ต้องห้ามกลุ่มแรกคือ

“ต้นไม้ที่เป็นที่แขนสายสะดือเด็กทารก เพราะตามความเชื่อที่เมื่อเด็กเกิดจะ นำสายสะดือเด็กซึ่งเปรียบเสมือนขวัญใส่กระบอกลงไม้ไผ่ไปแขวนไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ที่พ่อได้เลือกแล้ว เพื่อให้เทวดาอารักษ์ประจำต้นไม้ได้ดูแลขวัญของเด็ก” (สัมภาษณ์พ่อกิ กาหู, อ่างแล้ว)

ส่วนมากจะเลือกไม้ที่มีลูก เช่น ไม้ก่อ ไม้มะกอก การห้ามตัดต้นไม้สำคัญ และที่ใช้ทำพิธีกรรม เช่น “ต้นโพธิ์เป็นต้นไม้สำคัญในพุทธศาสนา ต้นมะม่วงป่า ใช้ทำพิธีกรรม ป้องกันโรคสัตว์และพิธีเรียก วัว-ควายที่หลงป่า ต้นไทรนอกจากมีเทพารักษ์แล้วยังเป็นแหล่งที่อยู่ และแหล่งอาหารของสัตว์หลายชนิด ไม้ที่เกี่ยวกับคนตาย เช่น ไม้ที่เอาใบห่อข้าวให้คนตาย ไม้ที่ ใช้ แขนวเสื้อผ้าของคนตาย ไม้หามคนตาย ไม้ที่ตัดแล้วทำประโยชน์ได้น้อย เช่น ไม้ต้นแฝด ไม้ที่ ลำต้นพุ่งแตกออกเป็นหางปลา ห้ามตัดไม้ไผ่เกินกอละ 2 ต้น หน่อไม้เก็บได้กอละ 2 หน่อ ถ้า เก็บเกินจะถูกลงโทษจากผีป่า” (สัมภาษณ์พ่อจอกา จอคะโพ, อ่างแล้ว)

จากข้อห้ามที่เกี่ยวกับต้นไม้ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ต้นไม้ใหญ่จำนวนมากมายที่อยู่ในเขตป่าของชุมชนแม่แพมรวมตลอดไปถึงป่าต้นน้ำแม่แพมยังคงยืนต้นเป็นดงไม้ที่ร่มเย็นอยู่จนทุกวันนี้

3.5 ข้อห้ามเกี่ยวกับสัตว์ นอกเหนือจากข้อห้ามเกี่ยวกับดิน น้ำ ป่า แล้วชุมชนบ้านแม่แพมยังปฏิบัติข้อห้ามการฆ่าสัตว์ตามความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงดั้งเดิมอีกด้วย มีสัตว์หลายชนิดโดยเฉพาะสัตว์ป่าที่รอดพ้นจากการฆ่า คือ

“นกปากเหลือง ห้ามล่า ถ้าฆ่าจะเป็นบาปหนัก เพราะเมื่อฆ่าตัวผู้ตาย ตัวเมียจะตายตาม และถ้าฆ่าตัวเมียตาย ตัวผู้ก็จะตายตาม ชะนีตัวขาวมือดำ ตัวดำมือขาวห้ามฆ่า เพราะชะนีเป็นสัตว์ที่คอยบอกเหตุร้ายแก่คน ถ้าฆ่าก็จะทำให้ป่าหมด” (สัมภาษณ์ พ่อจ้อคา จอแคะโพ, อ่างแล้ว)

ดังคำกล่าวที่ว่า “ชะนีตายหนึ่งตัวป่าเจ็ดป่าต้องเจียบเหงา นกตกตายหนึ่งตัวต้นไม้เจ็ดต้นต้องวังเวง” (สัมภาษณ์พ่อจ้อคา จอแคะโพ, อ่างแล้ว)

นกแขวงเขวเป็นนกพุดแก่งห้ามฆ่า ถ้าฆ่านกชนิดนี้จะเกิดคดีความในหมู่บ้านนกขุนทองเป็นนกไม่กินข้าวเหลือในไร่นา ห้ามฆ่า นกกา ถ้าใครฆ่าจะเป็นคนสกปรก ห้ามกินเนื้อม้า เนื้อสุนัขและห้ามฆ่าแมวจะต้องตกนรก ห้ามฆ่าจิ้งจกสองหางเพราะเป็นสัตว์นำโชค และห้ามฆ่าตุ๊กแกเพราะช่วยทำนายดินฟ้าอากาศ สำหรับการล่าสัตว์ในป่าเพื่อมาเป็นอาหารนั้น กฎของป่าที่ชาวบ้านเคารพยำเกรงก็คือ “การล่าสัตว์ป่ามาเป็นอาหารถ้าล่าได้ 1 ตัวแล้วห้ามล่าอีกต่อไป ต้องนำกลับบ้าน สำหรับสัตว์ใหญ่เช่น หมูป่า กวางใหญ่ ล่าได้ 1 ตัว ต่อ 1 คน ในเวลา 1 ปี ถ้าฝ่าฝืนกฎจะทำให้เกิดภัยพิบัติต่อตนเองและครอบครัว” (สัมภาษณ์พ่อจ้อคา จอแคะโพ, อ่างแล้ว)

จากการทำพิธีตามความเชื่อต่างๆ ที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษตลอดมาอย่างเคร่งครัด รวมทั้งปฏิบัติตามข้อบังคับอันเป็นกฎเกณฑ์ของชนเผ่ากะเหรี่ยงและของชุมชนแม่แพมสะท้อนระบบความคิดอันทรงคุณค่าต่อการดำรงอยู่ของชุมชนแม่แพม กล่าวคือ

ระบบความคิด ความเชื่อและ พิธีกรรมของครัวเรือนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ทุกสรรพสิ่งล้วนมีเจ้าของและมีอำนาจเหนือธรรมชาติ คอยคุ้มครองการกระทำใด ๆ ที่เกี่ยวข้องหรือจะเป็นการใช้ประโยชน์จะต้องมีพิธีกรรมในการขออนุญาตขอขมา รวมทั้งการขอพรเพื่อความสำเร็จ นอกจากนี้แล้วในบรรดาสถานที่ที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งสถิตย์อยู่ เช่น ป่าดงดิบ ป่าชันน้ำ ป่าพิธีกรรม ต้นไม้ตามความเชื่อ และอื่น ๆ จะได้รับการยกเว้นจากชุมชนที่

จะเข้าไปรบกวน ไปใช้ประโยชน์หรือทำลาย เพราะถือว่าบริเวณนั้นมีคุณค่าควรแก่การดูแลรักษาไว้ ทำให้การดำเนินชีวิตและความเข้าใจของครัวเรือนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากร ธรรมชาติที่เกี่ยวกับระบบการผลิต ระบบการผลิตของชุมชนตั้งแต่ดั้งเดิม มีรูปแบบเป็นเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพมีความเป็นอยู่ที่ค่อนข้างสันโดษ สมถะ ทำมาหากินแบบพอกินพอใช้ มีลักษณะอุปนิสัยที่มีคุณธรรมจริยธรรม ไม่โลภ อี้อเพื่อ แบ่งปันซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนคนและธรรมชาติ มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติ แบบให้คุณค่ามากกว่าจะคิดตักตวงเอาผลประโยชน์ และมีความเคารพต่อธรรมชาติตามความเชื่อว่า "ได้กินจากป่า ต้องรักษาป่า ได้กินน้ำ ต้องรักษาน้ำ"

"พิธีเลี้ยงผีเจ้าเมืองนั้นมีความสำคัญกับทุกคนในบ้านแม่แพมมาก ผีเจ้าเมืองจะดูแลคุ้มครองให้ทุกคนอยู่ดีมีสุข ผีเจ้าเมืองคอยดูแลในเรื่องการทำมาหากิน ชีวิตความเป็นอยู่ทุกอย่าง ถ้าเลี้ยงผีฝ่ายก็คอยดูแลเรื่องน้ำในฝ่ายไม่ว่าเราจะทำอะไรเราก็ต้องเลี้ยงผี ขอให้ช่วยให้สมปรารถนา" (สัมภาษณ์พ่อเหมาแจะ พรหมมะ อายุ 105 ปี, วันที่ 12 มีนาคม 2540)

การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของชาวชุมชนแม่แพมได้ตอกย้ำให้เห็นถึงความชอบธรรมของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ และระบบคิดของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านพิธีกรรม ดังคำพังเพยที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ที่ว่า "ปว่าโई โปโई ปก่าเตอโई โปโईเตอเซ" (สัมภาษณ์พ่อเหมาแจะ พรหมมะ, อ่างแล้ว) ซึ่งแปลว่า "ป่าอยู่ คนอยู่ ป่าไม่มี คนอยู่ไม่ได้" หรือ "ถ้าไม่มีทีลอจือ (ผีน้ำ) น้ำก็ไม่มี ไม่มีน้ำลูกก็อยู่ไม่ได้" (สัมภาษณ์พ่อพะปือ ตะแอ, อ่างแล้ว)

นอกจากระบบคิดดังกล่าวข้างต้น ชาวบ้านแม่แพมยังมีระบบคิดในการดำเนินชีวิตแบบสันโดษ พึ่งพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ตามหลักปรัชญาที่ว่า "บริโภคนแต่พออิม ญ่งหม่แต่พออุน" (สัมภาษณ์พ่อคำน้อย โป๊ะลิ๊ะ อายุ 55 ปี แม่ส่วยหนู กะพอ อายุ 68 ปี)

ชาวบ้านต่างยึดถือ

1. การพออยู่พอกิน อี้อเพื่อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ค่อนข้างอนุรักษ์นิยมและผูกพันกับธรรมชาติ สังเกตเห็นได้ว่าแม้ชุมชนชาวพื้นราบภายนอกและชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกันตกอยู่ภายใต้กระแสของทุนนิยมและบริโคนิยมจนเปลี่ยนแปลงแนวคิดและพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตไปแล้วอย่างมากมาย ชาวบ้านแม่แพมยังคงยึดมั่นในการดำเนินชีวิตแบบเดิมจะปรับเปลี่ยนเพียงบางอย่างที่เห็นว่าไม่เป็นโทษแก่ความสงบสุขในครอบครัวและชุมชน เช่น

เครื่องแต่งกาย การปลูกสร้างบ้าน เทคโนโลยีใหม่บางอย่างที่ใช้ในการเพาะปลูก ความเคารพยำเกรงต่อเทวดาอารักษ์หรือผีที่ปกปักรักษาสรรพสิ่งในธรรมชาติรอบตัวพวกเขา ทำให้มีความระมัดระวังและประหยัดในการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยระบบการผลิตแบบยังชีพที่มีเทคโนโลยีในการผลิตแบบดั้งเดิม (ที่ถูกกล่าวหาว่า"ล้าหลัง") ทำให้ต้องร่วมกันผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ ภายใต้ระบบคิดและแนวความเชื่อเดียวกัน ก่อเกิดความรัก ความผูกพัน แบ่งปันซึ่งกัน

2. แนวความคิดที่ว่า ข้าวสำคัญกว่าเงิน การเพาะปลูกเพื่อได้ข้าวพอกินตลอดปีมิใช่เพื่อเงิน ถ้าเอาขายไปหมดก็จะอดตาย การนำเอาแรงงานมารับจ้างก็เพื่อแลกข้าว และการให้ข้าวเป็นค่าจ้างแรงงานแทนเงินก็เพราะข้าวสำคัญต่อชีวิตมากกว่าเงิน ทำให้ลดความโลภที่ต้องการแสวงหาเงินมาใช้จ่าย

3. แนวความคิดต่อป่า ถือว่าเป็นที่รวมของพืชสัตว์และคน เป็นที่เกิดของดิน น้ำ อาหารและความร่มเย็น ชาวบ้านจะอนุรักษ์ตามระบบคิด ความเชื่อ พิธีกรรมและกฎ ข้อห้าม อันเกิดจากภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมาให้สำนึก ในบุญคุณของป่าและยำเกรงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในป่า

การต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอดโดยต้องอยู่กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติ จึงเกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติและชีวิต กลายเป็นระบบคุณค่าและความเชื่อซึ่งแสดงออกมาเป็นพิธีกรรมและกฎเกณฑ์ข้อห้ามต่าง ๆ แม้ว่าชาวบ้านจะยอมรับนับถือพุทธศาสนามาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคนแล้ว ความเชื่อเชื่อดั้งเดิมก็ยังดำรงอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับอุดมการณ์พุทธ ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า ศาสนาพุทธสามารถให้คำอธิบายสนับสนุนความเชื่อและคุณค่าบางอย่างที่ชาวบ้านถือปฏิบัติกันอยู่แต่เดิมได้ เช่น ชาวบ้านให้คุณค่ากับการมีเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้อื่นที่ได้รับทุกข์ ความชื่นชมยินดีในความสุขและความสำเร็จของคนอื่น ศาสนาพุทธก็มีหลักคำสอนเกี่ยวกับพรหมวิหารธรรมที่สอดคล้องกับคุณค่าที่ชาวบ้านถือปฏิบัติอยู่และหลักธรรมอีกจำนวนมากที่ให้คำอธิบายสนับสนุนคุณค่าเดิมและการปฏิบัติในวิถีชีวิตของชาวบ้าน อีกประการหนึ่ง พระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนายินยอมที่จะผสมผสานพิธีกรรมทางศาสนาพุทธเข้ากับพิธีกรรมตามความเชื่อเดิมของชาวบ้าน ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยให้คุณค่ากับธรรมชาติรอบตัวเขา การให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษและสิ่งที่ยุโรปบุรุษได้สังสมถ่ายทอดมา ความเชื่อต่อผีบางเทวดา การปฏิบัติตามจารีตประเพณีต่างๆ

จึงยังคงดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่นควบคู่ไปกับการปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์
ที่ไม่ขัดแย้งกับระบบคุณค่าเดิม

จากการที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าในแต่ละครัวเรือนของชุมชนบ้านแม่แพมมีการจัด
การทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า และสัตว์ป่า ภายในเป็นตัวของตัวเอง โดยอาศัยประเพณี
ความเชื่อ พิธีกรรม ข้อห้าม และรวมทั้งข้อยึดถือ และความรู้ ที่ผ่านการสั่งสมมาอย่างยาวนานเหมือน
เดิม แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม ชุมชนมีกฎระเบียบคำสั่งสอน ความเชื่อที่ถูกถ่ายทอด
จากรุ่นสู่รุ่นอันเปรียบเสมือนกฎที่คอยควบคุม พฤติกรรมของคนในชุมชน รวมทั้งมีการตั้งระเบียบ
กฎเกณฑ์การจัดการทรัพยากร มีการจำแนกการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างชัดเจน เพื่อให้สอดคล้อง
กับเงื่อนไขของสังคม ส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและมีส่วนสัมพันธ์ต่อการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้คงอยู่